

Friedrich Rück

Sovjetunionen och Komintern

Stockholm 1943

Innehåll

Beslutet om Kominterns upplösning	1
Ur Tredje internationalens förhistoria	1
Från första till andra världskongressen	5
De tjugo teserna	9
Från andra till tredje världskongressen	12
Återtågspolitiken	19
Fjärde världskongressen	22
Kominterns program	26
Oktober 1923	33
Femte världskongressen	37
Kominterns kris	42
Sjätte världskongressen	46
Från Hitlers seger till tysk-ryska vänskapspakten	50
Sovjetunionens krigspolitik och Kominterns upplösning	58
Efter konferensen i Moskva	61

Om författaren

Friedrich (Fritz) Rück (1895-1959), tysk politiker, skriftställare. Blev 1913 medlem i det Tysklands socialdemokratiska parti (SPD). Under 1:a världskriget följde han med i vänsterutbrytningen USPD (Tysklands oberoende socialdemokratiska parti) och deltog 1918 i bildandet av det tyska kommunistpartiet (KPD), vars första kongresser han var närvarande vid. Under 20-talet verkade han som KPD-funktionär och redaktör för olika kommunistiska tidningar (bl a *Die Rote Fahne*). Tillhörde i slutet av 20-talet Thalheimers och Brandlers "höger"opposition i KPD. Lämnade KPD 1930 och gick 1931 (efter ett kort tid som medlem i SPD) med i det vänstersocialistiska SAP, där många "oliktänkande" kommunister samlades vid denna tid. Han uteslöts dock ur SAP redan 1932 (för att ha ingått i en fraktion som ansågs som pro-KPD). Då nazisterna grep makten (1933) emigrerade han till Schweiz och kom 1937 till Sverige som korrespondent för schweiziska tidningar. I Sverige fungerade han även som översättare och skriftställare. Återvände till Tyskland 1946, där han bl a blev chefsredaktör för fackföreningstidningen "Druck und Papier". Gick 1950 med i SPD. Han var även förbundsordförande för "Naturfreunde", tyska avdelningen av Naturvännernas Internationella Turistförening

Föreliggande bok skrev Rück i Sverige. I svenska upplagan står inget om att den översatts från tyska, fast det verkar rimligt att han åtminstone fått hjälp med svenskan.

Martin F (sept 2009)

Beslutet om Kominterns upplösning

Den 22 maj 1943 överraskades världen av ett telegram, i vilket det meddelades, att den Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté beslutat föreslå de olika sektionerna att ge sitt medgivande till Kominterns upplösning. Den 10 juni kunde telegrammen meddela från Moskva, att förslaget om "likvidering" hade accepterats av alla de sektioner, vilka voro i stånd att avge svar. Lika trofast som de ännu kvarstående sektionerna och medlemmarna av Komintern hade följt Moskvas politik i vått och torrt underskrevo de nu slutligen sin egen politiska dödsdom. Från och med den 10 juni avskaffades, meddelade Reuter, exekutivkommittén, presidiet, sekretariatet och den internationella kontrollkommittén och endast ett utskott under Dimitrovs ledning lämnades kvar för att göra upp Kominterns affärer. Då det rör sig om mycket omfattningsrika och internationellt vittförgrenade affärer, kommer deras avvecklande att ta ännu någon tid i anspråk, men politiskt tillhör Tredje Internationalen det förgångna.

Vi skola här inte beröra beslutets politiska betydelse. Den blir klarare, när vi ha följt Kominterns väg under dess tjugofemåriga tillvaro. I exekutivkommitténs beslut om upplösning förklaras härom:

"Hela förloppet av händelserna under ett kvarts århundrade och de erfarenheter som Kommunistiska Internationalen gjort, har på ett övertygande sätt visat, att den organisationsform, som valdes av Kommunistiska Internationalens första kongress för att förena arbetarna och som motsvarade den första perioden av arbetarrörelsens pånyttfödelse i och med arbetarrörelsens utveckling i de enskilda länderna i samband med dess komplicerade uppgifter, blev alltmer otidsenlig, ja t. o. m. ett hinder för en fortsatt utbyggnad av de nationella arbetarpartierna."

Man kan tills vidare notera denna förklaring. Att därmed icke angivits de utslagsgivande orsakerna till Kominterns likvidering under det fjärde krigsåret är uppenbart.

Ur Tredje internationalens förhistoria

När Kominterns delegater från olika länder anlände till Moskva, mötte dem överallt de båda symboler som förkroppsligade Kominterns väsen: Sovjetunionens statseblem med hammaren och skäran och den bekanta slutmeningen i Karl Marx' kommunistiska manifest: Proletärer i alla länder, förenen eder! Till och med tallrikarna, på vilka de åto, hade den statliga ryska porslinsfabriken försett med paroll och vapen i färggrant utförande. Det var då icke att förundra sig över att delegaterna fingo ett intryck av att äntligen vara i sitt verkliga hemland, att utgöra en beståndsdel av den härskande makten och under en kort tid icke längre representera en undertryckt eller under svåra förhållanden kämpande opposition utan själva få vandra på samhällets höjder. Det fasta grepp, som Komintern hade om sina anhängare, förklaras visserligen inte av dylika yttre intryck, men de bidro dock i icke oväsentlig grad till att skapa en känsla av gemenskap som mer motsvarade sinnesstämningen hos medlemmarna av någon religiös sekt än den politiska övertygelsen hos medlemmarna av ett politiskt parti.

Dessa båda symboler, citatet från Marx samt hammaren och skäran, förkroppsligade de bägge sidorna av Kominterns politiska karaktär. Deras historiska rötter gingo tillbaka till den ortodoxa marxismens revolutionära traditioner, deras aktuella existens var nära förbunden med skapandet av den socialistiska rådsrepubliken i Ryssland. I Kominterns bröst bodde två själar, vilka icke kunde samsas. Dess inre historia består i föreningen, spänningen och konflikten mellan en världsomfattande idé och dess första begränsade förverkligande, ett förverkligande i vilket redan själva idéns upphävande låg.

Planen på att skapa en internationell socialistisk kamporganisation uppstod under det första världskriget. De flesta krigförande länders socialdemokratiska partier övergingo efter

krigsutbrottet till en rent nationell försvarspolitik och togo därmed avstånd från den socialistiska världsåskådningen och den marxistiska teorins grundtankar. Genom att sluta borgfred med de borgerliga partierna i det egna landet och inställa striden mot regeringen uppgåvo de "klasskampen", och genom att direkt eller indirekt understödja sina regeringars krigsansträngningar och krigspolitik sveko de parollen om "den internationella solidariteten mellan arbetarna i alla länder". Den opposition, som uppstod inom de socialdemokratiska partierna, bildade under krigets gång mer eller mindre extremt socialistiska grupper, vilka sedan efter de officiella partiernas splittring konstituerade sig som självständiga vänster-socialistiska partier. Dessa nya partier återupptogo i första hand marxismens bägge grundtankar, som hade kastats över bord av socialdemokratin. De strävade efter att även under kriget föra klasskampen vidare och blåsa nytt liv i den, och de försökte genom internationella konferenser och aktioner upprätta en tredje front: den internationella socialistiska fronten mot kriget och imperialismen.

Tydligast och mest konsekvent uppdrogos de politiska och organisatoriska grundlinjerna för en ny revolutionär arbetarinternational i Tyskland, där en icke oväsentlig del av det socialdemokratiska partiet sedan krigsutbrottet 1914 hade stått i skarp opposition mot partiets officiella politik. Flera av de mest kända ledarna för vänsterriktningen inom det socialdemokratiska partiet, bland dem Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Franz Mehring och Clara Zetkin, vilka hade internationellt rykte, slöto sig samman till en grupp, som kallades "Internationalen" och som senare efter namnet på sina illegala publikationer omdöptes till "Spartakusgruppen". På en av delegater från hela riket besökt konferens i januari 1916 antogs ett program för de internationella socialisternas uppgifter. Det heter där:

"Världskriget gagnar varken det nationella försvaret eller folkmassornas ekonomiska eller politiska intressen överhuvud taget. Det är helt enkelt resultatet av imperialistisk rivalitet mellan olika länders kapitalistiska klasser om världsherravälde och monopol på att utsuga och undertrycka de av kapitalet ännu icke behärskade områdena ...

Det nuvarande världskriget betyder ... både vid nederlag och seger ett nederlag för socialismen och demokratin ...

Den proletära klasskampen måste i krig som i fred först och främst koncentreras mot imperialismen. Kampen mot den är för det internationella proletariatet tillika en kamp om den politiska makten, den avgörande konflikten mellan socialism och kapitalism ...

Andra Internationalen har sprängts av kriget ... Inför det förräderi som begåtts av de socialistiska partiernas officiella ledningar i skilda länder mot arbetarklassens mål och intressen, inför deras övergång från den proletära Internationalen till den borgerligt-imperialistiska politiken är det en livsnödvändighet för socialismen att skapa en ny arbetarinternational, vilken i alla länder övertar ledningen och den enhetliga organisationen av den revolutionära klasskampen mot imperialismen.

Det finns ingen socialism utanför proletariatets internationella solidaritet, och det finns ingen socialism utanför klasskampen ... Arbetarrörelsens hela verksamhet måste underordnas målet att resa proletariatet i varje land mot den nationella bourgeoisien ... *I Internationalen ligger den proletära klassorganisationens tyngdpunkt* ... Plikten att utföra Internationalens beslut går före alla andra organisationsplikter. Nationella sektioner som handla i strid mot dessa beslut, ställa sig utanför Internationalen ... De nationella sektionernas taktiska uppmärksamhet måste följaktligen i huvudsak inriktas på att uppföstra de breda massorna till politisk handlingskraft och beslutsamma initiativ, att säkra massaktionens internationella sammanhang ... Proletärens fosterland, för vars försvar allt annat måste vara av underordnad betydelse, är den socialistiska Internationalen . . ."

Vi citera detta dokument så utförligt, därför att det klart belyser den ena sidan av de uppfattningar och grundsatser, ur vilka Komintern har vuxit fram. Här äro också de punkter skarpt formulerade som skulle skilja den senare Tredje Internationalen till hela dess struktur från arbetarpartiernas Andra International. I kravet på att utförandet av Internationalens beslut måste gå före alla andra organisationsplikter, ligger upprinnelsen till tanken, att denna nya international skulle bilda ett slags generalstab, vars uppgift bestod i att leda de enhetliga världsaktionerna.

Men här måste man dock göra ett viktigt påpekande. Författarinnan till detta dokument, Rosa Luxemburg, hade redan tidigare med skärpa polemiserat mot Lenin, när denne utvecklade den bolsjevikiska organisationsteorins grundtankar. Hon vände sig speciellt mot hans uppfattning av yrkesrevolutionärerna, vilka som en utvald och särskilt skolad och beprövad elit — visserligen i nära förbindelse med arbetarna i fabriker och organisationens medlemsceller men dock som en mer eller mindre homogen revolutionens officerskår — skulle bilda det revolutionära kamppartiets ryggrad. Även det revolutionära partiet måste enligt hennes uppfattning vara ett brett demokratiskt massparti, vars ledare och funktionärer som medlemmarnas valda ombud skulle genomföra organisationens politik. Lenins uppfattning om yrkesrevolutionärernas roll betraktade hon som ett återupptagande av den jakobinska organisationsformen från den stora franska revolutionens tid, då en elits ledande funktion gentemot de ännu föga utvecklade eller icke alls existerande massorganisationerna var av största betydelse. Vad som gällde för de enskilda partierna i de olika länderna, måste naturligtvis också få motsvarande tillämpning vid den nya Internationalens skapande. När det i programmet talades om beslut, vilka alla nationella sektioner hade att underordna sig, så menades här internationella kongressers beslut, vilka hade tillkommit på demokratisk väg och fattats av verkliga masspartier.

Det bolsjevikiska partiet var under det första världskriget och redan tidigare det enda strängt centralt uppbyggda parti, vars centralkommitté var ansluten till Andra Internationalen. Den ryska socialdemokratin sönderföll i en rad grupper, som visserligen alla kallade sig för socialdemokratiska, men mellan vilka stor skillnad rådde i fråga om politisk uppfattning och organisationsform. Som medlemmar av partiet erkände Lenin blott sådana socialdemokrater, som genom aktivt arbete var bundna vid en particell, och som utan förbehåll anslöto sig till eller underkastade sig kongressens och centralkommitténs beslut. Alla oppositionella, som inte underkastade sig, utslötos ur organisationen. Ehuru han i fråga om Internationalen förde den häftigaste kamp mot Andra Internationalens ledare och organisatörer, höll han även i internationella organisationsfrågor strängt på de bolsjevikiska organisationsprinciperna. Då den oppositionella vänsterns första internationella konferens i Zimmerwald (Schweiz) 1915 avslög den av hans grupp föreslagna resolutionen, bildade han en särskild grupp ”Zimmerwald-vänstern”, vilken utgav egna flygskrifter och publikationer och gick sina egna vägar. Frågan om att skapa en ny International tog han upp efter den ryska revolutionens utbrott, vid en tidpunkt då han kunde räkna med de ryska bolsjevikernas avgörande inflytande i denna nya international.

Tron, att det ryska arbetarpartiet var bestämt att spela en ledande roll också i den internationella socialistiska rörelsen, hade redan mycket tidigt slagit rot hos Lenin. Han såg hur de socialdemokratiska partierna i de högkapitaliserade länderna i allt högre grad övergävo den marxistiska teorins revolutionära delar i sin praktiska politik. Å andra sidan väntade han av utvecklingen i Ryssland, där frågan om revolution stod som aktuell dagsuppgift för de oppositionella partierna, inte skapandet av en borgerligt-kapitalistisk stat utan en övergångsform, ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur”, och därefter socialismens förverkligande. 1902 skrev han i sin broschyr ”Vad göra?”: ”Historien har givit oss en omedelbar uppgift, vilken är den mest revolutionära av alla proletarietets omedelbara uppgifter i något land.

Denna uppgifts förverkligande, förstörandet av inte blott den europeiska utan också ... den asiatiska reaktionens mäktigaste stöd, skulle göra det ryska proletariatet till det internationella revolutionära proletariatets avantgarde.”

Fastän Lenin tidigt räknade med att det bolsjevikiska partiet under hans ledning skulle komma att spela en viktig roll i den socialistiska världsrevolutionen, väntade eller eftersträvade han dock långt ifrån, att ryssarna skulle få en avgörande ställning i denna revolution. Han såg tydligt de svårigheter som en rysk revolution måste räkna med, och han kände väl det gigantiska ryska rikets ekonomiska, sociala och organisatoriska efterblivenhet i jämförelse med den utvecklade högkapitalismens länder. Till följd av Rysslands speciella sociala struktur med dess svagt utvecklade borgarklass, vilken ryggade tillbaka inför en allvarlig kamp mot tsarismen, dess visserligen svaga men starkt koncentrerade arbetarklass och de utslagsgivande, revolutionärt sinnade bondemassorna, tog han avstånd från mensjevikernas uppfattning — det socialdemokratiska ryska arbetarpartiets högra flygel — vilka av en rysk revolution väntade skapandet av en liberal-demokratisk stat efter västeuropeiskt mönster. Han kritiserade dock ännu skarpt Trotskis inställning, vilken endast tilldelade den ryska arbetarklassen en ledande roll under revolutionen, fordrade att en socialistisk revolution ofördröjligen genomfördes och inte tillmätte bönderna någon självständig betydelse. Som sannolikt och önskvärt resultat av en rysk revolution betraktade Lenin länge en revolutionär koalitionspolitik, uppbyggen av det socialdemokratiska arbetarpartiet och ett revolutionärt bondeparti. De viktigaste stöd, som arbetarpartiet i en dylik koalition måste ha, voro dess internationella förbindelser, socialismens framsteg utanför Ryssland och världsrevolutionen.

Den snabba skärpningen av det tsaristiska systemets inre kris under det första världskriget och dess sammanbrott i en situation, då kriget utvidgades över hela världen, förändrade läget. Det fanns under revolutionen inget bondeparti, socialrevolutionärerna förlorade genom sin hållning i fredsfrågan sitt inflytande på massorna i samma tempo som de andra partierna — med undantag för bolsjevikerna, vilka ensamma övertogo makten. Utan några som helst ändringar övertog Lenin på hösten 1917 socialrevolutionärernas agrarprogram — de stora jordegendomarnas uppdelning bland bönderna. Visserligen förklarades jorden vara statens egendom, men böndernas egendomsrätt i de nyupprättade och utvidgade jordbruken bekräftades dock. Inte heller socialrevolutionärernas vänsterriktning, en splittrad intellektuell grupp, som Lenin tillsvidare upptog i regeringen, förstod varför just bönderna ville ha fred, och de trädde efter sin avvisande hållning till fredsfördraget i Brest-Litovsk åter ut ur rådsregeringen. I praktiken hade alltså Trotskis teori, att arbetarpartiet ensamt måste överta makten och förverkliga diktaturen, trängt igenom, och i och med detta kom även Trotskis andra teorier om den ”permanent revolutionen” att aktualiseras. Man måste använda den ryska revolutionen som utgångspunkt och språngbräde för den socialistiska revolutionens vidare internationella utbredning, skaffa den bundsförvanter och därmed på samma gång minska den börda, som den olösta bondefrågan utgjorde för den nyupprättade sovjetstaten. Lenin gick ävenledes denna väg — dock utan att betrakta den som den enda möjliga.

Han var nämligen mycket mindre doktrinär och i högre grad realist än Leo Trotski, som redan från början hade fullständigt inordnat den ryska revolutionen i internationellt sammanhang. Försiktigt och med stor skicklighet undvek Lenin varje politisk taktik, som kunde göra Sovjetunionens utveckling alltför beroende av hoppet om ”världsrevolution”. I januari 1918 genomdrev han att separatfreden i Brest-Litovsk accepterades och tillgrep på våren 1921 den stora kompromissen med den ”nya ekonomiska politiken” (förkortat Nep), vilken mildrade diktaturens hårda grepp om bönderna, ersatte tvångsrekvisitionerna av säd med skatt in natura och gav bönderna möjlighet att sälja sitt produktionsöverskott på den fria marknaden. Den största svårigheten låg i att det på denna fria marknad inte fanns mycket att köpa för bönderna. Samtidigt inbjöd man genom beviljande av koncessioner det internationella

kapitalet att delta i Sovjetunionens ekonomiska uppbyggnad. Att ge den ryska revolutionen under dess internationellt isolerade period en ”andningspaus”, då man kunde konsolidera diktaturens maktpositioner och säkra och utbygga dess socialistiska innehåll, var den ledande grundtanken i Lenins politik i den interna ryska frågan. Att förkorta denna paus och slå en bro mot väster för att på detta sätt genom världsrevolutionens fortskridande upphäva isoleringen var den revolutionära ryska utrikespolitikens ledande tanke. Dess instrument skulle utgöras av Komintern, vilken bildades på en konferens i Moskva i mars 1919. Sålunda förknippades Tredje Internationalen redan från sitt första uppträdande intimt med den ryska revolutionens fortsatta väg och Sovjetunionens öde. Den hade uppstått ur strävan att övervinna arbetarrörelsens nationella splittring, men fick sina starkaste impulser från en revolutionär nationalism av ny sort.

Från första till andra världskongressen

Redan 1917 hade de ryska bolsjevikerna avlagt benämningen socialdemokrater och konstituerat sig som kommunistiskt parti. De hämtade sin förebild från det första försöket till en internationell arbetarorganisation, det av Marx skapade ”kommunistförbundet”. I Lenins ögon hade benämningen ”socialdemokrati” alltför dåligt rykte på grund av det första världskrigets händelser och Andra Internationalens förfall. ”Det är hög tid att ta av sig den smutsiga skjortan och ta på en ny”, skrev han i ett utkast till det nya partiets program. Även i Tyskland hade det nya revolutionära partiet, som hade framgått ur Spartakus-gruppen, den 1 januari 1919 antagit namnet det kommunistiska partiet.

När den ryska inbjudningen till en konferens för den nya internationalens grundande kom mitt under revolutionsstriderna i Berlin vintern 1918-19, vände sig Rosa Luxemburg i det tyska kommunistiska partiets centralkommitté mot att man redan nu skulle bilda den nya Tredje Internationalen. Hon hyste också starka betänkligheter mot att dess grundande skulle ske i Moskva, ty av de ryska bolsjevikernas dominerande inflytande på den nya organisationen väntade hon stora faror och en hämmande verkan på den nya internationalens utbredning i de demokratiska länderna i väster och i Centraleuropa. Som revolutionär polsk socialist, vilken under mer än två decennier hade vuxit samman med den tyska arbetarrörelsen, som medlem av det polska socialistpartiets centralkommitté, vilken aktivt hade deltagit i den ryska revolutionen, kände hon i grund bolsjevikernas organisatoriska och politiska åsikter och metoder, vilka hon på flera punkter inte gillade. Hon fruktade Lenins auktoritära inställning och det av honom stramt ledda partiet och insåg klart, att den enorma övervikten hos den rörelse, som nu hade erövrat makten i det mäktiga ryska riket, helt och fullt måste sätta sin prägel på den nya internationalen.

När Komintern grundades i mars 1919, var Rosa Luxemburg mördad, det tyska kommunistiska partiet slaget och förklarat illegalt. Inte heller Liebknecht och Franz Mehring funnos längre bland de levande. Det tyska kommunistiska partiet, som plötsligt hade berövats sina mest bekanta ledare, kände ett synnerligen starkt behov av stöd från den store brodern i öster och beslöt att ansluta sig till den nyupprättade Kommunistiska Internationalen. Vid denna kongress voro för övrigt utom ryssar blott få representanter för andra länder närvarande och dessa företrädde inte några särskilt betydande partier. Presidiet lades därför nästan uteslutande i ryska händer, och Sinovjev, en intim medarbetare till Lenin från emigrationstiden i Schweiz och ordförande i Leningrads sovjet, valdes till ordförande.

Under de femton månader som förflöto mellan Kominterns första och andra världskongress, undergick världsläget en förändring och utsikterna för den kommunistiska rörelsens framsteg förbättrades. ”Vi kunna med stolthet säga: på den första kongressen voro vi egentligen blott propagandister”, förklarade Lenin i sin redogörelse för det internationella läget på den andra kongressen. ”Vi utvecklade endast grundidéerna för proletariatet i hela världen. Vi framlade

blott kampparollen, vi frågade blott: var äro de som äro i stånd att gå denna väg? Nu marscherar överallt proletarietets förtrupp med oss. Överallt finns det proletära arméer, ehuru dessa understundom äro dåligt organiserade och i behov av reorganisation. Om våra utländska kamrater nu vilja hjälpa oss att skapa en enhetlig armé, så kommer ingenting att kunna hindra oss att fullborda vårt verk. Och detta verk är den proletära världsrevolutionen, skapandet av en rådsrepublik omfattande hela världen.”

I egenskap av marxist nöjde sig Lenin inte med att räkna upp framgångarna utan undersökte orsakerna till den kommunistiska rörelsens gynnsamma utveckling. ”När å ena sidan massornas ekonomiska läge har blivit outhärdligt och å andra sidan oenighet uppstått även bland de allsmäktiga segerländernas lilla minoritet, en oenighet som ständigt ökas, enligt Keynes, så har därmed världsrevolutionens båda förutsättningar mognat”, förklarade han. Det var den ekonomiska efterkrigs-krisen och den nya politiska spänningen i samband med fredsfördragen, på vilka de revolutionära strategerna i Moskva byggde sin politik.

Lenin hänvisade till de olika misslyckade interventionsförsöken och den av ententemakterna understödda politiken mot Sovjetunionen. ”Det svaga, ruinerade, utmattade Ryssland, det mest efterblivna av alla länder, framstod som segrare gentemot ett förbund av de mäktigaste och rikaste staterna, som behärska hela världen. Vi kunde inte ställa upp några styrkor, som voro ens till hälften jämbördiga med deras, men segrade trots detta. Varför? Emedan inte ett spår av enighet fanns hos dem, emedan den ena staten gick emot den andra.” Han betecknade varje dag som Nationernas Förbund bestod som den bästa agitationen för bolsjevismen. Den ekonomiska världskrisen var huvudorsaken till Kominterns framgångar.

Som den försiktige man han var, varnade han dock för illusioner. Det finns inga absolut utsiktslösa lägen för bourgeoisien, förklarade han. Den borgerliga ordningen genomgår visserligen överallt en oerhörd revolutionär kris, men först de revolutionära partiernas praxis kommer att bevisa, om de förstå att utnyttja denna kris för revolutionens framgång och seger. ”Det är huvudsakligen för att förbereda oss för en dylik ‘bevisföring’ som vi ha samlats till denna kongress.”

Denna sommar år 1920 — den andra kongressen varade från den 23 juli till den 6 augusti — hopade sig Sovjetunionens inre svårigheter i oroande grad. De farligaste interventionsförsöken hade visserligen tillbakalagits, men både i Sibirien och i Sydryssland stodo ännu vitgardistiska trupper. I Ukraina rasade ett gerillakrig, som kraftigt understöddes av de rikare bönderna. Industrin i städerna låg nere, stor livsmedelsbrist rådde, bönderna värjde sig förbittrat mot de statliga rekvisitionerna, statens och det bolsjevikiska partiets understödjande av de fattiga bönderna kunde endast utöva föga inflytande på produktionsstrejken. Under kongressen överflyttades kriget med Polen på polskt område, det förde den röda armén till Warszawas portar men gav också Pilsudski tillfälle att med fransk och engelsk hjälp organisera en motoffensiv, vilken tvingade den röda armén till återgång. Detta nederlag följde först efter kongressens avslutande, men den 4 augusti hotade England med att mobilisera sin flotta och i Kremls innersta kretsar hade man klart för sig, att de militära utsikterna vid ett fortsatt krig inte voro särskilt gynnsamma.

Inför denna situation förstår man, att revolutionens ledare ivrigt sökte efter varje ljusstrimma vid horisonten och att världsrevolutionens framsteg för dem inte blott voro teoretiska diskussionsämnen utan de närmaste månadernas och årens brännande viktiga realiteter. De voro dock alltför skolade taktiker och politiker, vilkas liv hade förflutit under studium av revolutioner och folk-rörelser och under praktisk revolutionär verksamhet, för att blott med hänförelse, god vilja och oformliga massrörelser söka lösa sin ständigt aktuella uppgift att sprida revolutionen till nya länder. Just emedan världsrevolutionen för dem inte stod som ett fjärran framtidsmål utan som ett resultat av det dagliga praktiska arbetet, grepo de sig an med

vetenskapligt allvar och iver att av Komintern smida ett dugligt instrument för sin politik. Som vägvisare tjänade därvid naturligtvis de i den ryska revolutionen samlade erfarenheterna, och de begagnades vid utarbetandet av den nya rörelsens organisatoriska underlag. Jämfört med den ryska delegationens ledare voro alla de andra arbetarpartiernas politiker och ledare, de andra ländernas delegater, beskedliga nybörjare, vilka varken kunde uppträda med samma auktoritet eller med samma dialektiska skicklighet. Ryssarnas ledning var obestridd och den sträckte sig till alla teoretiska och taktiska områden, till världspolitiken och till de olika problem, med vilka de kommunistiska partierna hade att kämpa i sina hemland.

Man måste här peka på en omständighet, som de flesta av Kominterns motståndare och kritiker ha förbisett eller ignorerat: De ryska revolutionärer, som under den första perioden stodo i spetsen för Sovjetunionen och Komintern kände väl till förhållandena i de flesta europeiska och transoceaniska länder. De hade förvärvat denna kännedom under emigrationens långa år, och de hade ofta en mera objektiv och mindre av partilidelse grundad blick för internationella och nationella frågor än de unga kommunistiska partiernas ledare och delegater, som samlades i Moskva. När Trotski talade om Frankrike, Spanien eller Amerika, när Lenin tog ställning till en internationell fråga eller till den tyska eller engelska politiken, när Radek sysselsatte sig med Tyskland eller något annat av jordens länder, så hade deras omdöme tyngd och visade sig ofta vara klarsyntare än åsikter, som framfördes av respektive länders egna representanter. Även Sinovjev hade stor förmåga att sätta sig in i alla internationella problem, men denna egenskap överskuggades i hög grad av hans hätska otålighet, hans skrytsamhet och hans auktoritära fasoner. Utan tvivel var detta urval av ledande män, vilka hade åtagit sig uppgiften att bedriva världsrevolutionär politik, det bästa tänkbara.

Men dessa män hade å andra sidan det tunga ansvaret att säkra och bygga upp den nya revolutionära ryska staten och den ryska ekonomin, varigenom den tid och kraft de kunde ägna de internationella problemen blev mycket begränsad. De ingrepo endast i vissa kritiska situationer eller vid kongressdebatternas höjdpunkt, för övrigt hade andra klassens krafter, funktionärer i den apparat som hade skapats på den andra kongressen, Kominterns ledning om hand. Ännu viktigare var dock ett annat förhållande, vilket med järnhård konsekvens drev in Kominterns internationella politik på bestämda banor: den ryska revolutionens intresse. Allt annat var i jämförelse därmed underordnat. Och detta intresse var i första hand inriktat på en snar utlösning av revolutionära rörelser i andra länder, vilka, även om de inte ledde till seger, i varje fall skulle försvaga och splittra den fiendliga värld som Sovjetunionen var omgiven av. Två tendenser stodo redan från början mot varandra i Kominterns politiska strategi och taktik: å ena sidan viljan att uppbygga kommunistiska masspartier i olika länder, som skulle verka under växlande betingelser och i mycket olikartad miljö, å andra sidan behovet av mer eller mindre militärt organiserade hjälptrupper, som skulle föra något slags partisaner bakom den fiendliga fronten och med Sovjets stöd så fort som möjligt försöka att själva tillvälla sig makten.

Dessa båda tendenser framträdde tydligt vid Tredje Internationalens andra kongress. I flera nygrundade kommunistiska partier fanns det ultravänsterströmningar. Man bekände sig till proletariats diktatur, talade om väpnat uppror som den bästa och snabbaste metoden för maktens erövring, grundade egna revolutionära fackföreningar, avböjde deltagande i parlamentsval och i den borgerliga parlamentsverksamheten. Särskilt i Tyskland hade denna riktning vunnit stor anslutning bland de av krig och revolution upphetsade arbetarmassorna, och då det hade varit nära, att dessa hade fått hela det kommunistiska partiet i sin hand, hade partiets centrala ledning hösten 1919 på en partidag i Heidelberg utslutit antiparlamentariker och yttersta vänstern och därigenom tvingat dem att skapa ett andra konkurrerande kommunistiskt parti, KAPD (Kommunistische Arbeiterpartei Deutschlands). Den tyska partientralen hade sina blickar på och försökte vinna de socialdemokratiska arbetare, vilka

under kriget i det oavhängiga socialdemokratiska partiet hade skaffat sig en ny organisation. Detta parti, som stod mellan kommunisterna och den gamla socialdemokratin, rönste stark tillströmning och utvecklades under den första efterkrigstiden till en stor massorganisation. Det rörde sig här om arbetare, vilka voro uppvuxna i de demokratiska traditionerna, vilka voro verksamma i fackföreningarna och betraktade deltagande i parlamentsval som en självklar sak, ehuru de som politiskt mål hade proletariatets diktatur. Den känslomässiga radikalismen, vilken så snart som möjligt ville se handling och framsteg, var också starkt representerad i detta parti.

Lenin kom till de tyska kommunisternas hjälp och skrev till den andra världskongressen en broschyr, som bar den betecknande titeln: "Radikalismen", kommunismens barnsjukdom. Han vände sig här i skarpa ordalag och med bitande ironi mot de radikala kommunisternas försök att isolera sig genom att inte delta i riksdagsarbetet eller skapa egna små revolutionära fackföreningar och hålla sig borta från all beröring med demokratins institutioner. Kommunisterna måste finnas där massorna äro och utnyttja varje tribun, där de kunna verka för arbetarklassens intressen eller företräda dess åsikter, förklarade han. Han bestyrkte sin uppfattning med en skildring av de erfarenheter man i Ryssland hade haft av liknande radikala strömningar. Han vände sig också mot "radikalernas" teori att varje kompromiss med andra partier måste avvisas. "Det är dock omöjligt", skrev han, "att de tyska radikalerna inte känna till att bolsjevismens hela historia före och efter oktoberrevolutionen uppvisar prov på kursförändringar, överenskommelser och kompromisser med andra partier, även de borgerliga!" Bland annat påvisade han, att bolsjevikerna vid oktoberrevolutionen övertogo socialrevolutionärernas hela jordbruksprogram utan någon som helst ändring för att visa bönderna, att man ville uppnå samförstånd med dem. Även mot de tyska "radikalernas" fordran, att kommunisterna måste framhärda i att icke erkänna fredsfördraget i Versailles, vände sig Lenin. Hans broschyr är en kortfattad lärobok inte blott i kommunistisk taktik och politik utan i politik överhuvud taget. Uppfattningen, att politiken är "det möjligas konst", tillämpas här på en revolutionär rörelse med storartad konsekvens och fördomsfri realism.

Men samme Lenin, som författade denna broschyr, skrev också utkastet till de av den andra kongressen antagna "Villkoren för anslutning till Kommunistiska Internationalen", "De tjugo teserna", vilka ha spelat en så stor roll i arbetarrörelsens diskussioner och historia efter det första världskriget. I detta dokument, som klarast uppenbarar Kominterns struktur och politiska karaktär, ha det bolsjevikiska partiets organisationsprinciper konsekvent överflyttats på Internationalen. Här föreskrives som ett oeftergivligt krav en sådan organisatorisk uppbyggnad av den kommunistiska rörelsen, vilken blott kunde ha en mening, om den kommunistiska revolutionens genomförande uppsattes som aktuellt politiskt mål i varje land. Mer än något annat beslut på de sju världskongresserna ha dessa tjugo punkter utövat inflytande på den kommunistiska rörelsens inre och yttre liv, ja de blevo utslagsgivande för kommunisternas ställning till andra partier och till den stat, där de levde och arbetade — och de bestämde också i mycket hög grad andra partiers, regeringars och inte minst polisens förhållande till de kommunistiska organisationerna. Innehållet i dessa "Tjugo teser", vilka inte endast måste accepteras vid inträde i Komintern utan också förblevo bindande förhållningsorder för alla partier och medlemmar, så länge de tillhörde Komintern, innebär, att de kommunistiska partierna definitivt anslutit sig till den revolutionära linjen och att de både faktiskt och formellt ställde sig i motsats till gällande lagar och förordningar i alla länder utanför Sovjetunionen. Inte endast den ryska traditionen utan även det redan berörda ryska intresset av att påskynda världsrevolutionen har dikterat dessa teser och därmed givit Komintern en slutgiltig form, som blott föga kunde förändras — och som slutligen sprängdes av ryssarna själva, när deras egen stat och intressepolitik slog in på en fullständigt annan väg.

De tjugoen teserna

”Sedan Kommunistiska Internationalens första kongress har något mer än ett år gått. Och nu ha vi segrat över Andra Internationalen”, kunde Lenin förklara på kongressen. De socialdemokratiska partierna i de länder, som nyligen hade stått emot varandra i kriget, kunde inte så snart överbrygga de djupa inbördes klyftorna. Det tog lång tid, innan nya internationella förbindelser kunde knytas över krigstidens ruiner, och den betydelse som Andra Internationalen hade haft fram till 1914, fick den aldrig senare igen. Dessutom gynnade efterkrigs-krisen ännu mer den redan under kriget framträdande radikaliseringen av stora arbetar-massor. Dessa massor riktade sina blickar mot Sovjetunionen. Under åren 1919 och 1920 strömmade europeiska arbetare ur skilda läger till Tredje Internationalen. Det tyska oavhängiga socialistiska partiet med närmare en halv miljon medlemmar bekände sig på en kongress hösten 1919 till proletariats diktatur och beslöt att ansluta sig till Komintern. Det socialistiska partiet i Italien inträdde i Tredje Internationalen. Från Finland, Norge och Spanien kommo inträdesansökningar. Från alla håll anmälde sig nya partier och grupper till Komintern.

Denna massanslutning var för ledarna i Moskva dels ett bevis för de revolutionära strömningarnas snabba tillväxt och världsrevolutionens framsteg, dels väckte det bekymmer och betänkligheter hos dem. Bolsjevikerna hade mycket bestämda taktiska åsikter om en revolutions genomförande, och som det viktigaste villkoret härför betraktade de ett enhetligt, strängt organiserat parti under en kraftig centraliserad ledning. Det bolsjevikiska partiet hade under tjugo år av oavbrutna konflikter och splittring utvecklat sig till ett dylikt strängt centraliserat revolutionsparti och under två revolutioner, illegalt underjordiskt arbete och tider av stormiga massaktioner utbildat en stab av ledare, vilken var vuxen utomordentliga situationer. De unga kommunistiska partier som nu anslöto sig till Tredje Internationalen hade andra traditioner och kommo från en annan miljö. De voro framför allt inte enhetligt sammansatta. ”Bredvid revisionisterna och de officiella radikalerna av förkrigstyp stodo aktiva revolutionärer, som ovillkorligen ville efterlikna den bolsjevikiska förebilden, utopiska radikaler, syndikalister och gamla anhängare till Rosa Luxemburg. De unga kommunistiska partierna i Europa skulle först så småningom genom demokratisk självkritik och massornas egna erfarenheter ha kunnat skapa en enhet av alla dessa olika element. Men till någon dylik organiserad utveckling hade man inte tid. Slagkraftiga, kommunistiska partier, vilka snart kunde företa revolution, måste snabbt bildas i Europas viktigaste länder. Grundvalen för ett slagkraftigt parti var emellertid enligt bolsjevikisk uppfattning en stark, stridbar partiledning. För att bilda en dylik måste man utan hänsyn avlägsna alla personer i ledande partiställningar, av vilka man under en revolution kunde vänta den minsta vacklan.” (Rosenberg, ”Geschichte des Bolschewismus”.)

De av den andra kongressen beslutade villkoren för anslutning till Komintern utgjorde ett medel att för de redan upptagna partierna framhålla de ”fordringar som ställdes på dem” och att pröva de nya partierna före anslutningen och avskilja icke önskvärda grupper och ledare. De skulle också av de kommunistiska partierna göra användbara instrument för revolutionens genomförande.

Den första tesen kräver att den dagliga propagandan och agitationen skall ha en verkligt kommunistisk prägel. Pressen och alla partiförlag måste helt underställas partiets centralkommitté. I det andra villkoret fordras, att reformister och ”centermän” avlägsnas från alla mer eller mindre ansvariga poster inom arbetarrörelsen.

Av särskild betydelse voro punkterna tre och fyra. De lyda:

3. I nästan alla europeiska och amerikanska stater övergår klasskampen till inbördeskrigets stadium. Under sådana förhållanden kunna kommunisterna ej lita på den borgerliga lagliga

ordningen. Det är deras plikt att överallt parallellt med den legala organisationen skapa en illegal organisation, som i det avgörande ögonblicket är i stånd att uppfylla sin plikt mot revolutionen. I alla länder där kommunisterna till följd av belägringstillstånd eller undantagslagar ej haft tillfälle att utveckla hela sin verksamhet legalt, är samverkan mellan den legala och illegala verksamheten oundgängligt nödvändig.

4. Plikten att utbreda kommunismens idéer innebär också en särskild plikt att bedriva en systematisk och ihärdig propaganda *inom armén*. Där denna agitation hindras av undantagslagar, bör den bedrivas illegalt. Att ge avkall på ett sådant arbete vore liktydigt med ett förräderi mot den revolutionära plikten och oförenligt med anslutning till Tredje Internationalen.

Punkt fem fordrar en systematisk och planmässig agitation på landsbygden. ”Arbetarklassen kan ej segra, om den ej har landsbygdens proletariat och åtminstone en del av småbönderna bakom sig och genom sin politik har försäkrat sig om neutralitet från den övriga lantbefolkningens sida.” Punkt sex framhåller de kommunistiska partiernas plikt inte endast att kämpa mot socialpatriotismen utan även mot socialpacifismen. Punkt sju kräver fullständig brytning med reformismen och ”centerpolitiken”. Den vänder sig särskilt skarpt mot en rad kända ledare inom arbetarrörelsen, medlemmar av de ovannämnda partierna, vilka voro beredda att ansluta sig till Komintern. ”Kommunistiska Internationalen fordrar ovillkorligen och utan hänsyn denna brytning, vilken måste fullbordas fortast möjligt.” Därmed fordrades splittring av en mängd partier, som voro beredda att ansluta sig till den revolutionära världsorganisationen. Punkt åtta förpliktar partierna i länder, som har kolonier, att icke med ord utan i handling obarmhärtigt kämpa mot sina regeringars kolonialpolitik och understödja varje frihetssträvande i kolonierna.

Det nionde villkoret har likaledes fått stor betydelse inte blott för de kommunistiska partierna utan också för arbetarrörelsen i dess helhet. Kommunisterna måste ”fullfölja en ihärdig propaganda inom fackföreningarna, driftsråden, de kooperativa föreningarna och andra massorganisationer. Inom dessa organisationer måste man bilda kommunistiska celler ... Dessa kommunistiska celler måste fullständigt underordnas partiet i sin helhet.” Det var framför allt denna och följande tes, den tionde, som drogo in de olika politiska riktningarnas kamp i fackföreningarna och tidvis också framkallade splittring bland fackföreningarna. Den tionde tesen lyder:

10. Varje parti som tillhör Kommunistiska Internationalen är skyldigt att med energi och fasthet bekämpa den i Amsterdam grundade gula ”fackföreningsinternationalen”. De måste på det eftertryckligaste agitera bland de fackligt organiserade arbetarna för nödvändigheten av en brytning med den gula Amsterdaminternationalen. Med alla medel böra de understödja den kommande internationella organisationen av röda fackorganisationer, som ansluta sig till den Kommunistiska Internationalen.

Det är kanske ingen av dessa teser som så har skadat de kommunistiska partierna och i ännu högre grad de enskilda kommunistiska arbetarna som denna. Att man betecknade de fria fackföreningarna, vilka under tiden efter det första världskriget utvecklades till mäktiga massorganisationer som ”gula” — alltså jämställda med de av företagen grundade strejkbrytarorganisationerna — var en otrolig skymf mot de icke-kommunistiska arbetarna, vilka dock i alla länder utom i Sovjetunionen utgjorde det stora flertalet. Alla kloka taktiska råd om nödvändigheten av kommunistisk propaganda i fackföreningarna blevo betydelselösa inför denna otvetydiga kampsignal mot de fria fackföreningarna och deras internationella sekretariat i Amsterdam. Den 15 juli 1920, en vecka innan Kominterns andra världskongress sammanträdde, hade man i Moskva bildat den röda ”fackföreningsinternationalen”, vilken skulle utgöra en facklig motsvarighet till Komintern. Den införde såväl internationell som

nationell splittring i fackföreningarna, något som sedan visade sig vara till största nackdel för kommunisterna själva.

Den elfte tesen fordrar att parlamentsfraktionernas medlemmar kontrolleras och att de dessutom i sin parlamentariska verksamhet underordnas partiets centralkommitté. Punkt tolv är av synnerligen stor vikt, då den stadfäster partiledningens dominerande och avgörande inflytande. Den lyder:

12. De partier som tillhöra Kommunistiska Internationalen böra vara grundade på den demokratiska "centralismens" princip. Under den nuvarande perioden av tillspetsat inbördeskrig kommer det kommunistiska partiet endast att vara i stånd att fylla sin plikt om det är organiserat på ett effektivt centralistiskt sätt, om en *järnhård, nästan militär disciplin* härskar och partiledningen, uppbyggen av partimedlemmarnas förtroende, utgör ett starkt, *auktoritativt organ*.

Med denna bestämmelse lades grunden till partiapparatens absoluta välde över organisationen och medlemmarna. Den politiska och andliga utvecklingen inom de kommunistiska partierna inskränktes till ett trångt område som particentralen bestämde. Alla viktigare funktionärer, alla distriktsledare och redaktörer, parlamentsledamöter o. s. v. utsågos av centralkommittén, varvid "tillförlitlighet" i enlighet med partilinjens var den utslagsgivande faktorn. Det var inte lätt att i alla partier fullt konsekvent genomföra dessa bestämmelser och mångenstädes dröjde det år, innan partiet var "genombolsjeviserat", såsom partiapparatens funktionärer uttryckte det. Men ju fullständigare direktiven från Moskva utfördes, desto grundligare omintetgjordes de egna andliga och politiska initiativen inom Kominterns olika sektioner, och desto mera mekaniskt utfördes ordena från Moskva i det dagliga politiska arbetet. Partiledningarna i de olika länderna innehade ju endast underordnade befälsposter gentemot själva Kominterns allennarådande exekutivkommitté. Punkt sexton säger härom:

16. Alla beslut av Kommunistiska Internationalens kongress liksom även av exekutivkommittén äro bindande för alla till Kommunistiska Internationalen anslutna partier. Då Kommunistiska Internationalen är verksam under en period av förbittrat inbördeskrig, måste den vara mycket mer centraliserad än Andra Internationalen. Därvid måste självfallet den Kommunistiska Internationalen och dess exekutivkommitté i hela sin verksamhet taga hänsyn till de olika förhållanden, varunder de enskilda partierna arbeta och kämpa, och endast fatta beslut av allmängiltig natur i sådana frågor, där detta är möjligt.

Liksom nästan alltid i dylika fall blev det den första, klart avfattade delen av denna tes, som i praktiken tillämpades, medan den andra, vilken var ett slags försäkring mot att exekutivkommittén skulle våldföra sig på enskilda sektioner och var avsedd att säkerställa tillräcklig handlingsfrihet för de enskilda partierna, mer eller mindre stannade på papperet. Exekutivkommitténs dominerande inflytande — den ryska delegationen var där inte till medlemsantalet men dock i verkligheten utslagsgivande — grundades inte blott på den politiska auktoriteten och överlägsenheten hos Kominterns ryska ledare, utan befastes även mycket snart genom materiella maktmedel. För att snabbare utveckla de kommunistiska partierna i de olika länderna, öka deras agitationsmöjligheter och stärka deras inflytande, erhöles de flesta partierna subsidier, regelbundna bidrag för partiapparatens och tidningarnas underhåll o. s. v., särskilda medel för valkampanjer eller andra speciella aktioner. Till de ideella band som bunde Kominterns sektioner samman med exekutivkommittén, kom snart ett finansiellt beroende, vilket i och för sig uteslöt varje slags uppror mot överhögheten i Moskva. Pengar gick inte endast på vissa omvägar till de officiella partikassorna, utan exekutivkommittén hade även direkt eller genom ombud äganderätten till tidningar, förlag, hus o. s. v. Dessutom ledde en mängd sidokanaler mer eller mindre direkt till Moskva, över vilka de enskilda partierna endast hade en mycket ofullständig kontroll. En av dessa kanaler gick till de illegala

kamporganisationernas ledning. Dylika organisationer måste bildas av varje parti bredvid den legala partiorganisationen och de blevo i många fall mer en börda än ett politiskt energitillskott för de politiska partiinstanserna. Visserligen fanns här ett öppet fält för personlig offervilja och äventyrlig våghalsighet, men samtidigt utgjorde denna miljö även en god jordmån för korruption av alla slag.

De ryska kommunisterna voro inte de talrikast företrädna i exekutivkommittén och i Kominterns centrala ledning. Utländska kommunister — dels emigranter, vilka hade måst fly från sitt hemland, som t. ex. ledaren för den ungerska rådsrepubliken Bela Kun, och dels partidelegater från olika länder — ombesörjde de löpande göromålen. Viktiga politiska frågor behandlades och avgjordes i allmänhet på sammanträden i det ryska partiets politiska byrå. Det måste i alla händelser fastslås, att till 1923, så länge Lenin ännu kunde delta i konferenserna och besluten, var ett verkligt meningsutbyte möjligt mellan de enskilda partierna och exekutivkommittén liksom vid diskussionerna inom exekutivkommittén och på de internationella kongresserna. Motsatta åskådningar ventilerades och inom Kominterns ram kunde oppositionella strömningar och grupper uppträda, vilket också kom till synes i viktiga frågor. Den senare inre utvecklingen av Kominterns organisation och ledning komma vi framdeles att beröra.

Låtom oss återvända till de tjugoen teserna. Den sjuttonde bestämmer att alla partier, som vilja ansluta sig till Tredje Internationalen, måste ändra sitt namn till . . . (landets namn) Kommunistiska Parti (sektion av Tredje Internationalen). Begreppet sektion klargjorde med all tydlighet den centralistiska karaktären. Punkt aderton förpliktar alla ledande partiorgan i alla länder att publicera de viktigaste dokumenten från den Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté. Då man i Moskva var van vid att föra ett hänsynslöst språk utan att fästa något avseende vid andra länders strafflagar, ledde denna bestämmelse genomförande icke sällan till åtal och andra åtgärder. Punkt nitton uppmanar de partier som tillhöra Komintern eller önska ansluta sig att senast fyra månader efter den andra världskongressen inkalla en extra partikongress för att där behandla de tjugoen villkoren. Med punkt tjugo upprättades ännu en spärr för att utestänga icke önskvärda ledare för de partier som önskade inträde i Komintern. Man kräver däri att de partier som vilja ansluta sig skola sörja för att inte mindre än två tredjedelar av medlemmarna i centralkommittén och andra viktiga centrala partiinstitutioner utgöras av partivänner, vilka redan före den andra världskongressen offentligen uttalat sig för anslutning till Tredje Internationalen. Exekutivkommittén kunde dock tillåta undantag. Det sista av villkoren sade slutligen: ”De partimedlemmar som principiellt förkasta de av den Kommunistiska Internationalen antagna riktlinjerna måste uteslutas ur partiet”.

De tjugoen teserna äro det mest konsekventa uttrycket för avsikten att i världsformat tillämpa den ryska bolsjevismens revolutionära organisationsform. Det skulle dröja tjugotre år, innan det genom Kominterns upplösning officiellt medgavs att detta försök hade strandat. För övrigt måste det anmärkas att de tjugoen teserna aldrig modifierades eller återtogos. Även Kominterns senare skapade organisationsstatut står i anda och ordalydelse dem nära, ehuru den betydligt mera mångordigt och delvis mera diplomatiskt antyder vad här helt brutalt utsägs.

Från andra till tredje världskongressen

Följderna av de på den andra världskongressen träffade besluten visade sig snart. Det tyska oavhängiga socialistiska partiet sammankallade hösten 1920 en extra partikongress i Halle för att ta ställning till de tjugoen teserna. Sinovjev själv kom från Moskva och höll ett fyra timmar långt anförande, en oratorisk och propagandistisk glansprestation, vilken dock inte ändrade kongressens redan fattade beslut. Partiet delade sig ungefär på mitten, den högra flygeln med de mest kända partiledarna avvisade de tjugoen punkterna och stannade utanför

Komintern, den vänstra flygeln sammanslogs med det tyska kommunistiska partiet, som därtills även hade kallats Spartakus-förbundet, till Tysklands förenade kommunistiska parti. Genom denna sammansmältning växte det kommunistiska partiet, som hade räknat 80.000 medlemmar, till ett massparti med omkring 500.000 medlemmar. Det oavhängiga partiets högra flygel återvände sommaren 1922 till det socialdemokratiska partiet, från vilket man hade lösgjort sig under kriget.

Uppkomsten av ett så starkt kommunistiskt parti i Tyskland utgjorde en politisk faktor av första rang. Tyskland var vid denna tid en härd för stor politisk oro. Det förlorade kriget, en förfuskad revolution, ekonomiska kriser och begynnande inflation, den olösta skadestandsfrågan, den nya demokratiska staten, som bekämpades av högerpartierna och hatades av yttersta vänstern, då dess uppkomst var förknippad med den revolutionära rörelsens blodiga nedslående — allt detta tillsammans gjorde de politiska förhållandena så instabila som möjligt. *På Tyskland voro också de ryska bolsjevikernas blickar i främsta rummet riktade.*

Man hade dock gjort en del erfarenheter som visade, att den tyska oron ännu inte på länge betydde, att man stod inför omedelbar revolution. De tyska arbetarnas stora massa förhöll sig till största delen avvisande eller likgiltig till de till närmare en halv miljon uppgående kommunisterna. Under de väpnade striderna och de stora strejkerna 1918-20 hade initiativkraften hos de breda arbetarskikt, vilka känslomässigt voro revolutionärer — som t. ex. gruvarbetarna i Ruhrområdet — avtrubbats, och även det ekonomiska lägets långsamma förbättring dämpade den revolutionära energin. Bland de organiserade arbetare som tillhörde socialdemokratin och det oavhängiga partiets högerflygel hade dessutom de tjugo punkterna och Kominterns splittringspolitik åter ökat motståndet mot kommunisterna.

Kominterns taktik gick därför tills vidare ut på att vinna arbetarmassornas förtroende och att framställa det nya kommunistiska masspartiet som ledare i kampen mot reaktionen och arbetsgivarnas offensiv. I januari 1921 kom Karl Radek till Berlin, och under hans medverkan riktades ett ”öppet brev” till fackföreningarnas ledning och andra tyska arbetarpartier, i vilket de uppmanades att skapa en enhetsfront. Detta var den första av de senare så ofta förekommande kommunistiska enhetsfrontsaktionerna. Men svaret från fackföreningarna och socialdemokratin uteblev. Man betecknade där det ”öppna brevet” som en taktisk parti-manöver från kommunisternas sida, varigenom dessa tänkte fortsätta med sina splittringsförsök, och inlät sig icke på förhandlingar.

Den start som det kommunistiska partiet hade gjort med denna enhetsaktion var dock inte dålig. Även i socialdemokratiska partikretsar fanns det många som icke voro tillfredsställda med den demokratiska politikens resultat, och de ouppfyllda förhoppningarna på socialisering, som även socialdemokratin under revolutionens stormiga dagar hade lovat sina anhängare — den ville blott genomföra dem på laglig väg — hade ännu icke försvunnit. Man såg, att företagen i stället för socialisering befäste sin makt och började upprätta stora privata koncerner och bilda ett slags stat i staten, vilken dikterade sina fordringar för regeringen och korsade dess ekonomiska politik. Situationen bland arbetarna var inte ogynnsam för en förstärkning av det kommunistiska inflytandet — om blott kommunisterna visade nog tålamod och uthållighet, befäste sina positioner genom lojalt samarbete i fackföreningarna och genom beslutsam men sakligt välgrundad opposition.

Men det nya kommunistiska masspartiet och exekutivkommittén i Moskva ville se snabba, påtagliga framgångar, tydliga framsteg på revolutionens väg. I mars 1921 beslöt en socialdemokratisk ”Oberpresident” Hörsing att med polisens hjälp företa en rensningsaktion i mellersta Tyskland. Han beordrade några hundratal poliser till området kring Halle och Mansfeld för att där återställa lugn och ordning, som sades ha störts av kommunistiska stämplingar. Den kommunistiska particentralen, denna gång assisterad av Bela Kun, som hade

kommit från Moskva för att leda och finansiera aktionen, ansåg nu att stunden var inne. Som en blixtnedslag från klar himmel verkade upproppet i ”Rote Fahne”, i vilken tidningen uppmanade till väpnat motstånd mot polisen. Några dagar senare proklamerades generalstrejk över hela Tyskland. Av generalstrejken blev det emellertid ingenting, omkring en kvarts miljon arbetare på skilda orter strejkade några dagar, försöken att tränga in i fabrikerna och hämta ut arbetarna slutade med ett skändligt fiasko och det påbjudna väpnade motståndet i mellersta Tyskland inskränkte sig till att några beväpnade grupper bildades och strövade omkring, tills de slutligen infångades av polisen. Hela aktionen var en typisk kupp från en liten minoritets sida, den skakade inte den borgerliga staten men däremot det kommunistiska partiet. Nederlagets följder visade sig också i en inre partikris, varvid denna kupptaktiks kritiker uteslöts ur partiet, vilket därmed förlorade en rad duktiga funktionärer, bland dem partiets förutvarande ordförande Paul Levi, ett av dess bästa huvuden.

Paul Levi, vilken efter mordet på Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht i januari 1919 hade mycket stor del i den tyska kommunistiska rörelsens återupprättande, vilkens initiativ man huvudsakligen kan tillskriva utrensningen ur partiet av syndikalistiska, antiparlamentariska och hyperradikala grupper, och vilken bidrog till det förenade stora masspartiets skapande, tillhörde vid tiden för marsaktionen inte längre partiets centralkommitté. Han hade begärt sitt utträde som en protest mot det sätt på vilket Kominterns exekutivkommitté hade krossat det enhetliga italienska arbetarpartiet.

Italiens socialistiska parti, som enigt hade anslutit sig till Tredje Internationalen, skulle också underkastas den utrensningsprocess, som föreskrevs i de tjugo teserna för alla nya medlemmar av Komintern. Man fordrade, att partiets högra flygel skulle uteslutas, vilket dock Serrati, partiets ledare, och med honom det stora flertalet av de på den extraordinarie partikongressen närvarande avslög. Då utträdde den vänstra flygeln på order av Moskva ur det italienska partiet och grundade ett självständigt kommunistiskt parti. Denna splittring av den italienska arbetarrörelsen skedde i en situation, när de politiska motsättningarna i landet voro ytterst tillspetsade. På hösten 1920 hade de italienska arbetarna utfört en revolutionär aktion genom att besätta fabrikerna, vilken emellertid avbröts utan resultat. Samtidigt började den fascistiska rörelsen med sina våldsmetoder att bli en snabbt tillväxande makt. Levi, som var närvarande vid den italienska partikongressen, betraktade delningen som ett svårt missgrepp och polemiserade senare från Berlin i flera artiklar mot exekutivkommitténs taktik, vilken lät svara honom i skarpa ordalag. Han nedlade därefter sitt mandat i centralkommittén, och hans exempel följdes av många andra bekanta ledare, bland dem Clara Zetkin. Efter marsaktionen skrev han en broschyr, i vilken han med skärpa tog till orda mot den ansvariga particentralen och exekutivkommittén — hans argument visade tydligt, att han inte hyste något förtroende för bolsjevikernas förmåga att uppbygga och leda en internationell organisation. Han uteslöts ur det tyska kommunistiska partiet.

I denna angelägenhet visade sig Lenin från sin bästa sida. Han hade ett utpräglat sinne för kvalitet, vilket man knappast kan säga om Kominterns övriga ledare, och skulle gärna velat ha Levi kvar i den kommunistiska rörelsen. I kommittén för behandling av tyska frågor, vilken sammanträdde med anledning av den tredje världskongressen, sade han: ”Det är sant att Levi förlorade huvudet, men det är bättre att en gång förlora huvudet än att inte ha något huvud alls”. Under dessa interna sammanträden gick han för övrigt skarpt till rätta med såväl de ansvariga i den tyska centralkommittén som med de ansvariga i exekutivkommittén — framför allt med Bela Kun. Han insåg marsaktionens verkliga betydelse och kritiserade grundligt den till dess försvar av några tyskar skapade offensivteorin, enligt vilken det ålåg de kommunistiska partierna att genom djärva offensivframstötter rulla upp den reaktionära fronten. Han visste, att en revolution inte kan åstadkommas blott genom ett stridslystet partis aktiva insats, såvida inte alla samhällliga och politiska förutsättningar äro för handen.

Kominterns tredje kongress sammanträdde under helt andra förutsättningar och i en väsentligt förändrad atmosfär än den andra. Den inre situationen i Sovjetunionen hade efter den andra världskongressen ytterligare försämrats. Inbördeskriget och slutligen kriget med Polen hade ödelagt och utsugit landet, den så kallade krigskommunismens metoder beträffande den ekonomiska uppbyggnaden hade inte visat sig hålla streck. Bönderna framlevde sitt liv i stum vrede och resignation, ett tillstånd som då och då avlöstes av plötsliga motståndsförsök mot diktaturregimen. Arbetarna hade decimerats och voro otillfredsställda. Inom det bolsjevikiska partiet självt hade en av gamla bolsjeviker ledd oppositionsrörelse framträtt i den så kallade arbetaroppositionen, vilken krävde återgång till den verkliga rådsdemokratien och den statliga diktaturapparaten avvecklande. Man hade upplöst rörelsen och skickat dess ledare med partiuppdrag till Sibirien. I mars 1921 utbröt Kronstadtopproret. Matroserna och soldaterna i den viktiga krigshamnen reste sig mot sovjetregeringen och tillvällde sig makten. De upproriskas program innehöll väsentligen samma krav, för vilka arbetaroppositionen hade offrat sig — den kommunistiska partidiktaturens avskaffande, rådsdemokratins återställande, diskussions- och åsiktsfrihet. Med hjälp av utvalda frivilligbataljoner från röda armén, vilka trängde mot Kronstadt över isen, lyckades man storma fästningen och slå ned upproret. Men det var dock allvarliga varningssignaler, som Lenin icke kunde förbise. Eftersom man dessutom inte kunde tala om att revolutionen gjort några framsteg utanför Sovjetunionen, retirerade Lenin från de framskjutna positionerna och inledde den ”nya, ekonomiska politiken”, som vi redan förut hänvisat till.

De delegater som på våren 1921 anlände till den tredje världskongressen i Moskva, funno här en mycket nyktrare och mera realistisk uppskattning av världsläget än ett år tidigare. Ingen räknade längre med världsrevolutionens omedelbara seger, i varje fall förlades den något längre fram och man talade inte längre om månader som året förut, då bakom offensiven mot Warszawa hade legat förhoppningen, att genombrottet i väster skulle lyckas och att den framryckande röda armén skulle hälsas av ett revolutionärt Tyskland.

De bolsjevikiska ledarna, vilka voro inneslutna i sina egna önskningar liksom i en bur och voro vana vid att överallt se motsättningar, som snabbt skärptes, höllo fast vid ett kortfristigt perspektiv för den revolutionära utvecklingen, men de voro dock försiktigare vid sitt bedömande av världsläget och med att låsa fast de kommunistiska partiernas taktik. Huvud-anförandet över ”Den ekonomiska världskrisen och den Kommunistiska Internationalens nya uppgifter” höll denna gång Trotski. Efter att ingående ha behandlat läget i de enskilda länderna och den ekonomiska krisen, gjorde han följande konklusion: ”Av detta kunna vi dra den slutsatsen, att utvecklingen, vare sig den är långsammare eller snabbare — om utvecklingens tempo kunna vi inte disputeras, sedan historien så infamt har bedragit oss beträffande tempot — leder till revolution”. Han byggde sin slutsats på två skilda förutsättningar, nämligen att den kapitalistiska hushållningen var oförmögen att skapa ett nytt jämviktsläge och att stabilisera världsekonomin samt på de imperialistiska motsättningarna mellan staterna. Av de senare väntade han att de snart skulle skärpas till ett nytt världskrig. ”Motsättningen mellan Frankrike och England blir allt starkare”, sade han. ”Men motsättningen mellan England och Amerika har i verkligheten kommit i ett läge, som automatiskt kommer att utveckla sig till en morgondagens sammandrabbning.” Till följd av rivaliteten mellan Englands och Amerikas flottor väntade han en tillspetsning av det internationella läget, som redan under 1923 eller 1924 kunde leda till ett nytt världskrig. Till dess skulle den amerikanska flottan vara överlägsen den engelska och japanska tillsammans, och England måste ta upp kampen eller sjunka ned till en andra rangens makt. Att det fanns en tredje möjlighet, nämligen uppgörelse mellan England och Amerika beträffande flottbyggnadsprogrammet, tog Trotski inte ens med i räkningen, ty det passade inte in i hans schema. Och

dock kom denna överenskommelse till stånd på Washingtonkonferensen 1922 och kastade Trotskis hela uppfattning över ända.

I alla fall var Kominterns bedömning av situationen sommaren 1921 ett annat än förut hade varit fallet. Trotski yttrade själv därom: ”Situationen är nu vid Kommunistiska Internationalens tredje kongress inte densamma som vid den första och andra kongressen. Den gången uppställde vi för oss ett stort perspektiv och tecknade en stor linje och sade: efter denna linje, i detta tecken skall du samla proletariatet och segra i världen. Var det riktigt? Fullkomligt! I detta stora sammanhang har det förblivit fullkomligt riktigt. Men avvikelserna från denna linje hade vi inte förutsett och vi märka dem nu. Vi märka dem genom våra nederlag och våra missräkningar, genom våra stora offer och genom de oriktiga aktioner vi företagit i alla länder; även i stor utsträckning i Ryssland. Först nu se och förstå vi, att vi inte stå så omedelbart nära slutmålet, makterövringen, världsrevolutionen. 1919 sade vi oss: det är en fråga om månader, och nu säga vi, det är en fråga om kanske år. Vi veta det inte bestämt, men vi veta desto bättre, att utvecklingen går i denna riktning, och att vi under denna tid ha blivit mycket starkare i hela världen.”

Av Trotskis hållning framgick, att för första gången Kominterns ryska delegation i själva verket, om man bortser från terminologin och de självklara förbehållen och omskrivningarna, var inställd på ett återtag från en alltför långt framskjuten strategisk position. De ledande bolsjevikerna — och till dessa måste man vid denna tid ovillkorligen räkna Trotski — voro icke längre övertygade om världsrevolutionens snara förverkligande och framför allt inte villiga att sätta den ryska revolutionens öde på detta kort. De utländska kommunisterna lyssnade lyhört till de nya tonfallen, vilka de också kände till från förhandlingarna i de olika kommittéerna, och opponerade sig mot dem i diskussionen. Sålunda förklarade den polske delegaten Brand: Det är inte vår uppgift att bevisa revolutionen utan att segerrikt genomföra den. Pogani (Ungern) klagade över att han i de teser som Trotski hade lagt fram före sitt anförande, hade funnit att det utom-ekonomiska, nakna våldets roll inte tillräckligt hade beaktats. ”Jag tror, att inbördeskrigets roll inte har tillräckligt uppmärksamats i dessa teser”, sade han. Thalheimer (Tyskland) vände sig mot ovannämnda passus i Trotskis tal, där denne drog upp en jämförelse med situationen åren 1918 och 1919. ”Trotski förklarade, att vi den gången räknade med möjligheten av en revolutionär omvälvning i Europa inom några månader, och att vi nu måste räkna i år. Jag har ett intryck av att om vi den gången togo till för litet, så ha vi nu tagit till något för mycket. Inte så att jag vill påstå, att det kanske inte kommer att dröja år, innan situationen i något av Europas huvudländer är mogen för en makterövring. Det är föga meningsfullt att uttala sig om bestämda tidpunkter. Enligt mitt förmenande har den nuvarande krisperiodens revolutionära innebörd inte framhävts tillräckligt skarpt.”

Vid omröstningen, vilken föregicks av en livlig diskussion, röstade en minoritet av delegaterna mot att Trotskis teser skulle överlämnas till den kommitté, som närmare skulle utredigera dem. År 1921 var något dylikt ännu möjligt på Kominterns kongresser.

Sinovjev, vilken föredrog exekutivkommitténs verksamhetsberättelse, uppehöll sig särskilt ingående vid den italienska partisplittningen. Mycket intressant var hans motivering för denna under exekutivkommitténs ledning genomförda åtgärd: ”Det var Kommunistiska Internationalens första sammanstötning med de reformistiska elementen, *det var det första kraftprovet*. Om den Kommunistiska Internationalen hade givit efter i denna fråga, så skulle vi denna månad, det säger jag öppet, inte längre ha någon Kommunistisk International, vi skulle inte ha någon moralisk och politisk kraft längre.” Exekutivkommitténs och kongressbeslutens ofelbarhet och oföränderlighet upphöjdes därmed till dogm, från vilken inga avvikelser tillätos — även om majoriteten inom ett lands parti hyste en annan uppfattning.

Att man dock kunde uppträda annorlunda, när taktiska bevekelsegrunder så krävde, visade förhållandet till det franska partiet, om vilket Sinovjev meddelade: ”Det franska partiet behandlades av oss verkligen annorlunda än de andra partierna, emedan vi kände till läget i detta land. Vi ansågo, att vi måste gå försiktigare till väga mot detta parti.” Fransmännen beviljades alltså en frist, under vilken de själva skulle gå till rätta med sina reformister.

Däremot anklagades det svenska partiet för alltför vek hållning och otillfredsställande genomförande av de tjugo teserna. I fråga om proletariats beväpning finns i Sverige inte någon full klarhet, förklarade Sinovjev. Partiorganet ”Politiken” klandrades för att det i Kominterns avgörande frågor inte hade intagit en fullt klar ståndpunkt. Normmännen beviljades en frist för att bättre kunna anpassa sig.

På detta sätt utdelade Sinovjev betyg till höger och vänster som ett slags partipåve, en partipåve som själv lagt beslag på den ryska revolutionens auktoritet, och vilkens benägenhet för överdrifter och hätska formuleringar inte i ringa grad bidrog till att förgifta den inre atmosfären i Komintern och bannlysa den kamratliga anda, som borde vara självklar bland stridskamrater. Något sådant som personligt människovärde eller ens ett minimum av aktning för individen förekom inte i denna krets. Förhållandena voro redan sådana, medan ännu ett stort antal politiker tillhörde Komintern, vilka under flera decennier hade verkat i sina respektive länders arbetarrörelser, hade påtagit sig stora offer för sakens skull — och av vilka den ena uppsättningen efter den andra åter försvann ur Komintern, därför att de icke stodo ut med den anda som rådde där. Senare förbättrades inte detta förhållande utan det försämrades ytterligare.

Jämte många andra är detta en av orsakerna till att Komintern aldrig kunde få riktigt fotfäste i England och Amerika — och att hos de anslutna engelsmännen och amerikanerna de ledande växlade ännu oftare än annorstädes. Eftersom en brytning med Komintern, vilket ju också betydde en brytning med den ryska revolutionen och med Sovjetunionen, för övertygade revolutionärer var en mycket allvarlig och svår angelägenhet, fanns det många som i årtal förblevo medlemmar av partiet, underkastande sig dess beslut och disciplin, långt efter det att de inom sig hade förkastat hela detta system för åsiktsbildning och behandling av människorna. Men förr eller senare lämnade alla partiet, utom rena tjänstemannatyper. Det var inte alla som kunde handla efter den maxim, som den tyske delegaten Koenen formulerade på den tredje kongressen: ”Det är självklart att man också måste handla mot sin övertygelse, om det ligger i partiets intresse”. Partiintresset blev ett slags fetisch, som en ofta mycket godtyckligt handlande prästkast utnyttjade för sin maktutövning.

Men mänskligheten har ännu inte nått det utvecklingsstadium, då fetischer, prästkaster och maktinstrument fullständigt höra till en förgången tids rekvisita. De spela ännu på 1900-talet en stor och ofta avgörande roll. Och där de äro uttryck för starka ekonomiska, sociala och politiska drivkrafter framträder deras positiva sidor starkare än deras negativa. Detta kom också till synes i Kominterns utveckling. Den gick framåt, så länge det privatkapitalistiska systemet utsattes för rubbningar, som framkallats genom det första världskriget och efterkrigskrisen och skärpts genom motsättningarna mellan staterna. Men det var långtifrån slut med kapitalismen och dess utvecklingsmöjligheter: under kriser och stora svårigheter återupprättades den fria marknaden, industrier skapades och utvidgades, stora nya marknader öppnades.

De borgerliga staterna visade sig ingalunda så reaktionära och oförmögna till varje utveckling, som de framstodo enligt kommunistisk uppfattning. Den ”ruttna demokratin” visade sig besitta en förvånansvärd livskraft, utbyggdes ytterligare i många av de viktigaste länderna och fick en bredare bas genom att nya befolkningsskikt fingo politisk medbestämmanderätt och möjlighet att medverka i statsstyrelsen. Rösträtten utsträcktes, i flera länder fingo kvinnorna

rösträtt, sociallagstiftningen utvecklades, och genom reformer gjordes den bestående staten bättre att leva i för många medborgare. De största faromomenten lågo ännu utan tvivel inom utrikespolitikens område. Planen på en världsorganisation för att trygga freden, vars förespråkare framför allt var den amerikanske presidenten Wilson, hade i Nationernas Förbund fått ett förverkligande, som inte innebar någon verklig lösning. Fredsfördragen hade åstadkommit en mängd irritationsmoment och inte skaffat ur världen en av de viktigaste politiska oroshärdarna, den tysk-franska motsättningen, utan i stället givit den ny näring. Men också här framträdde samförståndstendenser bredvid de nya kristecknen. Dessutom visade sig de imperialistiska motsättningarna inte på långt när så gynnsamma för en social revolution som den kommunistiska teorin förutsade. Revolution är ett uttryck för en stats inrepolitiska och sociala kriser, medan den utrikespolitikens dominans, som framkallas av imperialistiska konflikter och förberedelser för nya krig, däremot tränger de inre sociala och politiska frågorna i bakgrunden och tenderar att skapa maktstater, vilka utåt hävda sina nationella intressen och på ett eller annat sätt tysta ned den inre oppositionen.

De kommunistiska partierna kunde icke med hänsyn till sin sociala struktur och sina traditioner bliva bärare av dessa nationella maktsträvanden, vilka gjorde sig gällande i framför allt Italien och Tyskland, tills vidare såsom en högerradikal opposition. Såväl i det besegrade Tyskland som i Italien, vilket genom krigets utgång och fredsfördragen inte hade fått sina imperialistiska aspirationer tillfredsställda, berodde dock nationens inre svaghet och de upprepade kriserna — vilka skapade ett slags latent revolutionär situation och ytligt sett ökade det kommunistiska partiets utsikter — på utrikespolitiska förhållanden. Kommunismens utrikespolitiska paroll lydde; förbund med Sovjetunionen. Därmed kunde man inte taga loven av de nationalistiska partierna och på samma gång skärpte man motsättningen till de demokratiska partierna och den demokratiska staten. Kommunismens inrikes- och utrikespolitik försvagade demokratin och stärkte vid varje tillspetsad kris den nationella och imperialistiska radikalismen. Tillsammans med demokratin blev även den kommunistiska rörelsen offer för utvecklingen. Kominterns ensidiga utrikespolitiska beroende av Ryssland visade sig just under denna efterkrigsperiod ödesdiger. Det var nämligen en illusion att tro att det ekonomiskt och politiskt mest efterblivna landet i Europa skulle kunna åta sig ledningen av en rörelse, vars maktanspråk grundade sig på övertygelsen, att kommunismen ekonomiskt och samhälleligt betydde en högre och mera framskriden livsform för mänskligheten.

Några hundra års efterblivenhet kan inte repareras på få år. Många delegater i Kominternkongresserna, vilka under stor hänförelse farit till Moskva, kommo tillbaka med en nyktrare syn. Det gick inte att förneka, att till och med de arbetslösa i de av kriser skakade kapitalistiska länderna levde betydligt bättre och lugnare än den ryska befolkningens stora massa. Det var ofta nog inte den yttre nöden, vilken kunde förklaras av de årslånga inbördeskrigen, som ensamt var avgörande för intrycken. Det var tusentals andra företeelser i det dagliga livet och sist men icke minst diktaturens blytung tryck, som vilade över varje livsyttning. Visserligen bodde här och där arbetarbarn i storfurstarnas och kapitalisternas forna palats — men deras föräldrar bodde inte bättre, än de hade gjort under tsarismen och framför allt, de hade, inte mycket att säga till om i denna stat av arbetare och bönder. Sovjeterna voro redan år 1921 livlösa organ, där man varken kunde märka något spår av en ny proletär demokrati eller av revolutionär massaktivitet. Även den utländske delegaten kände överallt tjekans skugga och stötte samtidigt hos revolutionens tjänstemän på en överlägsenhet och en nationell självkänsla, som stodo i föga samklang med de marxcitat och internationella paroller, som ständigt mötte honom. Överallt fick han höra en fråga, som på samma gång var en förebråelse: varför har ni ännu inte gjort revolution? Visserligen betonades det med stort allvar och uppstånd av historiska och politiska analyser i de bolsjevikiska ledarnas tal — framför allt de främsta — att ett partis blotta vilja inte räcker för att göra revolution, utan att en hel mängd förutsätt-

ningar äro nödvändiga, vilka alls inte bero på revolutionärerna själva. Men ledarnas tal voro mindre viktiga än tjänstemännens verksamhet.

Rysslands svaghet var ingalunda obekant för de ledande bolsjevikerna. Trotski yttrade t. ex. i diskussionen om den italienska frågan på den tredje kongressen: ”Vi ha i vårt land upprättat en stöttepelare för revolutionen. Vårt land är ännu mycket efterblivet, ännu mycket barbariskt. Det erbjuder en bild av elände. Men vi försvara denna världsrevolutionens stöttepelare, emedan det för närvarande inte finns någon annan. Om det i Frankrike eller Tyskland kommer att resas en annan pelare, kommer den ryska att förlora nio tiondelar av sin betydelse. Vi äro utan vidare beredda att komma till er i Europa för att försvara denna andra, viktigare pelare.” Här kom ståndpunkten hos revolutionären från emigrantären till uttryck, vilken i den ryska revolutionen endast såg världsrevolutionens utgångspunkt. Men mot denna uppfattning stodo redan nu Mycket starka krafter i det ryska partiet, och dessa skulle snart få övertaget. Den ryska revolutionen hade nämligen andra och starkare rötter än den kommunistiska världsrevolutionsteorin.

De verkliga orsakerna till att de inre nationella kriserna i Tyskland och Italien icke ledde till framgång för kommunisterna, kunde man inte utreda i Moskva, och sålunda blev hela debatten om den tyska och italienska frågan — den tredje kongressens egentliga huvudtema — ett sökande efter syndabockar och missgrepp från de ledandes sida, ett försvar för splittringsåtgärderna och ett brännmärkande av kritikerna. De tjugoen teserna befunnos vara ett sprängstoff, som redan verkat och ytterligare skulle göra det, och exekutivkommitténs utbyggda organisation visade sig vara ett lämpligt instrument för att hålla de enskilda sektionerna i ledband, övervaka och dirigera dem. Man föredrog redan nu i de enskilda sektionerna de ”pålitliga” ledarna framför de självständiga, precis som man inom auktoritära religionssamfund lade större vikt vid rättroghet och underkastelse under de centrala instanserna än vid eget omdöme och andra personliga egenskaper.

Återtågspolitiken

Den tredje kongressen hade ännu inte avslutats, när underrättelsen om den väldiga hungersnöden i det ryska jätterikets fruktbaraste delar nådde Moskva. Några felslagna skördar, inbördeskrigets efterverkningar, krigskommunismens metoder och den av bönderna igångsatta produktionsstrejken hade tillsammans medverkat till denna katastrof. De ryska ledarna hade inte längre tid att sysselsätta sig med de internationella problemen, alla ansträngningar måste inriktas på att komma över krisen. Behovet av att bryta Sovjetunionens internationella isolering växte och på samma gång kunde man av den internationella situationen förstå, att det rätta medlet varken var Komintern och dess sektioner eller den röda armén.

Under tiden hade man även i England frångått den militära interventionspolitiken gentemot Sovjetryssland och sökte nu efter en ny väg för Europas ekonomiska återuppbyggande. På konferensen i Cannes i januari 1922 - en av de många efterkrigskonferenser, då ententens statsmän brydde sina hjärnor med skadeståndsproblemen — framlade engelsmännen förslaget om att inkalla en internationell konferens, till vilken också för första gången representanter från Tyskland och Sovjetunionen skulle inbjudas.

Med stor tvekan och med många förbehåll samtyckte fransmännen till detta, och i maj sammanträdde konferensen i Genua.

För ryssarna gällde det i främsta rummet att erhålla ett internationellt lån, och de voro beredda att härför utlämna värdefulla ekonomiska koncessioner, bland annat oljefälten i Baku. Men oljeintressenternas intriger bakom konferensens kulisser, anspråken från de forna ägarna till Bakus oljekällor, vilka under tiden genom försäljning eller fusion hade råkat i händerna på de stora internationella oljetrusterna, samt framför allt konkurrensen mellan Standard Oil och

Shell lade hinder i vägen för att förhandlingarna ledde till resultat. Det försök som gjordes främst av representanterna för den franska regeringen att i Genua få med ryssarna i Versailles-makternas front genom att erbjuda dem en del av de tyska skadeståndsleveranserna, omintetgjordes av den ryska delegationen, som visade sin vilja att bedriva självständig utrikespolitik genom att avsluta vänskapsfördraget med Tyskland i Rapallo. Det var inte långt ifrån att hela konferensen hade sprängts därigenom. Efter utväxling av skarpa förklaringar och noter, vilka gällde tyskarna mer än ryssarna, lyckades man komma förbi den döda punkten, men konferensen upplöstes, utan att något resultat hade uppnåtts.

I sammanhang härmed är det viktigt att fastställa, att den ryska utrikespolitiken från och med denna tid fördes efter två linjer; förutom de genom Komintern upprättade kommunikationerna med andra länders revolutionära organisationer återupptogs de diplomatiska förbindelserna med dessa länders regeringar. Man kan från denna tidpunkt steg för steg följa, hur de sistnämnda relationerna få ökad vikt, medan Kominterns betydelse för Sovjetunionens utrikespolitiska orientering minskar — utan att man dock avstod från denna möjlighet till inflytande. Ty tills vidare betraktade de bolsjevikiska ledarna upptagandet av normala förbindelser med de kapitalistiska makterna som en av de kompromisser, om vilka Lenin hade talat. Det var ingalunda fråga om att ersätta eller försvaga arbetet för världsrevolutionen. Överenskommelsen hade företagits vid tidpunkten för ett allmänt återtåg från alltför långt framskjutna positioner. Så snart det gavs möjlighet därtill tänkte man göra en ny framstöt.

Återtågspolitiken blev nu normgivande för Kominterns och dess olika sektioners taktik. Den tredje världskongressen hade satt som uppgift för de kommunistiska partierna att vinna majoriteten av arbetarna i respektive länder för kommunismen. Men genom rent kommunistisk propaganda, genom ständig upprepning av den proletära diktaturens paroll, ”avslöjande” av de reformistiska ledarna och bekämpande av de socialdemokratiska partierna och fackföreningarna kom man inte närmare detta mål. Den tilltagande stabiliseringen och övervinnandet av efterkrigstidens kriser berövade de revolutionära parollerna deras aktualitet, och de reformistiska partierna tillväxte snabbare än de revolutionära, reformismen var herre på täppan i de flesta stora och små länder utanför Sovjetunionen. Detta var till och med fallet i Tyskland och Italien, där man ännu ingalunda kunde tala om att det ekonomiska och politiska krisläget övervunnits.

I Italien antog vid denna tid den fascistiska rörelsen hotande proportioner, och hösten 1922 företog Mussolini sin marsch mot Rom, varigenom han kom i besittning av makten. Varken det nygrundade kommunistiska partiet, vilket efter isoleringen från den italienska arbetarrörelsens andra partier ”uppvisade alla kännetecken på radikalismens barnsjukdomar”, eller Serratis eller reformisternas parti kunde förhindra denna frammarsch eller hävda sina positioner inför den allt häftigare fascistiska terrorn. Genom en skicklig blandning av våldsmetoder och skrupelfri agitation lyckades fascisterna vinna vissa delar av arbetarklassen, främst i de mindre städerna och byarna. Fascismens framsteg medförde en upplösning av arbetarrörelsen, såväl den traditionalistiska som den nya revolutionära. Under det att kommunisterna trängdes tillbaka till illegalitetens dunkel, där de förde ett tappert men utsiktslöst gerillakrig mot fascismen och samtidigt fortsatte sin kamp mot demokratin och reformismen, underminerades långsamt de stora arbetarorganisationerna, till dess att Mussolini fann tiden mogen för att utdela det förintande slaget.

Fascismens uppträdande hotade för första gången sedan årtionden arbetarrörelsen i dess helhet, vilken nu ställdes inför en ny politisk makt, som hittills varken reformisterna eller revolutionärerna hade på allvar räknat med. Att det inte skulle komma att stanna vid en rent italiensk företeelse insåg man mycket snart i det kommunistiska lägret, även om man långt ifrån förstod den verkliga betydelsen av denna nya världspolitiska faktor och förutsatte ett kortvarigt fascistiskt välde.

I Tyskland voro vid denna tid de demokratiska vänsterpartierna, som hittills hade varit Weimarrepublikens bärare, tvungna att söka stöd hos högern, och industrins och de högre tjänstemännens parti, det tyska folkpartiet, närmade sig koalitionen av demokrater, socialdemokrater och centrumpartiet. På en partikonferens i Görlitz förklarade sig socialdemokratin beredd att bilda den så kallade ”stora koalitionen”, alltså att även tillsammans med de industriellas parti ingå i regeringen. Detta beslut väckte föga motstånd i partiet, de stora arbetarmassorna funno sig i denna eftergift i återtågets tecken.

Även Kominterns politik gick i samma tecken, fastän den även nu betecknades som en offensiv. De enskilda partierna fingo i uppgift att tillämpa så kallad enhetsfronttaktik, upptaga förhandlingar med de reformistiska partierna och deras ledare och föreslå fackföreningarna och de socialdemokratiska partierna gemensamma aktioner för att på så sätt försöka komma ut ur sin isolering och vinna starkare politiskt inflytande. Som politiskt mål uppsattes jämte proletariats diktatur även bildandet av arbetarregeringar, utan att man därför uppgav de principiella kraven och programpunkterna. Det rörde sig härvidlag om ett slags manövertaktik, vilken hade två mål: dels att inordna kommunisterna i den stora försvarsfronten mot reaktionen och för försvaret av redan vunna reformer, dels att under detta samarbete med nya metoder diskreditera de reformistiska partierna och deras ledare och därigenom öka det kommunistiska inflytandet på massorna.

I december 1921 ägde i Moskva ett sammanträde med den utvidgade exekutivkommittén rum, vid vilket man nästan uteslutande sysselsatte sig med enhetsfronttaktiken. Exekutivkommittén gick också själv i täten och föreslog Andra Internationalen och ”2 1/2”-Internationalen — som hade bildats av några partier vilka inte ville ansluta sig till den reformistiska Andra Internationalen och på grund av de tjugo teserna inte kunde få inträde i Komintern — en internationell konferens. Denna konferens ägde rum i Berlin. Men innan representanterna för de andra Internationalerna Bingo med på Kominterns förslag om gemensamma internationella aktioner, uppställde de två villkor. De krävde att demokratiska förhållanden skulle återställas i Sovjetunionen och framför allt att de ryska mensjevikerna, vilkas ledare under den bolsjevikiska regimen liksom under tsarismen befunno sig i emigration, skulle tillåtas utöva sin verksamhet. Deras andra krav gick ut på att den i Moskva grundade röda fackföreningsinternationalen, vilken delade upp fackföreningsrörelsen i två läger, skulle upplösas. Bägge kraven avvisades av Komintern, och konferensen upplöstes utan resultat, sedan man under dagslånga förhandlingar kunnat konstatera den djupa klyfta, som existerade mellan arbetarrörelsens båda läger. De till ”2 1/2”-Internationalen anslutna partierna gingo någon tid efter denna internationella konferens åter in i Andra Internationalen.

Enhetsfronttaktiken skulle nu tillämpas i de olika länderna. Ingen annan taktik vållade exekutivkommittén så många svårigheter och så mycket motstånd från de enskilda sektionernas sida som denna. Man måste förstå den situation, i vilken de kommunistiska partierna befunno sig. De flesta hade endast nödortfört konstiterats, de hade, trogna den andra världskongressens beslut och i enlighet med de tjugo teserna mycket bestämt tagit avstånd från alla socialdemokratiska ledare och ”centerelement”, nästan alla hade de uppstått till följd av splittringar, vilka hade efterlämnat hat och bitterhet, och alla kände sig såsom de enda verkliga arbetarpartier, som företrädde proletariats intressen, vilka hade ”förrätt” av de reformistiska organisationerna och deras ledare. I många länder hade socialdemokratiska ledare suttit i regeringar, som hade satt in väpnade styrkor mot kommunisternas aktioner. Och nu skulle de uppmana dessa ledare till gemensamma aktioner, rikta skrivelser till dem och föreslå gemensamma överläggningar och demonstrationer. Även om de inom fackföreningen eller det enskilda företaget endast hade utgjort en liten grupp eller en minoritet, så hade de dock hämtat kraft ur själva isoleringen, ur själva fasthållandet vid vissa av den revolutionära propagandans enkla grundbegrepp och hävdade sig inför de andra arbetarna. Om de nu kastade

sig in i diskussioner på enhetsfrontstaktikens grundval, måste de söka nya argument, befatta sig med motståndarens ståndpunkt och samarbeta med människor, vilka länge arbetat inom arbetarrörelsen och voro mycket skickliga när det gällde att genomföra aktioner med begränsat syfte. Man skulle eftersträva praktiska resultat av samarbetet och dessutom avslöja den partner man samverkade med. Ty de kommunistiska partiledningarna vakade uppmärksamt över att inte deras parlamentärer eller medlemmar smittades av det ”reformistiska giftet”, förlorade ”ansiktet” eller gävo de andra partierna argument, som förr eller senare kunde användas mot dem i de offentliga dispyterna partierna emellan. Det är ofta lättare att åstadkomma en kompromiss mellan partier eller krafter, som företräder vitt skilda intressen, eller som politiskt och samhällsligt äro motsatta poler än en uppgörelse mellan partier, vilka inte står i denna intressemotsättning till varandra, och vilka konkurrera om inflytandet över samma sociala skikt. De nationella uppgörelserna försvårades i hög grad av att exekutivkommittén satt i Moskva. Den hade visserligen givit direktiv för enhetsfrontstaktikens tillämpning, men i dess ledning och organ var motståndet mot denna taktik ännu starkare än i många sektioner. Här sutto emigranter från Balkanländerna och andra sektioner, vilka svartsjukt vakade över den kommunistiska rörelsens ”renhet”, inom vars leder fraktions- och gruppstridigheter förekommo, vilka beskyllde varandra för socialdemokratiska eller andra avvikelser från den rätta linjen och hade föga förståelse för de arbets- och kampbetingelser som rådde i Väst- och Centraleuropa. Bolsjevikernas huvudkamp hade nästan alltid riktats mot andra arbetarpartier eller grupper inom de egna leden, och Sinovjev vilkens livsluft blivit denna atmosfär av splittring, och vilken hade slagit rekord i fråga om hätska angrepp mot andra arbetarpartier och deras ledare, gick endast motsträvigt och halvhjärtat med på den nya kurs, som den förändrade internationella situationen och den ryska politiska byråns beslut hade föranlett. Under enhetsfrontstaktikens genomförande började det utbildas en höger- och en vänsterflygel inom Komintern och de enskilda sektionerna, en företeelse som sedd på längre sikt skulle få stor betydelse.

Fjärde världskongressen

Den fjärde kongressen, vilken sammanträdde i Leningrad med anledning av den femte årsdagen av bolsjevikernas makterövring i början av november 1922 och senare flyttade över till Moskva, gick helt i enhetsfrontstaktikens och återtågets tecken. Att dessa båda företeelser stodo i nära samband med varandra, insågo flertalet utländska delegater icke, eller kanske — ville icke inse det. Det stred mot deras uppfattning om den akuta krisen och kapitalismens snara sammanbrott, att man skulle behöva räkna med ett återtåg på längre sikt. Revolutionära partier kunna inte läggas på is, tills den stora stunden kommer, framför allt inte om de vilja vara masspartier. Om de ställa sina revolutionära programfordringar och mål i förgrunden, förlora de massorna och krympa samman till små propagandaföreningar, och om de inom det bestående samhällets och den ekonomiska ordningens ram föra avvärjande strider och delta i det dagliga gerillakriget för att förbättra arbetarnas ställning och därvid spela en ledande roll, försvagas deras revolutionära karaktär. I och med att dessa båda tendenser började framträda, inleddes i själva verket Kominterns kris. Den skärptes genom den utpräglade centralismen, vilken inskränkte de enskilda partiernas möjlighet att manövrera, och den förbättrades inte genom den samtidiga utvecklingen i Sovjetunionen, där man var tvungen att uppge flera av kommunismens viktiga positioner.

”Fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv” hette en av de viktigaste punkterna på den fjärde världskongressens dagordning. Lenin, vilken kort förut hade genomgått sin första svåra sjukdomsperiod, var den förste som talade. Utan omsvep gick han direkt på det som vid denna tid oavbrutet sysselsatte honom: hur man skulle kunna genomföra och trygga återtåget. Till att börja med omnämnde han en polemik, under vilken han i början av

1918 hade utvecklat att statskapitalismen skulle innebära ett framsteg för rådsregeringen. ”Det betyder att vi, fastän vi redan hade fullbordat den sociala revolutionen, inte överskattade den socialistiska hushållningens möjligheter utan redan då till en viss grad hade förstått, att det hade varit bättre om vi först hade kommit fram till statskapitalismen och därefter till socialismen.” En allmän, vag idé om återtagandet låg redan däri. Han riktade sig därefter till Komintern, som stod i begrepp att utarbeta sitt program och föreslog, att man inte slutgiltigt skulle låsa fast sig i programfrågan. Tanken på återtagandet och hur det skulle tryggas hade nämligen ännu inte alls genomdiskuterats, sade han.

År 1921 genomgick Sovjetunionen sin största inrikespolitiska kris, förklarade han. Böndernas stora massa var mot rådsregeringen. Vad var orsaken? ”Orsaken var att vi hade gått för långt på det ekonomiska området, att vi inte hade säkrat vår grund, att massan redan kände vad vi inte medvetet förmådde formulera, men vad även vi efter helt kort tid, efter några veckor, insågo, nämligen att den direkta övergången till en rent socialistisk hushållning, till den rent socialistiska egendomsfördelningen, överstiger våra krafter och att vi skulle gå under, om vi inte kunde slutföra vårt återtag på så sätt, att vi inskränkte oss till lätta uppgifter.”

Vilka resultat hade nu den nya ekonomiska politiken uppnått efter ett och ett halvt år? Som en av de viktigaste uppgifterna betecknade Lenin rubelkursens stabilisering. ”Lyckas vi för längre tid och senare för alltid stabilisera rubeln, så ha vi vunnit.” 1921 lyckades man stabilisera pappersrubelns kurs för närmare tre månader, 1922 i mer än fem månader. Rubelns stabilisering hade den allra största betydelse för den fria varuomsättningen, för bönderna och för den enorma mängden av småproducenter. Lån från utlandet hade Sovjetunionen dittills icke erhållit.

Sedan man givit bönderna frihet att sälja och köpa, hade inte endast följderna av 1921 års missväxt övervunnits, utan regeringen hade fått flera hundra miljoner pud säd (pud 16,34 kg) ”nästan utan bruk av våld”. Bönderna voro nu belåtna. Inom den lätta industrin hade ett uppsving ägt rum och därmed även en förbättring av arbetarnas läge i Petrograd och Moskva. ”I bägge städerna voro arbetarna på våren 1921 missbelåtna, nu är det inte längre fallet.”

Läget inom den tunga industrin var emellertid, fortsatte Lenin, svårt. För att utveckla denna industri i ett efterblivet land voro långfristiga lån på hundratals miljoner guldrubel eller dollar nödvändiga. Över dylika summor förfogade inte sovjetregeringen. Genom handelsintäkter erhöill man ett visst kapital, men det var ännu mycket blygsamt, inte mycket mer än 20 miljoner guldrubel. Man måste spara, även om det ofta måste ske på befolkningens bekostnad. Budgeten måste nedbringas, statsapparaten inskränkas. Till och med i fråga om skolor var det nödvändigt att spara. ”Det måste så vara, ty vi veta, att vi utan den tunga industrins istånd-sättande icke kunna bygga upp någon industri, och utan den äro vi som självständigt land överhuvud taget förlorade. Rysslands räddning ligger inte blott i böndernas goda skördar, det är inte nog, inte heller i enbart den lätta industrins utmärkta läge, från vilken bönderna erhålla sina bruksartiklar, det är inte heller nog; vi behöva dessutom den tunga industrin. Att sätta den i gott stånd är emellertid ett arbete på flera år.”

Av Lenins utläggningar måste det vid någon eftertanke bli klart för de utländska delegaterna, att Sovjetunionen inträdde i en period av långsam och besvärlig ekonomisk rekonstruktion och att de inre problemen skulle komma att överskugga allt annat och dess expansivkraft utåt avtaga. Komintern och allt vad därmed sammanhänge kom numera i andra rummet.

De internationella problemen berörde Lenin föga. Han förklarade, att ryssarna hade begått många dumheter, men att detta inte betydde något i jämförelse med de dumheter som den kapitalistiska staten, den kapitalistiska världen och Andra Internationalen tillsammans begått. Därför voro också världsrevolutionens utsikter goda, och under vissa förutsättningar kunde de bli ännu bättre. Han drog fram en av de förutsättningar, som han hade i tankarna. På den

tredje kongressen hade en resolution om de kommunistiska partiernas organisation antagits. ”Denna resolution är utmärkt. Men resolutionen är nästan enbart rysk, d. v. s. den bygger på den ryska utvecklingen. Det är det goda med resolutionen men också det dåliga. Det dåliga är att nästan ingen utlänning . . . kan läsa den. För det första är den för lång, över femtio paragrafer. Något dylikt kunna utlänningarna i allmänhet inte läsa. För det andra, om den blir läst, så kan ingen utlänning förstå den, därför att den är för rysk. Inte som om den vore skriven på ryska, ty den är utmärkt översatt till alla språk, utan därför att den är helt och hållet genomträngd av rysk anda. Och för det tredje, om en utlänning verkligen skulle förstå den, så kan han inte uppfylla den . . . Vi ha inte förstått, hur vi med vår erfarenhet av ryska förhållanden måste nalkas utlänningarna, hela resolutionen har endast förblivit döda bokstäver, och om vi inte inse detta, komma vi inte framåt.” Det viktigaste för den nu begynnande perioden var att lära. Det var inte tillräckligt att hänga en resolution på väggen som en helgonbild och tillbedja den. Utlänningarna måste i sig upptaga något och lära av de ryska erfarenheterna för att verkligen kunna förstå det revolutionära arbetets organisation, uppbyggnad, metod och innehåll.

Detta var sista gången Lenin talade till Kommunistiska Internationalens forum. När nästa kongress sammanträdde, var han icke mer bland de levande. Talet utgör alltså i viss mån hans testamente till Komintern. Testamentet innehåller i sina enkla ord den leninska världspolitikens hela styrka men också dess begränsning. Han förstod att ett mekaniskt inlärande av ryska formuleringar måste bli ofruktbart, att de ryska erfarenheterna för utlänningarna inte kunde bli en levande verklighet och en handledning för den politiska kampen och organisationsarbetet, om de inte förstodo deras sammanhang och historiska mening. Men för honom var just detta djupare begripande av de ryska erfarenheterna det verkligt väsentliga för all revolutionär politik. I arbetarrörelsens uppbyggnad efter bolsjevikiska organisationsprinciper och enligt bolsjevikernas revolutionära politik såg han förutsättningen för världsrevolutionens seger. Hans mål, det socialistiska samhällets förverkligande, kunde blott ske på den väg, som den ryska revolutionen och den bolsjevikiska taktiken hade anvisat. Efter Lenins död gjorde hans efterföljare och lärjungar detta internationella testamente till ett program och ett system, som man kallade ”marxism-leninism”. Det kunde emellertid inte förhindra att Komintern och den kommunistiska rörelsen gingo tillbaka.

I samma fråga, som Lenin hade berört, yttrade sig ytterligare tre talare, nämligen Clara Zetkin, Bela Kun och Trotski. Den röda arméns ledare belyste den ekonomiska sidan av den nya ekonomiska politiken genom flera, mycket instruktiva exempel. Sålunda visade Trotski, att man endast genom att återgå till kapitalistiska kalkyler kunde bedöma olika socialiserade företags och vissa järnvägslinjers värde. Man kunde visserligen genomföra den tekniskt-socialistiska nybyggnaden av järnvägsnätet, ”men därvid försvann sammanhanget mellan den enskilda järnvägen och det ekonomiska livet i övrigt. Hur vagnarna och arbetskraften skola fördelas, kan man tills vidare endast fastställa med hjälp av kapitalistiska kalkyler. Genom att man tar betalt för varje resa, varje varubefraktning och uppställer en balansräkning, blir man i stånd att värdera varje enskild järnvägslinje och transportväsendet i sin helhet och senare även att leda det centralistiskt. Detsamma gäller naturligtvis också i ännu högre grad för industriella företag . . . Fabrikationen av färdiga varor går nu till den fria marknaden, d. v. s. där det råder konkurrens mellan de olika statliga och privata företagen, och först därigenom kommer man att vänja sig vid att arbeta bra. Detta mål kan man varken uppnå genom moralisk uppfostran och förmaningstal eller genom en centralistisk hushållning, utan endast därigenom att varje fabriksledare kontrolleras uppifrån, alltså av staten, och nedifrån, av konsumenterna, så att det fastställs, huruvida hans produkter finna avsättning, d. v. s. äro bra.” Även Trotski framhöll betydelsen av att rubeln stabiliserades, ty varje marknads-

hushållning behöver ett betalningsmedel av beständigt värde för att kunna funktionera riktigt, en "allmän ekvivalent" som förmedlar varubytet.

Naturligtvis medförde den nya ekonomiska politiken stora faror, förklarade han vidare. Handelskapitalets tillväxt och rätten att övertaga industriföretagen betydde ökad makt för kapitalisterna, vilka därigenom skulle kunna få ett allt större inflytande på den nationella hushållningen, krossa den uppkommande socialismen och slutligen även bemäktiga sig statsmakten. "Vårt förnämsta medel däremot är framför allt statsmakten, ett utomordentligt medel i den ekonomiska kampen. Andra medel äro äganderätten till de viktigaste produktivkrafterna, inklusive landets transportmedel, och till jorden, vilket gör det möjligt att driva in skatter in natura från bönderna. Därtill kommer armén och allt det övriga." Han hoppades slutligen att den statskapitalism, som höll på att uppkomma, skulle utvecklas till en verklig socialism.

Men Trotski väntade inte, att de svårigheter som den ryska revolutionen hade råkat i genom landets efterblivenhet, endast skulle lösas av den inre utvecklingen i Sovjetunionen. Han frågade sig, om inte det internationella kapitalet skulle göra ett försök att "köpa upp" den begynnande socialismen i Sovjetunionen. Men däremot var man skyddad genom att makten låg i arbetarstatens händer. De viktigaste industrierna och utrikeshandeln voro monopoliserade. För övrigt hade de kapitalistiska kretsarna i utlandet dittills inte visat sig särskilt ivriga att förvärva koncessioner. Utdlandet av koncessioner kontrollerades och prövades också noga. Det fanns dessutom ännu en viktig garanti: "Faran att den verkliga kapitalismen, vars utveckling är oundviklig om man har givit den en fri marknad, skall växa arbetarstaten över huvudet, är mycket mindre än den europeiska arbetarklassens möjlighet att erövra statsmakten. Detta betyder att vi måste föra en politik, som syftar till att hålla ut, till dess att arbetarklassen i Europa och den övriga världen har bemäktigat sig statsmakten." För Trotski innebar Nep-politikens återtag liksom tidigare endast ett strategiskt schackdrag, som måste genomföras för att säkra det "andrum", vilket i och med världsrevolutionens ytterligare framsteg komme att bli överflödigt. Litet senare förklarade han uttryckligen i sitt anförande: "Om den kapitalistiska världen emellertid ännu existerar i flera årtionden, ja då skulle det betyda dödsdomen för det socialistiska Ryssland. Vi ha dock i detta hänseende inte något behov av att betvivla eller ändra de åsikter, beslut och teser som vi formulerade på den andra kommunistiska kongressen." I Trotskis ögon behöll Komintern sin roll som världsrevolutionens instrument, ett instrument som var lika viktigt för att stödja och säkra den ryska revolutionen, som det var nödvändigt att Sovjetunionens hela makt sattes in för att föra världsrevolutionen vidare. Därmed förvandlades återtagets även på det internationella området till en taktisk manöver, som man vid första bästa tillfälle skulle avbryta och i stället låta följas av en ny offensiv.

Komintern behärskades vid denna tid huvudsakligen av denna trotskistiska inställning. Inte heller Lenin motsatte sig den, ehuru han, när det gällde att övervinna den ekonomiska uppbyggnadens svårigheter, lade huvudvikten på Sovjetunionens inre krafter. Även han hade tidigare, från 1917 till 1919, upprepade gånger framhållit, att en internationell isolering av Sovjetunionen måste betyda slutet för socialismen, och ur denna tanke hade Komintern framgått. Men han var i allt för hög grad realpolitiker för att sätta allt på ett internationellt kort och försökte utarbeta ett politiskt och ekonomiskt system som, även om ett mycket långt andrum skulle behövas, tryggade Sovjetunionens självständiga existens och socialistiska karaktär. Vad som här på Kominterns fjärde kongress blott framträdde som en obetydlig nyansskiftning skulle senare bilda grunden till de skarpa motsättningar, vilka efter Lenins död skakade Sovjetunionens härskande politiska parti och Komintern.

Kominterns program

Den fjärde världskongressen betydde höjdpunkten i Kominterns utveckling. Dels hade ännu icke alla intryck och impulser från efterkrigstidens revolutionära rörelser förflyktigats, och de politiska ledare, som hade varit med om dessa strider, utgjorde fortfarande Kominterns kärna. Dels hade man trots alla de svårigheter vid enhetsfrontstaktikens tillämpning som skildrats i det föregående, uppnått en viss politisk smidighet och anpassat sig efter de stora masspartiernas behov i icke-revolutionära situationer. En motsättning framträdde visserligen mellan dem som i enhetsfrontens uppkomst sågo en politisk metod på längre sikt och vänsterriktningen, som däri endast såg en metod att demaskera och splittra andra arbetarpartier eller som avvisade den; men Lenins dominerande auktoritet höll tillbaka de vänsterradikala tendenserna. Såsom Radek två år senare — på den femte kongressen — meddelade, hade Sinovjev med anledning av det tyska partiets ”öppna brev” tagit ställning mot enhetsfrontens första tillämpning i januari 1921 och desavouerat Radek, som bar ansvaret härför.

Marsaktionen och offensivteorin blevo resultatet av detta. Men Lenin hade ingripit och tillrättavisat Sinovjev, den tredje kongressen hade väsentligen varit ett ställningstagande mot vänsterriktningen, och vid den fjärde kongressen gick man ännu längre på denna linje. Radek var Kominterns ledande taktiker och höll på båda kongresserna anförandena om taktiken. Bakom sig hade han Lenins auktoritet; denne insåg nödvändigheten av ett återtag såväl inom Sovjetunionen som i internationellt avseende. Sinovjev som efter sitt stora misstag i oktober 1917 inte vågade opponera sig mot Lenin, fogade sig lydigt och skrev själv teserna och resolutionerna om enhetsfrontstaktiken. Inom sig var han dock föga övertygad om det riktiga i denna omsvängning, och detta måste förr eller senare komma till uttryck.

En av den fjärde världskongressens uppgifter var att behandla Kominterns program. Klart och tydligt skulle man ge uttryck åt vad som skilde kommunisterna, de kommunistiska partierna och Komintern från arbetarrörelsens andra riktningar, framställa revolutionspartiernas fundamentala världsåskådning, bevisa revolutionens nödvändighet och utstaka den linje efter vilken denna skulle genomföras såväl i internationellt som nationellt avseende. Det rörde sig alltså om ett världspolitiskt program på både lång och kort sikt och vi komma därför att sysselsätta oss därmed ganska utförligt.

Under programdebatten framträdde huvudsakligen två meningsriktningar, företrädda av Kominterns båda starkaste partier, det ryska och det tyska. De hade mycket gemensamt men också många viktiga olikheter. Om man kunde säga, att redan diskussionen om enhetsfrontstaktiken bestod i att genom internationella erfarenheter söka komplettera det ryska partiets traditioner, så var programdebatten ett försök att internationalisera Kominterns hela världsåskådning.

Som förste talare uppträdde Bucharin. Han såg i det faktum att man hade satt programfrågan på världskongressens dagordning ett tecken på den kommunistiska rörelsens starka utveckling. Marxismen hade genomgått tre utvecklingsfaser, förklarade han. Den första fasen var Marx' och Engels' marxism, som var ett barn av den europeiska revolutionen 1848, och som hade en verkligt revolutionär själ. Nästa fas var den Andra Internationalens marxism, ”epigonernas marxism”. ”Och nu ha vi marxismens tredje fas, den bolsjevikiska eller kommunistiska marxismen, vilken i tämligen hög grad närmar sig den ursprungliga marxismen hos Marx och Engels.” För att motivera denna återgång till den ortodoxa marxismen uppehöll sig Bucharin vid en ingående kritik av mellanperioden och dess förtunnande av den rena läran.

Han förklarade mellantidens marxism som ett resultat av de förändrade ekonomiska och sociala förhållandena. På den revolutionära epoken vid mitten av 1800-talet följde kapitalismens väldiga expansion. Det är intressant att se, hur Bucharin efter detta historiska

konstaterande med dogmatisk ensidighet framhäver blott en sida av denna stora industrialiseringsprocess i de skilda länderna och av utvecklingen mot världshushållning. Enligt hans uppfattning berodde de kontinentala folkens välstånd väsentligen på utsugningen av kolonierna. Industrialiseringsperiodens oerhörda ekonomiska framsteg, vilka i främsta rummet berodde på de ekonomiska krafternas utveckling i de europeiska industristaterna och på Nordamerikas industrialisering, lämnades utan beaktande och därmed även industrialismens följder, liberalismen och den politiska demokratin. Den politiska och ekonomiska utvecklingen under sjuttio år förbigicks helt, den framstod för det kommunistiska partiets teoretiker som en avvikelse från den raka linje som ledde från 1848 till 1917, en avvikelse som endast förklarades av kolonialpolitiken. Det faktum att revolutionen i Ryssland 1917 anknöt till den engelska på 1600-talet, den franska år 1798 och den europeiska revolutionen 1848, gjordes till grundval för en historiekonstruktion, som i själva verket bestod i att man hoppade över ett helt århundrade. De svårigheter som uppträdde i samband med den nya ekonomiska politikens genomförande borde dock ha övertygat bolsjevikerna om de faror och nackdelar som äro förknippade med att hoppa över historiska epoker.

Vi betona särskilt denna punkt, emedan kommunisternas oförmåga att förstå den politiska demokratin och de demokratiska arbetarpartiernas speciella kampbetingelser här framträdde synnerligen starkt. I deras ögon var bekännelsen till demokratin endast ett förräderi mot den ortodoxa marxismen; därvidlag gingo de inte blott längre än Marx och Engels, utan tillrättalade även sitt eget partis ståndpunkt under tiden före 1917. Då de inte förstodo den positiva betydelsen av demokratin utveckling, kunde de inte heller föra en verklig kamp för demokratin försvar — och därmed medverkade de också vid undergrävandet av demokratin, vilken i imperialismens tidsålder hotades av de allt starkare stor-kapitalistiska trustintressena och de fascistiska rörelserna. Också fascisterna anknöto ju till de förliberala ekonomiska och politiska formerna, till den merkantilistiska statskapitalismen på handelskapitalets och den statliga näringspolitikens tid, till medeltidens skrän och ståndsinde-ning och till statens dominerande ställning under enväldets tid på 1600- och 1700-talen. Utan tvivel kom här en feodal tendens till uttryck, denna gång inte längre stödd på det feodala storgodset utan huvudsakligen på de stora industrikoncernerna och statskapitalismen.

Kominterns principiellt antidemokratiska inställning, vilken mest uppenbart framträdde hos de ryska bolsjevikerna, ledde till att man i den praktiska politiken under åren efter det första världskriget hjälpte till att misskreditera demokratin, inte bara den s. k. ”borgerliga demokratin”, utan demokratin som samhällets organisationsform. I stället fick staten en dominerande roll. Och denna stat var i Sovjetunionen inte ens en klasstat, d. v. s. arbetarnas, utan utvecklade sig konsekvent till ett den statliga byråkratismens välde över alla klasser, över arbetare, bönder och spillrorna av borgarklassen. Frånvaron av demokratiska traditioner och institutioner i Ryssland gynnade denna utveckling, likaväl som samma institutioners svaghet i Italien och Tyskland underlättade fascismens framgångar. I detta sammanhang bör det understrykas, att under den ryska revolutionen slopades steg för steg de gamla demokratiska institutionerna liksom även de under revolutionens första skede nyskapade demokratiska organen. Under perioden från mars till oktober 1917 utvecklades den redan på tsarismens tid existerande semstvodemokratin, d. v. s. en form av kommunal självstyrelse, och den liberala demokratin skapade i lagen om val till den konstituerande församlingen grundvalen för en parlamentarism av västeuropeisk karaktär. Samtidigt utvecklades sovjeterna i städerna till nya organ för den revolutionära arbetardemokratin och jordfördelningskommittéerna och land-sovjeterna på landet till demokratiska bondeorgan. Efter bolsjevikernas seger avskaffades den liberala semstvodemokratin och den konstituerande församlingen. Då det bolsjevikiska partiet inte hade tillräcklig kraft för att kunna helt och hållet behärska sovjeterna på landet och i städerna och så småningom förvandla dem till demokratiska organ i råds-republikens och det

ekonomiska uppbyggandets tjänst, miste de snart all betydelse. Det på militär disciplin uppbyggda kommunistiska partiet blev allena rådande. Nästa etapp var att undanröja demokratin inom själva det bolsjevikiska partiet, och även denna väg hade man beträtt före 1922. Så länge Lenin levde, iakttog man dock en viss återhållsamhet. Ett av de viktigaste problemen, som ända in i det sista sysselsatte honom, var att skapa ett skydd mot stats- och partiorganens totala byråkratisering. Huruvida han hade funnit en utväg vet man inte, hela systemet tenderade mot en allt strängare diktatur, mot statsorganens och statsbyråkrats absoluta herravälde — en regeringsform som inte mycket skilde sig från fascismens.

Bucharin riktade icke sitt huvudangrepp mot reformismen, som man redan tillräckligt ofta hade karakteriserat som en utväxt på den borgerliga politiken, utan mot förkrigstidens radikalism, som hade strävat efter att upprätthålla den ortodoxa marxismens teorier. Denna ortodoxa marxism, som främst representerades av Kautsky, hade fullständigt kapitulerat för den revisionistiska marxismen, förklarade han. I frågan om utarmningsteorin hade Kautsky uppställt en felaktig teori, då han förklarade, att arbetarklassens läge hade förbättrats jämfört med industrialismens första tid, men att det hade försämrats jämfört med bourgeoisins läge. Detta var endast riktigt, om man utgick från de europeiska och amerikanska arbetarnas läge, internationellt sett var den av Marx hävdade absoluta utarmningen ett faktum. Likaså hade Kautsky mildrat teorin om kapitalismens sammanbrott. Inte heller hade han, fortsatte Bucharin, haft en klar marxistisk uppfattning om statens roll eller någonsin utvecklat frågan om proletariats diktatur. Hela denna förkrigs marxism var ”en skenbart marxistisk ideologi, som berodde på de kontinentala arbetarskiktens aristokratiska ställning, vilka fått en förbättring i sitt läge till priset av att arbetarna i kolonierna utsögos”. Hur nu i Tyskland, där ju denna förkrigs marxism hade sitt fosterland — i England, där arbetarna verkligen hade kolonialpolitiken att tacka för det ekonomiska uppsvinget, fanns det överhuvud taget ingen marxism — den omtalade förbättringen i arbetarnas läge kunde komma till stånd genom utsugning av kolonier, glömde Bucharin att närmare klargöra.

Därefter försökte Bucharin bevisa, att socialdemokraterna före kriget inte hade haft någon klar föreställning om våldets roll, och att de betecknade varje brukande av våld som reaktionärt. Han slutade sitt anförande över dessa frågor med orden: ”Liksom endast den Kommunistiska Internationalen nu politiskt företräder en verkligt revolutionär ståndpunkt i praktiken, så företräder under nuvarande förhållanden även blott den Kommunistiska Internationalen teoretiskt marxismen”.

Imperialismens problem, fortsatte han, hänger samman med att konkurrenskampen har tagit sig nya former. Denna kamp utkämpas ofta med våldsamma medel, och statens roll är under denna period särskilt viktig. Vidare yttrade talaren, att proletariats inom kapitalismens ram icke kunde bli samhällets organisatör. ”Som en organiserande kraft, som hela samhällets ledare, som detta samhälles verkliga skapare mognar proletariats i positiv mening först efter sin egen diktatur ... Motståndarna åberopa den vansinniga idén, att vi kunna bringas till mognad i det borgerliga samhället likaväl som kapitalismen i det feodala. Tyvärr är det inte så, och man måste uppmärksamma de speciella olikheter som här föreligga.” Men det avgörande problemet om hur detta proletariat under sin diktatur skulle hålla igång den nödvändiga ekonomiska apparaten, till dess att dess egen organisatoriska kraft hade utvecklats, berörde Bucharin icke. Här låg en av de största svårigheterna, som man redan hade stött på i Sovjetunionen och som blott kunde övervinnas genom att man utbildade ett nytt ledande skikt av organisatörer, vilket emellertid medförde oanade konsekvenser för ”proletariats diktatur”. Att denna svårighet kunde bli av dominerande betydelse just i de västeuropeiska länderna, där den ekonomiska strukturen var långt mer invecklad, och där en dylik hästkur skulle få en betydligt mera djupgående verkan, tog han inte med i beräkningen. Metoden att förenkla problemen genom att mekaniskt överföra de ryska erfarenheterna, som delvis voro resultatet

av ett inre tvångsläge, visade sig ha stora nackdelar. De ryska kommunisterna kunde inte förstå, att just demokratin skapar förutsättningar för att utbilda en funktionärsstab inom arbetarpartierna, vilken kan delta i den statliga och politiska förvaltningen och fylla sociala och ekonomiska uppgifter och under vissa förutsättningar helt övertaga dem. Om den socialistiska rörelsen vill komma ut ur den agitatoriska perioden och närma sig sitt mål, måste den växa ut över ”den proletära klasskampens” trånga ram och bevisa sin förmåga att leda samhälle och stat. Återgången till den ortodoxa marxismen, vilken endast hade känt till en arbetarrörelse i form av det primitiva fabriksproletariatets slavuppror i början av industrialismens tidsålder, sänkte den kommunistiska rörelsen till en primitiv nivå i de politiska världsåskådningarnas kamp och gjorde den oförmögen att vinna arbetarklassens flertal och att komma närmare sitt mål, makterövrigen. Som förebild användes den ryska revolutionens elementära omstörtningssprocess, en revolution utförd av politiskt rättslösa och ekonomiskt undertryckta arbetare, samt framför allt av bönder.

De ryska erfarenheterna belyste dock en ”absolut” evolutions svårigheter. Bucharin kom att beröra dem, när han behandlade de svårigheter, som man hade att räkna med efter en revolution. Härvidlag hade ju de ryska kommunisterna de största erfarenheterna och kunde åtminstone i viss mån rätta till den gamla traditionella föreställningen, att i och med den politiska maktens erövring alla problem voro lösta, och att dörrarna till ”himmelriket på jorden” stodo öppna. Bucharin sade: ”Om proletariatet strävar efter att få alltför mycket om hand, behöver det en väldig förvaltningsorganisation. Det måste ha alltför många tjänstemän, alltför många funktionärer, vilka alla skola övertaga småproducenternas, småböndernas o. s. v. ekonomiska funktioner. Och försöket att ersätta alla dessa småfunktionärer med statliga tjänstemän — eller hur ni vilja kalla dem, i själva verket är det ju statstjänstemän — åstadkommer en så väldig byråkratisk organisation, att utgifterna härför äro mycket större än de kostnader, som uppstå på grund av det anarkiska tillståndet inom en dylik liten produktionsfär. Och sedan konstatera vi, att den proletära statens hela förvaltningsform och ekonomiska organisation inte betyder att produktivkrafterna utvecklas, utan att deras utveckling hejdas. Denna organisation är raka motsatsen mot vad den skulle vara, och därför måste den med järnhård nödvändighet sprängas. Om detta beror på kontrarevolutionen eller på småborgerlighet, eller om denna organisation skall reorganiseras av partiet självt, liksom var fallet hos oss, är likgiltigt ... Därför vidhåller jag: den nya ekonomiska politiken är visserligen en specifikt rysk företeelse, men å andra sidan är den också en allmän företeelse.”

Så snart ryssarna talade om sina konkreta erfarenheter, var det som de hade att säga intressant och viktigt. De skulle ha kunnat hjälpa andra länders arbetarrörelser genom att uppställa ett konstruktivt program för det bestående samhällets omdaning, frågor som diskuterades långt utanför arbetarkretsarna. De skulle då ha varit tvungna att inse och erkänna, att många rationella åsikter om en bättre ekonomisk ordning och även ansatser till en rationell organisation av produktionen redan hade börjat utvecklas inom det kapitalistiska systemet och det borgerliga samhället. I själva verket förstodo de detta mycket väl och lärde av kapitalismen, men teoretiskt förkastade de alla reformprogram, och i sin politiska strategi nådde de inte utöver den förrevolutionära maximalismen — taktiken enligt vilken man krävde allt eller intet. Först när man hade erövat den politiska makten och upprättat proletariatets diktatur, fick man vara reformist — denna principiella hållning ålades de andra kommunistiska partierna, och därmed skapades också förutsättningarna för att den kommunistiska rörelsen förr eller senare måste komma helt i händerna på de otåliga, enbart på direkt aktion och på kamp om makten inställda radikalerna. Visserligen sade Bucharin: ”Kunna vi t. ex. redan från början organisera amerikanska farmare? Ingalunda! För dylika skikt måste det fria näringslivet bibehållas. Likadant förhåller det sig t. ex. i Tyskland. Tror ni, att det segerrika proletariatet genast kan organisera alla jordbruk, i synnerhet i Bayern, kommunistiskt?”

Ingalunda.” Men detta stannade blott i kongressprotokollen, medan de kommunistiska agitatorerna förkunnade proletariats diktatur, mot vilken bönderna hade det största misstroende. Efter att ha blivit besvikna ifråga om de demokratiska partierna kastade de sig i fascismens armar.

I alla frågor som rörde Sovjetunionen, ryggade inte de ryska kommunisterna tillbaka för att anpassa den ortodoxa marxismen efter omständigheterna. Sålunda var en proletär stat berättigad att försvara sig, och Bucharin sade uttryckligen, att en proletär stat också skulle kunna sluta militärförbund med andra, borgerliga stater. ”Vid denna form av försvar, av militärt förbund med borgerliga stater är det kommunisternas skyldighet att hjälpa förbundet till seger. När i en annan fas av utvecklingen bourgeoisien i ett dylikt land är besegrad, dyka andra problem upp.” Protokollet noterar ”munterhet” på denna punkt. Bucharin hävdade också ”rätt till röd intervention”. Detta var enligt hans åsikt alla kommunistiska partiers prövosten. ”I det kommunistiska manifestet stod det, att proletariatet skall erövra hela världen. Det kan man inte göra blott med ett finger, utan det måste man göra med gevär och bajonetter.”

Slutligen vägrade Bucharin att taga upp några slags minimikrav eller några särskilda ”bestämmelser om övergångsperioder” i programmet. ”Sådana frågor och bestämmelser som t. ex. enhetsfronten eller bildandet av arbetarregeringar äro mycket osäkra utvägar. De sammanhänga med en viss depression inom arbetarrörelsen. Den defensiva hållning som proletariatet intar, vilja vissa kamrater fastspika i programmet och alltså göra en offensiv omöjlig, något som jag kommer att motsätta mig med alla medel. Vi komma aldrig att tillåta, att detta fastslås i programmet.” I slutet av sitt långa anförande reducerade sålunda Bucharin det kommunistiska programmet till en enda punkt: revolutionens genomförande och upprättandet av proletariats diktatur.

Näste talare var Thalheimer (Tyskland). Den teoretiska uppfattningen av imperialismen ansåg han vara en av tvistefrågorna mellan de ryska och tyska kommunisterna. Han utvecklade Rosa Luxemburgs tankar om ackumulations-teorin. Vi skola i samband härmed något beröra denna teorins betydelse för de marxistiska partierna. Som bekant är marxismen ett strängt deterministiskt system. D. v. s. enligt denna uppfattning bestämmes utvecklingen av olika produktionsförhållanden, som sammanhänga med de ekonomiska motsättningarna inom det bestående samhället, och som driva sitt spel oberoende av människornas vilja. Människornas handlingar och tankar äro egentligen endast ett slags reflex av, en subjektiv reaktion inför dessa objektiva samhällsliga förändringar. Härpå beror den historiska utvecklingens lagbundenhet, som är ett axiom för den ortodoxa marxismen. Men marxismen har inte endast varit en historiefilosofi utan även ett incitament till politiskt handlande. Om de ekonomiska motsättningarna bestämma historiens förlopp, så återstår endast ett mycket litet spelrum för människornas handlingar, för politisk aktivitet. De politiska partierna kunna i sin verksamhet endast röra sig inom det objektivt möjligas ram, och det är den teoretiska forskningens uppgift att genom en noggrann analys klarlägga de drivande krafterna och fastställa denna objektiva ram. Därför spelar striden om den ”riktiga” teorin en så stor roll för de ortodoxa marxisterna, ty den som har denna teori och rättar sitt handlande därefter, han har också nyckeln till den riktiga politiken, d. v. s. den som leder till det önskade målet. Professor Hägerström har visat i sin avhandling ”Social teleologi i marxismen”, hur redan hos den marxistiska teorins grundare, Marx och Engels, viljan att uppnå bestämda mål, d. v. s. ett rent subjektivt moment, har insmugit sig i deras undersökning och väsentligt påverkat resultaten.

I början av 1900-talet, tjugo år efter Marx' död, hade det blivit uppenbart, att hans analys av det kapitalistiska samhällets drivkrafter icke var tillfyllest för att anvisa riktlinjerna för arbetarpartiernas politiska kamp. Den kris han förutspått hade icke inträffat inom den tid och i den utsträckning han angivit, och den automatiska katastrofen syntes mindre än någonsin vara

omedelbart förestående. Arbetarklassens läge hade förbättrats i de ledande kapitalistiska staterna, nya länder drogos in i den kapitalistiska varuproduktionens krets, och någon gräns för den fortsatta utvecklingen kunde ännu inte skönjas. Vid denna tidpunkt började reformistiska politiker företaga en revision av marxismen, vilket ledde till, att stora högerriktningar och hela partier inom arbetarrörelsen överhuvud kommo att vända sig från marxismen. De ortodoxa marxisterna försökte däremot att upprätthålla lärans teoretiska grundbegrepp och utvidga den till ett nytt system genom att företaga en förnyad analys av de förändringar, som kapitalismen hade genomgått under den så kallade imperialistiska perioden. Rosa Luxemburgs ackumulationsteori var ett sådant nytt system. Hon försökte att genom ingående undersökningar fastställa en ny lagbundenhet för kapitalismens utveckling och att samtidigt fixera den tidpunkt, då kapitalismens inre motsättningar skulle leda till dess sammanbrott. Enligt hennes teori var kapitalackumulationen, som var nödvändig för att utvidga produktionen och för ett tillgodogörande av den tekniska utvecklingen, endast möjlig, så länge kapitalismen ständigt kunde vinna avsättning för en del av den producerade varumängden i de icke-kapitalistiska områdena. I denna ekonomiska nödvändighet såg hon den viktigaste drivkraften till den imperialistiska utveckling, som ständigt ledde till att nya människogrupper, nya folk inlemmades i den kapitalistiska produktionen. Striden om dessa icke-kapitalistiska områden blev därför ett nödvändigt led i kapitalismens fortsatta existens, den förklarade kolonialpolitiken, de imperialistiska erövringarna, upprustningen och den ständiga krigsfaran, vilka skulle leda till allt skarpare sammanstötningar och katastrofer. Katastrofteorin hade därmed förlagts till utrikes- och världspolitikens områden, ehuru Rosa Luxemburg ansåg att denna kamp om nya marknader även skulle skärpa den inre politiska och sociala kampen inom de kapitalistiska staterna, så att imperialismens tidsålder även skulle bli den sociala revolutionens tidsålder.

Rosa Luxemburg väntade emellertid alls icke att kapitalismen automatiskt skulle bryta samman, då den uppnått den yttersta gränsen för vidare utveckling, utan hon skrev: ”Ju våldsammare kapitalet försöker att utomlands med tillhjälp av militarismen och även inom landet eliminera icke-kapitaliserade befolkningsgrupper, desto mera förvandlas den dagliga kapitalackumulationen till en ständig rad av katastrofer och konvulsioner av världspolitiskt format, vilka tillsammans med de periodiska, ekonomiska kriserna komma att omöjliggöra en fortsatt ackumulation och samtidigt nödvändiggöra att den internationella arbetarklassen reser sig mot kapitalets herravälde, innan detta ännu hunnit bryta samman på grund av sin egen ekonomiska begränsning”.

Detta var en konsekvent och dramatiskt tillspetsad framställning av världshistorien och uppfyllde alla marxismens krav på sträng determinism. Den band på ett mer organiskt sätt, än Marx själv hade lyckats med, samman utvecklingens objektiva och subjektiva faktorer, nämligen den ekonomiska lagbundenheten och arbetarpartiets politiska aktivitet.

Men den andra riktningen inom marxismen godtog icke denna ackumulationsteori, och Lenin hade själv förklarat den vara felaktig. Vad ryssarna främst ogillade, var det systematiska och lagbundna i denna teori. Trots alla de oändliga teoretiska diskussioner som hade förekommit inom den riktning av de ortodoxa marxisterna, som kallade sig bolsjeviker, var detta ett empiriskt inställt parti, som tog de särskilda ryska förhållandena till utgångspunkt för sin teori och handlade därefter. Ackumulationsteorin kunde svårigen bringas i överensstämmelse med den ryska utvecklingen, ty om den var riktig, så skulle det i det jättelika ryska riket ännu finnas ett väldigt icke-kapitalistiskt svängrum, och försöket att just i Ryssland börja avskaffa kapitalismen och införa socialismen vore ett grundligt misstag.

De ryska mensjevikererna, som visserligen inte voro anhängare av Rosa Luxemburg men likväl ortodoxa marxister och som ansågo att ett lands ekonomiska utvecklingsstadium var avgörande för den socialistiska politiken, intogo också konsekvent den ståndpunkten, att

revolutionen 1917 var en borgerlig revolution, vars mål var att skapa förutsättningarna för en kapitalistisk utveckling i Ryssland. De menade därför, att revolutionen tills vidare borde resultera i skapandet av en borgerlig stat och en borgerlig demokrati. Av denna anledning utestängde bolsjevikerna dem från Sovjetunionen, häktade och förföljde dem, om de arbetade illegalt. Enligt bolsjevikernas mening var erövrandet av statsmakten ett medel att med tillhjälp av politiska åtgärder utveckla ekonomin och av ett efterblivet jordbruksland skapa en industrialiserad socialistisk stat. Här ligger också förklaringen till att bolsjevikerna framför allt lade vikt vid en sådan politisk taktik som på den kortaste vägen förde proletariatet till makten, ty med hjälp av denna politiska makt kunde man sedan dirigera den ekonomiska utvecklingen i önskad riktning. Det moment av fatalism, som otvivelaktigt låg i marxismens betonande av att "den inre utvecklingen av det kapitalistiska systemets motsägelser" skulle leda till den avgörande krisen, ägde ingen motsvarighet i bolsjevikernas politik. Tvärt om, man var böjd för att gå till den motsatta ytterligheten och såg utvecklingens viktigaste hävstång i den medvetna viljeanstängningen, den revolutionära aktionen. Det "teleologiska" momentet i bolsjevikernas teori och politik var betydligt starkare än hos Marx — i själva verket betydde det politikens primat över ekonomin, något som också fascismen utgått från i hela sin taktik.

Thalheimer gick inte in på de här behandlade frågorna utan nöjde sig med att framställa de viktigaste grundtankarna i Rosa Luxemburgs ackumulationsteori, vilken enligt hans mening var den enda, med vars hjälp man verkligen kunde förstå den imperialistiska perioden. Han kritiserade också Lenins uppfattning i dessa frågor, något som väckte den största förvåning och indignation bland de ryska och även bland de övriga utländska delegaterna. I fortsättningen av sitt anförande krävde han främst att det i programmet skulle upptas särskilda bestämmelser om övergångsperioder. Den väsentliga skillnaden mellan kommunister och reformister bestod icke däri att kommunisterna till skillnad från de andra fasthöllo vid det socialistiska slutmålet, utan den låg framför allt i att den kommunistiska vägen för att nå detta mål var den enda möjliga och riktiga. Därför måste man skapa regler för övergångsperioden, som stodo i direkt samband med den väsentliga målsättningen. Han förklarade, att ett allmänt program för den Kommunistiska Internationalen, som endast uppvisade en vit fläck när det gällde hela den långa vägen fram till målet, proletariatets diktatur, var av mycket liten praktisk betydelse för de flesta europeiska partier. "Huvudvikten ligger för den närmaste framtiden just på att dra upp linjerna för denna övergång. Jag skall nämna några sådana övergångsfrågor, som enligt min åsikt ovillkorligen hör till ett dylikt kommunistiskt program. Dit räknar jag frågan om kontroll av produktionen, frågan om statskapitalismen och riktlinjerna för de enskilda partiernas skatte- och finanspolitik." Vidare fordrade han i samband härmed, att ställningen till den borgerliga demokratin skulle klarläggas. Partierna måste få klart för sig, för det första hur kommunisterna skulle förhålla sig till demokratin i de fall, då en borgerlig demokrati ännu icke existerade, d. v. s. då man fortfarande hade att kämpa mot absolutistiska och feodala statsformer, för det andra hur man skulle möta en sådan situation, som hade uppstått i Tyskland, där frågan om att försvara republiken mot det monarkistiska hotet förelåg, och för det tredje hur man skulle handla i det läge, då det var frågan om att krossa demokratin och övergå till diktatur.

Angående den nya ekonomiska politiken anförde talaren: "Jag vill rikta uppmärksamheten på att man vanligen ser saken på följande sätt: här är Ryssland, som för en bestämd ekonomisk politik, och här är Tyskland som likaledes för bestämd ekonomisk politik. Men man glömmer att under den period, då man i Tyskland antagligen kommer att stå inför dessa frågor, så kommer det icke att gälla ett isolerat Tyskland utan sannolikt ett ekonomiskt tyskt-ryskt block. Vad innebär det? Det betyder att den tyska ekonomin får räkna med Rysslands stora småborgerliga massor, men för Ryssland innebär det en förstärkning av den industriella

faktorn. Såvitt vi kunna se, betyder denna politik för Ryssland en framstegets politik, men för de västligare delarna av Europa kommer det sannolikt att betyda en tillbakagång från det som i de västliga länderna egentligen vore möjligt att uppnå.”

Sedan ytterligare en bulgarisk talare hade yttrat sig i programfrågan, överlämnades alla förslagen till en programkommitté, som skulle sysselsätta sig med dem till nästa kongress. Men denna nästa kongress ägde rum under väsentligt förändrade förhållanden.

Oktober 1923

Från kommunisternas seger i oktober 1917 till Lenins död i januari 1924 hade den ryska revolutionens utrikespolitik främst varit inriktad på en strategi, som avsåg att sprida revolutionen till Mellaneuropas länder, varvid Tyskland måste vara av särskilt stor betydelse. Detta berodde såväl på Sovjetunionens geografiska läge som på krissituationen i Mellan-europa. Kominterns aktuella betydelse som en internationell revolutionär kamporganisation, sammanhängande likaså huvudsakligen med denna strategiska uppfattning; förutom ryssar och tyskar trädde i synnerhet tjeckoslovakiska, bulgariska, polska och ungerska kommunister i förgrunden vid de internationella kongresserna, exekutivkommitténs sammanträden och inom själva Komintern. Visserligen föranledde den revolutionära rörelsens bakslag i Mellan-europa de realpolitiska ryssarna att mer och mer inrikta sin utrikespolitik efter andra linjer och samtidigt bereda sig på en längre periods isolering, men fram till oktober 1923 förblev den så kallade generallinjen oförändrad. Detta faktum måste man hålla i minnet för att förstå den stora betydelse, som händelserna i oktober 1923 fingo.

Fransmännens inmarsch i Ruhrområdet i januari 1923 kastade på nytt in Europa i en häftig politisk och ekonomisk kris. Fyra år hade förflutit efter världskrigets slut, och ännu hade man icke uppnått någon stabilitet i de utrikespolitiska relationerna och i de inrikespolitiska och ekonomiska förhållandena. Den tyska regeringen Cuno satte sitt hopp till den engelsk-franska motsättningen, vilken tydligt hade kommit till uttryck under skadeståndskommissionens förhandlingar, som ägde rum före inmarschen i Ruhr, och beslöt att organisera passivt motstånd. I de ockuperade områdena vägrade myndigheterna att ställa sig till fransmännens förfogande, trafiken lamslogs, arbetarna strejkade eller gjorde passivt motstånd. Därigenom skapades ett slags nationell enhetsfront, vilken i det obesatta området kompletterades genom de stora politiska partiernas borgfred, från vilken endast kommunisterna och den yttersta högerans hängare togo avstånd. Kommunisternas möjligheter att vinna större inflytande voro dock mycket begränsade. De insatte sitt angrepp mot tre punkter: mot den nationella enhetsfrontens vänstra flygel, vilken hade bildats av socialdemokraterna och fackföreningarna, mot den högra flygeln, där de nationella kuppmaakarna och de högerradikala kamporganisationerna voro verksamma och trodde sin stund vara kommen och slutligen mot Versaillesfreden och den imperialistiska maktpolitiken, vars yttringar de spårade såväl på den tyska som den franska sidan. Följande paroll utfärdades: Slå Poincaré vid Ruhr och Cuno vid Spree! Cuno var representant för den tyska industrin, vilken sedan hösten 1922 behärskade regeringen sedan socialdemokraterna utträtt. Tysklands inre situation komplicerades ytterligare genom att den i Bajern sedan länge existerande separatistiska riktningen fick en utpräglat fascistisk prägel till följd av att det katolska bajerska folkpartiet, vilket dominerade regeringen, slöt förbund med Hitlers och Ludendorffs nationalsocialistiska parti. Bajern, som kallade sig självt rikets ”ordningscell”, betraktades nu av alla fascistiska krafter som utgångspunkt för en marsch till Berlin, en uppfattning som fick desto större fog för sig som det bajerska riksvärnet förklarade sig solidariskt med det separatistiska blocket och opponerade sig mot riksregeringen och riksvärnsledningen i Berlin.

Den nationella enhetsfronten i Tyskland bröt ganska snart samman. Efter några veckor måste fransmännen medge, att de efter ockupationen inte fingo mer utan mindre kol från

Ruhrområdet, och England, Förenta staterna, Italien och andra makter hindrade Frankrike att för evigt införliva Ruhrområdet eller skilja det från den tyska staten genom att skapa en självständig stat. Efter några månader voro fransmännen redo att förhandla. I Tyskland arbetade mellanpartierna och stora industrikretsar likaledes för en kompromiss. Endast högern höll fast vid det nationella motståndet, och de fascistiska kampförbanden rustade sig för en aktion, som de förberedde i Ruhrområdet genom sabotagehandlingar och i det övriga riket genom överfall på arbetardemonstranter och liknande provokationer. Skapandet av det ”svarta riksvärnet”, illegala kampformationer, som gjordes beredda att placeras in i det legala riksvärnet, och vilkas utbildning understöddes och finansierades av vissa officiella kretsar, ökade faran för en högerkupp.

Det tyska kommunistiska partiets taktik gick närmast ut på att spela en ledande roll vid avvärjandet av den fascistiska faran och därmed på samma gång öka sitt inflytande över arbetarna. Den bästa möjligheten härtill såg man i enhetsfronttaktikens användning, man föreslog gemensamma demonstrationer med socialdemokraterna, organiserade driftsråds-kongresser, till vilka förutom kommunister och partilösa nästan alltid ett antal socialdemokratiska funktionärer infunno sig, och i delstatsparlamenten i Sachsen och Thüringen, vilka hade vänstersocialdemokratiska regeringar, övergick man även till ett ännu intimare samarbete med de socialdemokratiska parlamentsfraktionerna och ledande kretsarna. På det tyska kommunistiska partiets kongress, som ägde rum i Leipzig i början av 1923, förklarades det i en resolution, att man vid enhetsfronttaktikens tillämpning i Tyskland måste taga hänsyn till de breda socialdemokratiska arbetarmassornas fördomar och illusioner. Angående frågan om en arbetarregering hette det: ”En dylik innebär varken proletariats diktatur eller ett närmande till denna diktatur på fredligt-parlamentarisk väg. Den är ett försök från arbetarklassens sida att inom den borgerliga demokratins ram och framför allt med dess medel och med stöd av proletära organ och proletära massrörelser bedriva arbetarpolitik.” Mot denna politik som gick ut på ett visst, taktiskt betingat samarbete med socialdemokraterna vände sig emellertid en minoritet, som leddes av en strikt organiserad vänsterfraktion, vilken vann sitt väsentliga understöd i Berlin, Hamburg och några av de större städerna i Ruhr och Rhenlandet.

De tyska kommunisternas politik var alltså till att börja med inte inriktad på att utnyttja Ruhrkrisen för en kamp om makten. Situationen i Tyskland var förvirrad men på intet vis revolutionär. Den skärptes emellertid sommaren 1923 genom den våldsamma inflationen. Regeringen, som endast hade föga framgång med ett frivilligt lån hos den tyska industrin och finanskretsarna, hade genom riksbankens intervention kunnat hålla markkursen någorlunda stabil, men senare tvingades den genom att den utländska valutan uppköptes och genom tesaureringen till att ytterligare sänka markens värde. Från och med nu finansierade den striden i Ruhr genom att fullständigt hänsynslöst trycka papperspengar, och penningvärdet föll i allt snabbare tempo. Kursfallet träffade förutom medelklassen och de mindre spararna i främsta rummet arbetarna. Industrin byggde vid denna tid nästan allmänt sina transaktioner på guldmärk beträffande såväl råvaru- och materialköpen som produktionens avsättning. Men samtidigt kom just från det industriella lägret det starkaste motståndet mot en stabilisering av myntfoten och även mot ett påskyndande av skadeståndsfrågans lösning. Skadeståndsfrågan och därmed konflikten med Frankrike kunde nämligen blott lösas om de framtida betalningarna och leveranserna tryggades genom vissa garantier, som man kunde ge borgenärsmakterna eller använda som grundval för en skadeståndsbetalningsfond. Det framkom därför ett förslag om att pålägga industrin särskilda tvångslån, skatter och garantiförpliktelser. I motsats härtill fordrade presidiet för den tyska industrins rikssammanslutning i ett brev till rikskanslern av den 25 maj, att till en början rikets och delstaternas egendom i sin helhet skulle förpantas till skadeståndskreditorerna: järnvägar,

post, gruvor (statliga), kronogods, skogar, monopol och eventuella tullinkomster. Först när allt detta hade förpantats, och skatteköllorna voro uttömda, var industrin beredd att påtaga sig extra belastningar i form av en förpantning av sitt fasta kapital. Om denna och andra frågor rörde sig alltså den inre diskussionen i regeringspartiernas och den parlamentariska oppositionens läger. Under tiden förblev emellertid Ruhr-området ockuperat, kampen där gick vidare, inflationen stegrades, och de extrema höger- och vänsterpartierna rustade sig till stormangrepp.

På sensommaren 1923 började också det kommunistiska partiet umgås med planer på att utnyttja den allmänna oron för en kamp om makten och för detta ändamål förbereda väpnat uppror. Tanken på revolutionens utbredning till Mellaneuropa trädde åter i förgrunden. De illegala inbördes-krigsorganisationerna förstärktes och gjordes beredda, man började se sig om efter vapen, och partiets hela verksamhet omställdes på att organisatoriskt förbereda det ”stora slaget”. Vid ett extraordinarie sammanträde med Kominterns exekutivkommitté i Moskva godkändes ett program för det planerade upproret och Trotski, den röda arméns ledare, försäkrade de tyska kommunisterna, att man, om de hade några initiala framgångar eller om de blott förmådde hävda sig en kort tid, skulle komma dem till hjälp med väpnad makt. För att kunna koncentrera alla krafter på det stora slaget avblåste det tyska kommunistiska partiet alla delaktioner, alla demonstrationer och strejker, alla enhetsfrontskongresser etc. Därmed frånhände partiet sig också möjligheten att avläsa stämningen och aktiviteten hos de tyska arbetarmassorna i deras helhet.

Som utgångspunkt för den stora aktionen valde man mellersta Tyskland och Sachsen. Kommunisterna inträdde i de socialdemokratiska regeringarna i Sachsen och Thüringen. Den ledande tanken därvid var inte att tillämpa enhetsfrontstaktiken och inom den bestående författningens ram bedriva radikal arbetarpolitik, utan man ville begagna dessa positioner som språngbräden för en övergång till öppet inbördeskrig. Man skulle så mycket som möjligt maskera denna avsikt för såväl socialdemokraterna som utåt. Man tvingades alltså att ”uppföra en banal parlamentarisk komedi” i det sachsiska parlamentet, under det att man ivrigt bemödade sig om att leta reda på vapenförråd, trygga de båda delstaternas försörjning för några veckor och rusta sig mot riksvärnets hotande inmarsch.

Vid denna tid — oktober 1923 — hade man i regeringslägret i huvudsak uppnått samförstånd beträffande Ruhr-krisens lösning, beträffande uppgörelsen med Frankrike och de framtida skadeståndsleveranserna, och även förberedelserna för att stabilisera myntfoten hade framskridit långt och meddelades nu allmänheten. Den utrikespolitiska krisen, som var anledningen till den förvirrade situationen höll alltså redan nu på att avvecklas, och situationen i sin helhet hade börjat antaga normalare drag. För att komma tillrätta med den inre krisen, vars härdar ansågs ligga i Bajern och Sachsen-Thüringen — regeringen och riksvärnet voro nämligen ganska väl informerade om såväl de högerradikala kretsarnas åtgärder som kommunisternas förberedelser och i synnerhet inom de kommunistiska kampformationerna funnos många polisspioner — införde regeringen belägringstillstånd. Den socialdemokratiska rikspresidenten Ebert överförde den verkställande makten på general Seeckt, riksvärnets chef. Denne vidtog förberedelser för en militär inmarsch i Sachsen.

Riksvärnets inmarsch skulle utgöra signalen för det kommunistiska motståndet och upproret i hela Tyskland. Man trodde, att man skulle få de socialdemokratiska arbetarna med sig genom förklaringen att det nu gällde den avgörande kampen för att rädda demokratin från fascismen. Men inom det socialdemokratiska partiet såg man i riksvärnet främst ett demokratins instrument och väntade att riksvärnet skulle eliminera den fascistiska faran. På en verklig kommunistisk fara trodde man egentligen aldrig. Däremot var allt förberett och alla krafter rustade för att denna gång tillfoga kommunisterna ett avgörande nederlag.

Men det kom aldrig till öppen strid. I sista minuten, vid ett sammanträde med det kommunistiska partiets centralkommitté, som hade sammankallats för att ge order om angrepp, framlade partiets ansvariga ledare förslaget om att avblåsa aktionen, och detta beslöts också med stor majoritet. Partiets ordförande, Heinrich Brandler, hade dagen förut varit i tillfälle att i en större krets av socialdemokratiska och kommunistiska funktionärer göra sig underrättad om stämningen bland arbetarna, och den motsvarade på intet sätt den som måste vara förhanden strax före en revolutionär omvälvning. Det gick inte ens att värva flertalet av de närvarande för en proteststrejk mot riksvärnets inmarsch. Om situationen var sådan i händelsernas centrum, i Sachsen, hur skulle då icke stämningen vara i det övriga riket? I sitt försvarstal inför Kominterns femte kongress sade Brandler efter att ha räknat upp några allmänna fakta för att belysa situationen i Tyskland: ”Med hänsyn till dessa fakta och den militäre ledarens varning, vilken lett arbetet sedan i mars 1923, och till den ansvarige kominterndelegaten, vilken med all kraft varnade för att ta upp kampen, ledde mig politiska orsaker till mitt beslut: vi skulle inte kunna kämpa, ty kampen är så förberedd av motståndaren, och hos oss fattas i så hög grad massornas elementära kamplust, att det slutar med ett avgörande nederlag, om vi nu våga taga upp kampen”.

De väntande kurirerna som skulle föra ordern om angrepp till de olika platserna, skickades aldrig i väg eller fingo kontraorder. Blott den kurir som skulle till Hamburg hade begivit sig i väg i förtid och sålunda kom det till en väpnad kommunistaktion i Hamburg. Några hundra beväpnade arbetare överföll här en grå oktobermorgon polisstationerna i några arbetarstadsdelar, avväpnade poliserna och höllo sedan i flera dagar under ständiga småstrider, som fördes från tak, på gårdar och andra därtill lämpade platser, stånd mot polisens anryckande förstärkningar. Arbetarnas stora flertal togo denna uppgörelse lugnt. Resultatet var ett antal dödsoffer och en rad processer, vid vilka upprorsmännen ådömdes stränga straff.

Det kommunistiska partiet förbjöds nu i hela Tyskland. En vecka senare utspelades en annan händelse i München, som tydligt visade, att framgångens timme varken hade slagit för den tyska vänsterradikalismen eller för högeradikalismen. Hitler genomförde sin kupp, varvid hans forna bundsförvanter, det bajerska folkpartiets ledare, lämnade honom i sticket. När han med ett demonstrationståg försökte nå fram till stadens inre delar, blevo hans anhängare beskjutna. Sålunda slutade Ruhrkrisen med nederlag för såväl Tysklands höger- som vänsterextremister.

För det tyska kommunistiska partiet fick den avblåsta aktionen ödesdiga följder. Under några månaders tid hade man förberett medlemmarna på det kommande stora slaget. Detta hade uteblivit och besvikelsen och panikstämningen som nu grepo omkring sig riktades mot den ansvariga partiledningen. Även ryssarna och Kominterns exekutivkommitté voro mycket besvikna. Ehuru de inte utsade det offentligt, så kände de dock att troligen *det sista gynnsamma tillfället att förverkliga Kominterns generallinje hade försuttits*; genombrottet i väster hade än en gång misslyckats. Trotski uttryckte åsikten, att man borde ha utnyttjat krisen till att genomföra ett stormangrepp. Sinovjev skrev några skarpa artiklar, i vilka han förebrådde dem som hade kapitulerat i den tyska partiledningen, att de genom sin felaktiga politik hade försuttit det avgörande tillfället. Medlemmar av den tyska partiledningen gävo honom ett ampert svar — men de dagarna voro räknade, då de ännu hade något att säga till om. Det tyska partiets vänster insåg att dess stund nu var kommen och trots illegalitetsförklaringen lyckades man i en situation, då en öppen uppgörelse inför partimedlemmarna var i det närmaste omöjlig, vinna partiets stora flertal och avlägsna den gamla partiledningen. Därmed avlägsnades de krafter ur det tyska kommunistiska partiets ledning, som hade utövat ett bestämmande inflytande på partiets hittillsvarande väg och varit bärare av spartakisternas traditioner.

Partiets ledning kom nu i händerna på två grupper, vilka understöddes av exekutivkommittén: dels de tillförlitliga partitjänstemän, som alltid stodo där exekutivkommittén ville ha dem, dels några skickliga agitatorer, som förstodo att spela på den känslöbetonade frasaradikalismens strängar, och som dittills lett oppositionen inom partiet. Alla de "radikalismens barnsjukdomar" som Lenin hade karakteriserat och bekämpat, uppträdde nu igen med ökad intensitet, icke blott inom det tyska kommunistiska partiet utan också inom själva Komintern, som av det tyska nederlaget föranleddes att revidera sin taktik. Kampen inom det tyska partiet gällde nämligen inte frågan, huruvida det var rätt eller orätt att icke göra väpnat uppror och därmed undvika nederlag, utan man började vända sig mot enhetsfronttaktiken och alla närmanden till det socialdemokratiska partiet. De från sina poster avlägsnade ledarna brännmärktes som "halva socialdemokrater" och fullständiga opportunister, inom hela Komintern började man tala om "faran från höger", överallt bildades grupper, som opponerade sig mot partiledningarna, vilka hade bemödat sig om att föra partierna ut ur deras isolering 'och bättre anpassa dem efter den förändrade situationen. Exekutivkommittén, i vilken nu Sinovjev och Bucharin härskade oinskränkt, medan Radek fick en skrapa av det ryska partiet och bojkottades, underblåste denna fraktionskamp och betecknade den såsom en "uppfostran till leninism". I januari 1924 dog Lenin, och hans lärjungar och efterföljare förberedde sig nu att överta det arv, som han hade lämnat efter sig.

Oktober 1923 hade medfört att den aktuella uppgift som Komintern hade föresatt sig, hade misslyckats, och att man tills vidare inte kunde räkna med att den ryska revolutionen skulle föras vidare mot väster, och nu ställde Lenins död alla den ryska revolutionens problem och Kommunistiska Internationals fortsatta öde på dagordningen. Fraktionsstriderna inom det ryska kommunistiska partiet och kampen om ledningen av partiet och av Sovjetunionen hade redan påbörjats under Lenins sjukdom, men nu efter hans död dröjde det inte länge, förrän de slog ut i full låga. De första av de sammandrabbningar som skulle räcka i många år ägde rum strax före den femte världskongressens sammanträde i Moskva, vilket varade från 17 juni till den 8 juli 1924. De kastade sina skuggor över kongressen, vilken stod under inflytande av de tyska händelserna och vid vilken den sovjetryska politikens nya generallinje gjorde sig klart märkbar. Huvudintresset gällde inte längre Tyskland utan man försökte anpassa sig efter utvecklingen i England och Frankrike. Denna omsvängning betydde i själva verket början till Kominterns likvidering.

Femte världskongressen

Under år 1924 vid den femte världskongressen stod Sinovjev på höjden av sin makt. Det kanske kan synas underligt, att vi så ingående sysselsätta oss med hans person, men Kominterns historia är i sitt viktigaste utvecklingsskede oskiljaktigt förbunden med honom och fick sin prägel av hans på samma gång hämningslösa och anpassningsdugliga, smidiga och intoleranta natur. Han var inte någon självständig person, men för varje situation hade han ett passande lenincitat till hands, av förhållandena i andra länder förstod han just så mycket som var nödvändigt för att slå ned på avvikelser från bolsjevismens raka linje, han var överseende med den känslöbetonade radikalismen och misstroen mot sådana bland kominternpartiernas ledare, vilka hade alltför självständiga åsikter och under en föregående period hade tillhört den tidigare enhetliga socialdemokratiska rörelsen och inte hade förlorat sambandet med den icke-ryska arbetarrörelsens traditioner. Han var ledare för partiorganisationen i Leningrad och sovjeten därstädes och en av de tre ledande i den ryska politiska byrån, den så kallade troikan, vilken hade upptagit kampen mot Trotski och besegrat denne på den ryska partikongressen.

Exekutivkommitténs redogörelse intog en central ställning på den femte världskongressen, då man i motsats till de bägge föregående åren inte hade upptagit någon särskild rapport om

taktiken på dagordningen. De viktigaste frågorna behandlades alltså i denna redogörelse och i den därtill anknutna diskussionen. ”Vi uppleva nu en period mellan två av revolutionens vågor”, sade Sinovjev i sin redogörelse, ”och det är endast naturligt om verkliga faror dyka upp under denna period. Kvarlevorna från socialdemokratin äro i vårt eget läger större än vi någonsin föreställde oss.” Många voro också besvikna över att händelsernas gång inte var snabbare. ”Vi äro alla missbelåtna med att segern inte har kommit, det går alltför långsamt. Vi väntade på den tyska revolutionen, den har uteblivit, svårigheterna äro stora. Ibland har man en känsla av att det går fruktansvärt långsamt. Subjektivt sett är detta riktigt. För visso går det från vår subjektiva känslas ståndpunkt långsamt, ty vi måste avvakta den macdonaldska periodens slut, avvakta vänsterblocket i Frankrike och sedan de nuvarande händelserna i Tyskland. Det skulle verkligen vara angenämt, om det gick framåt en smula fortare. Men objektivt sett tror jag inte, att händelseförloppet går så långsamt. Man säger, att om en fluga sitter på ett stort kvarnhjul och hjulet snurrar fort runt, så har flugan en känsla av att hjulet står stilla. Så är det även med oss. Världshistoriens hjul snurrar i verkligheten tämligen fort.” Jämförelsen med flugan var inte dåligt vald. Sinovjev skulle ha kunnat förbättra den genom att säga, att kommunisterna trodde, att flugan genom ivriga vingslag kunde påskynda kvarnhjulets gång.

Han förklarade vidare, att den redan på den fjärde världskongressen förutspådda demokratiskt-pacifistiska eran nu hade kommit, men den skulle inte räcka länge utan snart avlösas av en ny period av belägringstillstånd och förbittrad borgerlig kontrarevolution. Bourgeoisien kunde inte längre regera som den hade gjort förut, d. v. s. lugnt och säkert. Socialdemokratin hade utvecklats till bourgeoisiens ”tredje parti”. Då emellertid denna karakteristik inte tycktes honom tillräcklig, gick Sinovjev ännu ett steg längre och förklarade: ”Det viktigaste är att socialdemokratin har blivit fascismens ena flygel”. I denna nya teori ligger nyckeln till Kominterns kommande taktik. Den betydde att man slutgiltigt övergav den linje som enhetsfronttaktiken representerade. Visserligen anbefalldes på den femte världskongressen att man skulle fortsätta enhetsfronten ”underifrån”, men huvudparollen var dock att socialdemokratin skulle bekämpas såsom huvudfienden och brännmärkas som fascismens ena flygel. Då de kommunistiska partierna inte hade kommit närmare sitt mål att vinna majoriteten under de tre år som hade gått sedan denna paroll uppställdes, tröstade Sinovjev dem med att hänvisa dem till en artikel av Lenin, i vilken denne skrivit: ”Vi hade ännu ingen numerär majoritet, men vi hade majoritet på de avgörande platserna och i de avgörande ögonblicken — och det var det viktigaste”. Den kommunistiska taktikens väsen kommer kanske ingenstans så tydligt till uttryck som i detta citat. Det var en militär taktik, lämpad för krig. I krigets natur ligger att så fort som möjligt tvinga fienden till strid och utdela ett avgörande slag mot honom — lyckas inte detta, så ge båda sidors reserver och tillgångar utslag. En revolution är till hela sitt förlopp i hög grad skild från kriget, och historien känner blott få fall, då ett medvetet förberett och planmässigt genomfört väpnat uppror länt till seger för det revolutionära partiet. Inte heller bolsjevikerna hade kommit till makten i oktober 1917 genom ett dylikt av partiet organiserat uppror, utan aktionen företogs av sovjeten i Petrograd, understödd av stadens regementen. Att förbereda och genomföra ett dylikt uppror var den bolsjevikiska strategins kärnpunkt, och varje politik som inte gick ut härpå förkastades. Denna till sin spets drivna militära uppfattning av politiken måste leda till ständiga kriser mellan de kommunistiska partierna och deras ledarstab, eftersom denna endast fyllde sin uppgift, när man befann sig mitt uppe i det väpnade upproret och i kampen om makten. Kvarnhjulet drevs nämligen av andra krafter än av den flugas åsikter och önskningar, som satt på det.

Denna taktiskt-militära inställning var också bestämmande för Kominterns politik och därmed även för debatterna på de internationella kongresserna. I den diskussion som följde på Sinovjevs redogörelse yttrade den irländske arbetarledaren Larkin: ”Jag stiger endast upp på

denna tribun på kamrat Sinovjevs begäran, vilken i ett samtal som jag hade med honom förklarade, att kongressen intresserar sig för Irland. Trots detta känner jag mig som en inkräktare. Under de senaste fjorton dagarna har jag hört ändlösa tal om det tyska partiet, det italienska partiet och det ryska partiet, och ändå kallar vi oss en kommunistisk världsrörelse, en internationell kommunistisk rörelse. Jag vet att det är mycket djärvt av något av de mindre partierna att ens ge sken av att vilja antyda, att det utanför det italienska partiet, det franska partiet och det ryska partiet även finns andra människor. Men det finns verkligen andra människor och de äro kanske inte mindre viktiga.”

Särskilda händelser kunde dock vidga kretsen av de i förgrunden för intresset stående länderna, och då inriktades genast uppmärksamheten inom Komintern med stor intensitet på nya uppgifter. Sålunda vändes t. ex. blicken mot England, då det där skapades en arbetar-regering under MacDonalds ledning och samtidigt en radikaliserings pågick inom den engelska fackföreningsrörelsen. Sinovjev sade härom: ”Kommunistiska Internationalens huvuduppgift överflyttas nu på England, på alla områden. Ha vi ett kommunistiskt massparti i England, så betyder det halva segern i Europa. Och nu ha förutsättningarna härför mognat. Därför böra vi inte underskatta det som sker i England. Vi känna alltför litet till England, nästan lika litet som Amerika.” Som Kominterns näst viktigaste parti betecknade Sinovjev — till följd av det nya världspolitiska läget — det franska.

Om läget i Sovjetunionen efter Lenins död förklarade exekutivkommitténs president och det ryska partiets nyvalde ordförande: ”Lenin finns icke mer. Men leninismen lever kvar. För att hjälpa den till seger i hela världen, är en fast ledning nödvändig; vi måste säga till alla kamrater: vi behöva en ännu stramare och strängare disciplin än förr.”

Den ryska frågan behandlades också på den femte världskongressen. Referaten och diskussionen till denna punkt stod under inverkan av den strängare och stramare disciplin, som hade förebådats i Komintern och redan genomförts i det ryska partiet. Rapporten framlades av Rykov som gav en översikt av Sovjetunionens ekonomiska läge och resultaten av diskussionen inom det ryska partiet. Sommaren 1924 hade man ungefär 45 procent av förkrigsindustrin till sin disposition. Talaren begagnade för att lugna de utländska delegaterna den kända metoden att använda relativa siffror, vilken har gjort den bolsjevikiska statistiken och framför allt dess utnyttjande i propagandan så ryktbar. Hans beräkning såg ut så här: ”År 1920 hade vi endast 15 procent av förkrigsindustrin; dessa 15 procent 1920 ha till i år stigit till 45 procent, d. v. s. vi ha tredubblat industrin. Redan detta är inte så dåligt. Ehuru vi ännu stå tillbaka för många borgerliga stater, så gå vi dock betydligt raskare framåt än något borgerligt land i Västeuropa. Om vi fortsätta att utvecklas med samma fart, hoppas jag att vi under loppet av nästa år inte blott skola inhämta de västeuropeiska ländernas försprång utan även gå om dem.” Industrin var i stånd, förklarade han vidare, att under loppet av detta år betala 40 miljoner rubel av nettoinkomsterna till statsbudgeten. Dessutom måste industrin uppbära medel för sin egen uppbyggnad och utvidgning.

Endast mycket få bland delegaterna tänkte närmare efter vad dessa siffror egentligen betydde. De karakteriserade den sociala strukturen i det sovjetryska stats- och hushållningssystem, som Lenin med vissa inskränkningar hade betecknat som statskapitalistiskt, men som kommunisterna i sina teorier och sin agitation kallade för socialistiskt. Marxisterna hade alltid betraktat utsugningens avskaffande som en socialistisk samhällsordnings främsta kännetecken, men i Sovjetunionen måste arbetskraften inom produktionen utnyttjas i större omfattning och för mindre lön än i de kapitalistiska länderna, emedan man endast från industrin kunde få medel till dess utbyggnad och till att bemästra de andra statsuppgifterna. Emellertid voro priserna på industriprodukter alltjämt mycket höga, under det att priserna på lantbruksprodukter hölls nere genom det statliga monopolet, d. v. s. bönderna fingo visserligen sälja en del av sina produkter på den fria marknaden, men de voro knappast i tillfälle att för dessa byta sig till

industriprodukter i större utsträckning. Den skriande skillnaden mellan priserna på jordbruks- och industriprodukterna spelade vid denna tid en stor roll i den sovjetryska diskussionen. Då en av förutsättningarna för sovjetsystemets existens var att hålla lönerna nere, kunde det inte vara tal om någon starkare aktivitet från fackföreningarnas sida. Även fackföreningarnas utveckling hölls nere i statens järngrepp, vilket nu under den nya ekonomiska politikens tid ytterligare hårdnade. Rykov meddelade att arbetslönerna — beräknade efter deras köpkraft— lågo mellan 60 och 70 procent av förkrigslönerna.

En av det ekonomiska systemets sårbaraste punkter var enligt Rykov den maskinella utrustningens förslitning. Hittills hade man endast kunnat bygga mycket få nya fabriker, och man hade i det stora hela arbetat med en utrustning, som man hade övertagit från den tsaristiska och borgerliga regimen. Industrins utbyggande kunde ske blott i den mån kapitalackumulation var möjlig inom Sovjetunionen.

För att påskynda denna ackumulation måste man utvidga avsättningsmarknaden för industriprodukterna. Om bonden kunde köpa mer av industrin, kunde denna producera mer och få större avsättning. Men detta försvårades av de låga priserna på lantbruksprodukter. På hösten 1923 genomgick därför Sovjetunionen en svår kris, och inom partiet hade det utbildats en opposition, vilken under Trotskis ledning anklagade den politiska byråns ledande män för bristande förutseende och planering. ”Oerhörda beskyllningar föregingo diskussionen”, förklarade Rykov. ”Avsikten var att dessa beskyllningar skulle skapa en partikris och en ekonomisk kris. Men detta skedde inte. Och emedan det inte skedde, så förlorade oppositionen sitt fotfäste.” Trotski hade i sin benägenhet för dialektiska och dramatiska tillspetsningar för första gången överskattat utvecklingens tempo i Sovjetunionen och inte räknat med möjligheterna att utvecklingen kunde korrigeras, något som till följd av näringslivets primitivitet och efterblivenhet var mycket lättare än inom ett mera differentierat och högre utvecklat ekonomiskt system. Partiet, i vilket Stalin under Lenins sjukdom hade erövat en allt starkare maktställning, som han utnyttjade till att systematiskt besätta alla viktiga poster med sina anhängare, visade sig bättre kunna anpassa sig efter det ryska tempot och de ryska möjligheterna än Trotskis konstruktiva intellektualism. Kampen inom det ryska partiet gällde förutom den ekonomiska politiken framför allt partiorganisationens roll. Trotski och hans anhängare ansågo, att partiapparaten med dess tjänstemän och olika organ inklusive centralkommittén, vilken hade en oerhörd makt, var demokratins fiende inom partiet. De påstodo att byråkratismen hade tilltagit såväl inom de ledande organen som inom själva partiapparaten. ”Oppositionens allmänna angrepp mot partiapparaten”, förklarade Rykov, ”och konstruerandet av en motsättning mellan den och partiet gingo i grund och botten ut på att upplösa disciplinen inom partiet.” Trotski hade även riktat ett angrepp mot bolsjevikernas så kallade ”gamla garde” och därmed utmanat sina motståndare i centralkommittén, vilka nu efter Lenins död övertogo makten. Men Stalin var väl förberedd, och på den ryska partikongressen erhöll oppositionen inte en enda röst. Oppositionen fördömdes, och dessutom offentliggjordes ett dittills hemlighållet beslut, enligt vilket medlemmar i partiets centralkommitté på grund av fraktionsbildning kunde uteslutas ur såväl centralkommittén som ur partiet. En öppen hotelse hade därmed uttalats mot Trotski.

Delegaterna vid Kominterns femte världskongress skyndade sig att ansluta sig till den ryska partidagens beslut. De tyska, franska, engelska och amerikanska delegationerna — alltså just de som på denna kongress troget stodo Sinovjev bi — inlämnade en skrivelse, i vilken den trettonde ryska partidagens beslut än en gång bekräftades. För att dock inför Kominterns forum upprätthålla skenet av inre demokrati yrkade de på en diskussion om den ryska frågan och föreslogo, att en representant för den ryska oppositionen därvid skulle få tillfälle till ett längre yttrande. Kongressens presidium avsånde därefter ett brev till Trotski med förfrågan, om han skulle vilja ta till orda i diskussionen. Men Trotski, som redan genom den ryska

partikongressens beslut dömts till tystnad, svarade, att diskussionen var avslutad och tillfogade: ”Under dessa förhållanden skulle ett återupptagande av diskussionen på världskongressen om de problem som redan ha lösts av den trettonde partikongressen, endast skapa onödiga svårigheter för vårt partis harmoniska arbete”. Ryssarna ville behålla sina problem för sig själva, medan däremot alla andra länders stridigheter utbreddes inför offentligheten. Någon diskussion om den ryska frågan kom heller aldrig till stånd på denna världskongress.

Däremot ägde återigen en programdiskussion rum på den femte världskongressen. Bucharin förklarade, att man inom kommittén hade enats om att icke diskutera ackumulationsteorin. Han utlade sin egen och bolsjevikernas älsklings teori: ”En av de viktigaste skillnaderna mellan Andra och Tredje Internationalen består i teorin om imperialismen, i teorin om att några stormakter utsuga kolonierna, erhålla extra förtjänster från dem, medelst dessa förtjänster korrumpere en del arbetarskikt och att dessa korrumperade skikt utgöra den socialdemokratiska politikens bas. Hittills ha vi trott att denna teori är det viktigaste i det som skiljer oss från Andra Internationalen. I denna teori ha vi ett starkt vapen mot socialdemokratin, ett starkt vapen mot bourgeoisiens imperialistiska politik, ett starkt vapen för att skapa förbindelse mellan Västeuropa och Amerika, mellan industriproletariatet och de efterblivna kolonialfolken. Vi ha i denna teori en föreningslänk mellan industriproletariatets revolution och upproren i kolonierna, vilka i detta historiska sammanhang icke äro något annat än beståndsdelar av världsrevolutionen.”

Det var emellertid ingen på kongressen som frågade talaren, varmed egentligen de socialdemokratiska arbetarna i Sverige, Schweiz och andra länder utan kolonier ”korrumperades” eller varför de engelska gruv- och textilarbetarna förde så förbittrade lönestrider. Senare omtalade Bucharin, att de kvalificerade arbetarna, som betalas bättre, utgöra arbetararistokratin — en blick på Tyskland hade kunnat övertyga honom om att bland dessa kvalificerade arbetare, framför allt inom metallindustrin, det kommunistiska partiet hade sina flesta anhängare.

Den andra referenten i programfrågan, Thalheimer, avstod från att uttala sig om de föreliggande differenserna i teorin om imperialismen; man borde hålla dem borta från programmet. Beträffande de åsikter angående organisationen som Rosa Luxemburg hade hyst — vilka framför allt hade riktats mot den överdrivna centralismen och mot teorin om ”yrkesrevolutionärerna” — sade han, att de voro föråldrade. ”Det som gjort att dessa åskådningar äro föråldrade, är det förhållandet att ingen före den ryska revolutionen, icke ens Rosa Luxemburg, betraktade eller kunde betrakta den organisatoriska frågan ur den väpnade revoltens synpunkt. Detta var emellertid den avgörande ryska synpunkten i den organisatoriska frågan.” Denna ryska uppfattning accepterades av tyskarna, trots de dåliga erfarenheter de hade därav. Programmets definitiva antagande uppskötts emellertid på nytt.

En viktig skillnad som kongressen knappast uppmärksammade framträdde i ställningstagandet till den koloniala frågan. Manuilski meddelade i sin redogörelse, att Komintern hade lämnat de kinesiska kommunisterna tillåtelse att ansluta sig till Kuomintangpartiet och kritiserade de kinesiska kommunisterna, som hade ställt sig avvisande till samarbetet med Kuomintang. I kolonierna låg frågan om den nationella enhetsfronten enligt Komintern annorlunda till än i industristaterna. Kommunisterna voro här tvungna att understödja även borgerliga partier och grupper, som arbetade på koloniernas befrielse, och i Kina, som ju formellt inte var någon koloni, understödde Komintern den nationella enhetsrörelsen, vilken motarbetade de utländska makternas inflytande.

Däremot fordrade den indiske delegaten Roy, ett av de bästa huvuden, som Komintern hade till sitt förfogande under sin glanstid, att man skulle revidera det hittillsvarande arbetet i kolonierna och övergå till att bilda revolutionära arbetar- och bondepartier. Han kritiserade en passus i den resolution, som hade förelagts kongressen, där det sades, att "exekutivkommittén måste för att vinna den revolutionära befolkningen i kolonierna och i de halvkoloniala länderna stå i omedelbar förbindelse med de nationella frihetsrörelserna, att exekutivkommittén ständigt måste arbeta på att få denna direkta förbindelse till stånd och i framtiden även skulle lyckas därmed". Den praktiska erfarenheten hade emellertid visat, att de nationella frihetsrörelserna ofta ändrade sin politiska karaktär, och därför kunde man inte binda sig vid en dylik allmän formulering. Genom en ingående framställning visade Roy, hur de borgerliga indiska kretsarnas hållning hade förändrats. Det vore felaktigt, förklarade han, att hålla fast vid att den nationella bourgeoisien i kolonialländerna objektivt utgör en revolutionär kraft och att man därför måste associera sig med den. "Vi få icke på vårt program sätta direkta förhandlingar mellan exekutivkommittén och nationalisterna, utan däremot organiserandet av vår egen politiska apparat, i vars kurs den nationalistiska rörelsen genom de revolutionära krafterna skall inlänkas och räddas från faran av en kompromiss." Han varnade också för de illusioner, som man hade i Moskva beträffande de koloniala nationalisternas hållning gentemot Sovjet. "De indiska nationalisterna ha inte en vänligare inställning till den ryska revolutionen och dess program än nationalisterna i Europa. Bland folkmassorna finna vi emellertid en latent sympati, emedan den ryska revolutionens program naturligt riktar sig till folkmassorna. Om vi därför vilja utnyttja det stora moraliska inflytande som den ryska revolutionen har på folken i öster, komma vi fram till samma problem. Vi måste nå de sociala klasser som logiskt och naturligt kunna hänföras av den ryska revolutionens framgångar och program." Men den temperamentsfulle indiern talade för döva öron. Först måste Komintern och ryssarna göra smärtsamma erfarenheter av sin vänskapspolitik gentemot de nationella kretsarna i Fjärran Östern och uppleva Kominterns sammanbrott i Kina, innan man företog vissa ändringar i den kurs man slagit in på.

Den femte kongressens slutparoll lydde: Till massorna genom partiets bolsjevisering. Därmed hade man hittat på en ny universalmedicin mot alla tänkbara höger- och vänstersvagheter, en formel med vars hjälp partibyråkratins välde inom de enskilda partierna kunde befastas och utökas i ännu högre grad. Genom begreppen bolsjevisering och disciplin kunde det andliga livet inom Kominterns partier kvävas ännu mera systematiskt än förut. I kongressens politiska kommitté hade man ytterligare skärpt den passus som handlade om disciplinen och givit den följande formulering: "Kongressen ger exekutivkommittén i uppdrag att ännu strängare än förut kräva järnhård disciplin av alla sektioner och alla partiledare. Kongressen konstaterar, att exekutivkommittén i några fall för att skona förtjänta medlemmars prestige inte uppträtt nog energiskt mot disciplinbrott. Kongressen bemyndigar exekutivkommittén att, om det är nödvändigt, handla med mycket större beslutsamhet och inte rygga tillbaka för de strängaste åtgärder." Varken Sinovjev eller hans trognaste medhjälpare vid denna disciplinskärpning kunde ana, att de själva hade bundit det rep, i vilket de alla i en icke alltför avlägsen framtid skulle komma att hänga. Det som man på den femte världskongressens språk hade kallat Kominterns bolsjevisering, blev det verksammaste medlet för dess upplösning.

Kominterns kris

Mellan den femte och sjätte världskongressen låg en intervall på fyra år, under vilken stora förändringar ägde rum i såväl Sovjetunionen och Kominterns exekutivkommitté som i de till Komintern anslutna partierna. Man kan inte direkt tala om ett sluttande plan utan snarare om en sicksackkurs, vars olika etapper voro fulla av motsägelse, så att det för deltagarna i denna process ofta nog tedde sig blott som övergående avbrott i utvecklingen, "barnsjukdomar" eller

temporära störningar. Historiskt sett är det i varje fall klart, att den inre upplösningen började under denna period.

Men tills vidare verkade det som om Kominterns aktier befunno sig i stigande. Visserligen hade det, sedan Dawesplanen antagits, blivit lugnt på Kominterns klassiska slagfält, Tyskland, och de lån och krediter som Förenta staterna gävo efter konsolideringen satte den tyska industrin i stånd att dra fördel av de gynnsamma konjunkturerna på världsmarknaden och att samtidigt förnya hela produktionsapparaten genom en omfattande rationaliseringsprocess. Arbetslöshetssiffrorna gingo mycket kraftigt tillbaka, lönerna stego, fackföreningarna hade fältet fritt för ”reformistisk” verksamhet, socialdemokraterna vunno vid valen, under det att kommunisternas och nationalsocialisternas röstsiffror och mandat starkt minskades. Tyskland anslöt sig till Nationernas Förbund, och under Stresemanns och Briands ledning utvecklades den tysk-franska förståelsens era, främst kännetecknad av Locarnopakten.

England däremot inträdde i en ny period av häftiga sociala strider. Sedan den första efterkrigs krisen övervunnits, led landet från 1921 och framåt av en långvarig depression, som hade framkallats genom förlusten av utländska avsättningsmarknader framför allt för textilindustrin, genom krisen inom kolgruveindustrin och genom en stark minskning i industrialiseringens tempo — i synnerhet i jämförelse med Tyskland och Nordamerika. Pressen på lönerna steg, antalet arbetslösa uppgick även under de bästa åren till över en miljon. Radikala rörelser uppstodo bland gruvarbetarna, vilka redan vid krigets slut hade genomfört stora strejker och inte uppgåvo kravet på gruvsdriftens förstatligande. Den engelska kolgruveindustrins bristande rationalisering, dess splittring och de därigenom uppkommande stora differenserna i arbetsvillkor och löner gjorde att denna fråga aldrig fick vila, och sedan MacDonald som arbetarpartiets ledare hade övertagit regeringen — visserligen blott med en parlamentarisk minoritet bakom sig — stego på nytt förhoppningarna och kraven på genomgripande åtgärder. Nya män kommo fram i den engelska gruvarbetarfackföreningens ledning, och dessa förde ett annat språk, inte blott i England utan också på Amsterdaminternationalens internationella kongresser. Till dessa ledare, av vilka Cook var den mest kände, satte Sinovjev sitt hopp på den femte världskongressen, när han förklarade, att Kominterns huvuduppgift hade överflyttats till England.

De radikala engelsmännen sökte efter internationella bundsförvanter och gjorde sig till förespråkare för samarbete med ryssarna inom den internationella fackliga organisationens ram. Men såväl dennas ledning som flertalet engelsmän ville icke ha något att göra med Komintern, vilken under denna period för första gången visade sig vara ett hinder för ryssarna att själva knyta nya, internationella förbindelser och uppnå kontakt med andra länders stora arbetarorganisationer. I England utgjorde det kommunistiska partiet endast en liten propagandaorganisation, som hade föga kännning med arbetarmassorna. Kominterns ideologi och organisationsform bildade här ett oöverstigitligt hinder för vidare utveckling. Därför skapade man direkta förbindelser mellan de ryska och de engelska fackföreningarnas ledningar, och även fackföreningsinternationalen upptog förhandlingar med de ryska fackföreningarna. En rysk-engelsk enhetskommitté bildades, som arbetade på att ena de internationella fackföreningarna, men samtidigt utövade Kominterns ledning och den röda fackföreningsinternationalen under detta samarbete ett visst inflytande på de ryska delegaternas taktik. Förr eller senare måste denna ”dubbla bokföring”, som man på båda sidor var medveten om, leda till en kris. Krisen kom efter den stora gruvarbetarstrejken och den följande generalstrejken i England. De ryska fackföreningarna understödde de strejkande med pengar, vilket föranledde en stor politisk kampanj i England mot ”Moskvas hjälpande hand och pengar”. Vid valet till underhuset offentliggjorde de konservativa ett ”Sinovjev-brev”, som Moskva förklarade vara en förfälskning, vilket genom senare undersökningar i England också bekräftades. Det bidrog dock till att diskreditera det rysk-engelska samarbetet och att

tillsammans med följderna av strejknederlagen decimera och isolera den radikala flygeln inom de engelska fackföreningarna. En försämring av de allmänna politiska relationerna mellan England och Sovjetunionen blev resultatet, den ryska handelskammaren i London stängdes, och det gick så långt att de diplomatiska förbindelserna mellan Storbritannien och Sovjetunionen avbröts. Försöket att ”överflytta Kominterns tyngdpunkt på England” hade tillfälligt lett till att Sovjetunionens internationella isolering hade brutits, men senare ökat faran för nya politiska kriser och krig.

Den andra stora möjligheten att utvidga Kominterns verksamhet under denna period erbjöd den återuppflammande kinesiska revolutionen. Det såg tills vidare ut som om Kominterns taktik att genom samarbete med de borgerligt-nationella oppositionskretsarna i Kuomintangpartiet vinna större inflytande på den kinesiska revolutionen skulle krönas med framgång. Sun Yat-sen, Kuomintangs ledare och grundare och till sin död den kinesiska revolutionens främste man, var mycket hänförd över Lenins livsverk och den ryska revolutionen, i vars förlopp han såg mycket, som även för den kinesiska revolutionen kunde bli av stor betydelse. I jämförelse med Kina och de flesta andra länder i Fjärran Östern framstod ju icke Sovjetunionen såsom ett efterblivet land, utan den kunde i mycket tjäna som förebild, framför allt när det gällde det ekonomiska systemets uppbyggnad under statens ledning. Medan Kuomintangs högra flygel riktade sina blickar mot Förenta staterna och från dem väntade hjälp med den ekonomiska uppbyggnaden, med att öppna landet genom ett modernt transportsystem och med att skapa en industri, och även politiskt sökte stöd hos amerikanerna för att därmed avvärja Englands anspråk och den hotande japanska faran, stödde sig den vänstra flygeln på Sovjetunionen. Dess och Sun Yatsens mål var en utveckling som gjorde det möjligt för Kina att hoppa över den kapitalistiska perioden för att med de revolutionära arbetarnas och böndernas stöd och i ett slags allians med Sovjetunionen direkt övergå till en ekonomisk uppbyggnad enligt statskapitalistiska principer.

Efter Sun Yat-sens död övertog Chiang Kai-shek, Suns svärson och befälhavare över den nationalrevolutionära armén, ledningen av Kuomintang. Även han samarbetade till en början med ryssarna och kommunisterna men slog senare in på en annan kurs, isolerade och avlägsnade kommunisterna ur Kuomintang och förde militärt och ekonomiskt en mycket antikommunistisk politik. På våren 1927 upplöstes Kinas kommunistiska parti och de organisationer som stodo nära detta, arbetarnas motstånd kuvades med våld, och alla ryska agenter och rådgivare utvisades. Kuomintangregeringen avbröt förbindelserna med Ryssland. Alltså hade även i Fjärran Östern den ”dubbla bokförings” taktik, som här gick ut dels på samarbete med de borgerligt-nationella kretsarna, dels på att bilda ett självständigt kommunistiskt parti, lett till nederlag. Oppositionen inom Komintern utnyttjade såväl den engelska som den kinesiska frågan, vilka alltså kommo att utgöra ett internationellt inslag i Sovjetunionens inre partikamp, som vid denna tid hade tagit en allvarlig vändning.

Inte heller de skärpta disciplinbestämmelserna, som det ryska kommunistiska partiets trettonde kongress hade infört, kunde få fraktionsstriderna ur världen. Medan Trotski efter sitt nederlag och avsättning från posten som den röda arméns ledare tills vidare höll sig i stillhet, utbröt år 1925 inom det ryska partiets ledning en öppen strid mellan Sinovjev-Kamenev och Stalin. Därmed hade ”troikan” sprängts, vilken huvudsakligen hade lett Sovjetunionens politik från 1922 till 1925, och samtidigt med att man framhöll ”bolsjeviseringsplikten” för de utländska partierna, splittrades den trängre kretsen av ”gamla bolsjeviker”, Lenins medarbetare, i flera sinsemellan stridande politiska grupper. Anledningen till konflikten var, att det rent ryska inslaget i diktaturen nu framträdde allt starkare och kom i motsättning till den internationella traditionen och den socialistiska världsrevolutionen. Stalin, som i allt högre grad framträdde som denna nationella ryska socialisms bärare, skapade i sin teori om ”socialismen i ett land” en passande grund för den politik, som gjorde en dygd av

nödvändigheten och utformade Sovjetunionens världspolitiska och ekonomiska isolering till ett system av politisk och andlig autarki. Mellan den ryska verkligheten, sådan den hade utvecklats under tre års krigskommunism och fyra års Nep-politik, och den i Västeuropa utbildade marxistiska ideologin, som de ledande bolsjevikerna hade fört med sig från emigrationen, hade en så stark motsättning uppstått, i främsta rummet på grund av den uteblivna världsrevolutionen, att en nyorientering blivit nödvändig. Man måste sätta upp ett lämpligt, uppnåeligt mål för de breda folkmassorna, som i årtal hade utstått så stora umbäranden, och av vilka man måste kräva ännu större offer för att kunna bygga upp och modernisera industrin. Detta mål måste finnas inom själva landet, och man måste därvidlag räkna med Sovjetunionens ekonomiska och sociala struktur och möjligheterna för dess utveckling. Redan Lenin hade observerat detta problem och alltmer sysselsatt sig därmed mot slutet av sitt liv. I industrins uppbyggnad och jordbrukets socialisering såg han de viktigaste förutsättningarna för socialismens förverkligande i Sovjetunionen. Men det som för Lenin blott var en modifiering av hans dock i huvudsak internationella politik, en ytterligare etapp i ett återtag av övergående karaktär, blev för Stalin den politiska generallinjen.

Oppositionen befann sig redan från början i en hopplös position. Icke blott det internationella läget stod i den skarpaste kontrast mot dess uppfattning, som gick ut på att fortsätta den världsrevolutionära kursen, utan även dess axiomatiska tro på arbetarklassens hegemoni vid en revolution stred mot de faktiska förhållandena i Sovjetunionen, där proportionen mellan bönder och arbetare ej var densamma som i de västeuropeiska staterna. Oppositionen krävde, att man skulle avskaffa Nep-politiken, forcera den industriella uppbyggnaden och hålla fast vid en internationell politik, som gick ut på att påskynda världsrevolutionen. Denna politik kom tydligast till uttryck i Trotskis teori om den ”permanenta revolutionen”. Ett oppositionellt block hade bildats av Sinovjev-Kamenev och Trotski, vilket nu efter hela linjen tog upp kampen mot Stalin och de med honom förbundna inom ”högerriktningen” Bucharin-Tomski-Rykov. Oppositionen förebrådde Stalin att han arbetade på revolutionens likvidering, dess ”thermidor”. Thermidor var det kritiska moment i den stora franska revolutionen, då Robespierres radikala diktatur störtades av storborgerliga grupper, medan samtidigt de radikala arbetarna i Paris’ förstäder lämnade jakobinerna i sticket. Oppositionen såg ansatserna till denna ryska thermidor i den jordbrukspolitik, som hade bedrivits under Nep-perioden och som gav de rika bönderna allt större inflytande, i den alltmer framträdande tendensen att fråntaga industriarbetarna det direkta inflytandet på parti- och statsorganen och i uppkomsten av en socialt avskild byråkrati. Men historien upprepar sig icke, och oppositionen hade ingen framgång i sitt laborerande med historiska analogier. Stalin gjorde sig kvitt oppositionen och skickade dess ledare till Sibirien. Han avlägsnade även Sinovjev och dennes anhängare ur Kominterns organ och gjorde Bucharin till president. Denne gjorde nu på det internationella planet upp räkningen med Sinovjevgruppen och alla som omfattade trotskistiska åsikter. Nya splittringar ägde återigen rum inom Kominterns olika sektioner, och alla icke tillförlitliga ledare utmönstrades. Kampanjen mot trotskismen genomfördes efter den ryska politiska byråns anvisningar inom hela Komintern, och samtidigt ändrades och tillrättalades den ryska revolutionens historia i alla detaljer genom att en särskild Stalin-legend skapades. Sällan har väl en så gigantisk förfälskning av historiska fakta och dokument företagits som under den period då bolsjevismen och Komintern staliniserades.

Stalins seger över Trotski betydde i själva verket redan en upplösning av Komintern, ty i och med att man uppgav tesen om världsrevolutionen som aktuell uppgift, bortföll också meningen med dess strängt centralistiska organisation, som helt var inställd på den avgörande kampen om makten. Men Stalin bibehöll Komintern. Han undvek allt som kunde se ut som en direkt brytning med de av Lenin skapade traditionerna, ja han betecknade ju sig själv som den sanne bäraren av denna tradition. Varken inom eller utom Ryssland förde han en politik, som

rättfärdigade anklagelsen att han ville genomföra en thermidorkupp och omintetgöra revolutionen. Det fanns också en viktig, politisk orsak, som talade mot Kominterns upplösning. Om man inom Sovjetunionen skulle kunna genomföra det ekonomiska programmet måste man vara tryggad för angrepp utifrån. Även om man inte längre trodde, att en revolution i några andra länder inom rimlig tid skulle kunna bli till hjälp för Sovjetunionen, var det dock viktigt och värdefullt att ha en internationell organisation, som aktivt ingrep mot varje sådant angrepp och därigenom ökade Sovjetunionens trygghet. Under Stalins ledning intog Komintern i huvudsak en strategisk defensivställning. Dess huvuduppgift bestod från denna tid i att politiskt företräda en uppfattning, som vanligtvis uttrycktes med parollen: vi skola skydda Sovjetunionen. Den revolutionära världsorganisationen, som ursprungligen hade tänkts som en internationell kamporganisation för arbetarna i alla länder, blev nu endast ett verktyg för den ryska utrikespolitiken, ett verktyg som utan att tveka lydigt måste gå med på den ryska utrikespolitikens manövrer och dessutom framställa dessa som socialistisk politik. Kominterns russificering var därigenom fullbordad. Den tjänade nu mer och mer ett Ryssland, som suddade ut de internationella inslagen i sin revolution och som utvecklade en ny, storrysk nationalism och chauvinism — Kominterns sektioner blevo blott propagandafilialer för Sovjetunionen men de blevo också dåliga sådana, ty motsättningen mellan deras nationella, politiska existens och deras storryska funktion framträdde allt tydligare.

Under det att den inre maktkampen pågick i Sovjetunionen, utlystes ingen kominternkongress. Först sommaren 1928 sammanträdde den sjätte världskongressen. Vid denna tid var striden mot den trotskistiska oppositionen väsentligen avslutad såväl inom Sovjetunionen som i Kominterns enskilda sektioner, oppositionens ledare och anhängare stodo icke längre i spetsen för det ryska partiet, de hade uteslutits ur själva partiet och förvisats från Moskva. Stalins makt var befästad, hans ord var lag i Ryssland och i Internationalen. Han förberedde sig nu för en ny kamp, som denna gång icke gällde hans kritiker från vänsterriktningen utan högerriktningen, och denna nya frontställning framträdde också på kongressen och i Kominterns följande utveckling.

Sjätte världskongressen

Under den sjätte världskongressen befann sig Bucharin i en situation liknande den som Sinovjev hade befunnit sig i under den femte. Han var Kominterns ordförande och en av de ledande i den ryska politiska byrån, men samtidigt gällde även för honom redan bibelns ord: ”Se, här utanför dörren höras nu fotstegen av de män som hava begravt din man; och de skola bära ut också dig”. I sitt anförande om ”det internationella läget och Kominterns uppgifter” gav han först den sedvanliga analysen av utvecklingen. Han indelade efterkrigstiden i tre olika perioder. Den första var den akuta revolutionära krisens period, i synnerhet i de europeiska länderna. Den nådde sin höjdpunkt åren 1920 och 1921. Denna första period slutade enligt Bucharin under senare delen av år 1923. ”I september 1923 slutade upproret i Bulgarien med ett svårt nederlag, och på hösten 1923 led det tyska proletariatet ett nytt nederlag.” Den andra perioden medförde mera ”lugn och ordning” för kapitalismen i Europa och hela världen, medan en rad revolutionära händelser utspelades i kolonierna. Bucharin betecknade denna andra period som en tid, då kapitalismens produktivkrafter återuppbyggts. ”Under denna period har kapitalismen, med stöd av sina politiska segrar och det relativa politiska lugnet, bemödat sig om att uppnå en viss ekonomisk stabilisering och har också lyckats.” Denna andra period avlöstes enligt Bucharin av en tredje period, som han kallade den kapitalistiska rekonstruktionens period, ”vilken både kvalitativt och kvantitativt gick utanför för-krigsramen”. Med denna period skulle kongressen särskilt befatta sig.

Som denna periods viktigaste kännetecken angav han de krafters tillväxt som bekämpade kapitalismen, utvecklingen av dess inre motsättningar och den allt större krigsfaran. Det är

intressant att se hur Stalin själv bedömde det internationella läget vid denna tid. Inför funktionärerna i Leningrads kommunistiska organisation talade han den 13 juli 1928 bland annat om de frågor som sysselsatte den sjätte världskongressen. Han drog upp en jämförelse med världsläget år 1924: ”Skillnaden mellan den dåvarande och den nuvarande perioden ligger däri, att av motsättningarna i kapitalisternas läger, motsättningen mellan den amerikanska och den engelska kapitalismen nu har blivit den betydelsefullaste. Det är sak samma, om man tar frågan om oljan, som har avgörande betydelse för såväl den kapitalistiska hushållningen som för kriget, eller frågan om avsättningsmarknaderna, som äro av allra största vikt för världskapitalismens bestånd och utveckling, eftersom man inte kan producera några varor, om man inte får avsättning för dem, eller frågan om marknaderna för kapital-exporten, som är mycket karakteristisk för den imperialistiska epoken, eller slutligen frågan om kommunikationslederna, som föra till avsättningsmarknaderna eller råvaruförekomsterna — alla dessa fundamentala frågor peka oundvikligt hän mot ett enda huvudproblem, Englands och Amerikas kamp om världshegemonin. Var än Amerika, landet med den enormt växande kapitalismen, gör framstötter, i Kina, i kolonierna, i Sydamerika eller Afrika, stöter det på väldiga svårigheter i form av positioner, som England redan förut har befäst. Därigenom bortfalla naturligtvis icke de övriga motsättningarna i kapitalismens läger: motsättningarna mellan Amerika och Japan, England och Frankrike, Frankrike och Italien, Tyskland och Frankrike o. s. v. Men det betyder, att dessa motsättningar på ett eller annat sätt hänga samman med huvudmotsättningen mellan England, vars stjärna är i dalande, och Amerika, vars stjärna är i uppgående. Vad innebär denna huvudmotsättning? Den innebär utan tvivel krig. När två giganter drabba samman, när det blir för trångt för dem på jorden, så försöka de mäta sina krafter för att avgöra frågan om världshegemonin genom krig.” Stalin angrep därefter synnerligen häftigt pacifismen, vilken ville avleda arbetarnas uppmärksamhet från kampen mot krigsfaran, samt talet om avrustning och slutligen socialdemokratien.

Kampen mot socialdemokratien blev den sjätte kongressens huvudtema. Till följd av det ekonomiska lägets förbättring, som fortfor ännu sommaren 1928, försökte man skydda de kommunistiska partierna mot den ”reformistiska faran” genom att isolera dem ännu mera. Sedan den engelsk-ryska enhetskommitténs försök att återupprätta arbetarrörelsens enhet på det fackliga området hade misslyckats, gick man nu till den andra ytterligheten och gjorde klyftan mellan de olika riktningarna ännu större. Kampen mot regeringen MacDonald i England och vänsterblocket i Frankrike skärptes. Redan före den sjätte världskongressen hade man genomfört denna vändning. Bucharin yttrade därom: ”Det är bekant för alla kamrater, att exekutivkommitténs sista utvidgade plenum har medfört en taktisk omsvängning i de engelska och franska kommunistiska partiernas politik och till en viss grad även mer allmänt. Detta har skett på vårt initiativ, på exekutivkommitténs initiativ.” Och han förklarade uttryckligen: ”Vår taktiska omsvängning står alltså i samband med lägets objektiva förändring, och detta utgjorde signalen för en omsvängning i våra största kommunistiska partier. Den politiska orsaken till denna omsvängning är det förändrade förhållandet till de socialdemokratiska partierna. Frågan om förhållandet till de socialdemokratiska partierna är den politiska huvudfrågan. En skärpning av kampen mot socialdemokratien är härvidlag Kommunistiska Internationalens politiska riktpunkt, och jag anser, att även den sjätte kongressen måste antaga denna paroll, denna politiska riktpunkt.”

Den intensifierade kampen mot socialdemokratien betydde att man i huvudsak uppgav enhetsfronttaktiken. Förhandlingar med Andra Internationalen eller dess enskilda partier förbjödos. Men det betydde också, att man inom fackföreningarna tillämpade en taktik som befordrade splittring och åter ställde frågan om bildandet av egna, revolutionära fackföreningar i förgrunden. Kommunisterna ålades nu att så vitt möjligt framkalla egna, självständiga strejkrörelser. Resultatet av denna taktik var att kommunisterna under den

följande perioden i allt högre grad isolerades från de övriga arbetarna, de utträdde ur fackföreningarna eller uteslöts på grund av sin hållning. När krisen kom, voro de i många fall de första som avskedades, och de kommunistiska partierna blevo i allt större omfattning de arbetslösa parti. De komma att stödja sig på ett arbetarskikt som var föga stabilt i sina politiska sympatier och åsikter.

Ty denna intensifierade kamp mot socialdemokratin och fackföreningarna betydde även, att man skärpte striden mot ledarna och medlemmarna i de kommunistiska partierna, vilka ansågo att denna utveckling var farlig och kritiserade den. ”Huvudfaran utgöres nu av högeravvikelsen, om man betraktar Kommunistiska Internationalen som helhet”, förklarade Bucharin på kongressen. Det fanns vid denna tid i de flesta kommunistiska partier en högerfraktion, som vände sig mot exekutivkommitténs politik och metoder och mot de partiledningar, som denna kommitté hade tillsatt i de olika länderna. Kampen fördes framför allt mot den tilltagande byråkratiseringen, som förkvävde allt andligt liv, omöjliggjorde verkligt fria partidiskussioner och ersatte partidemokratin med en fullständig organisationsdiktatur. En andra oppositionsgrupp, de så kallade ”försoningsmännen”, intog en mellanställning mellan högerriktningen, vars åsikter de delade i vissa frågor och exekutivkommittén, vars auktoritet de underkastade sig ”i järnhård disciplin”. De deltog även i ledningen av sektionerna. Mot dessa båda grupper riktades den sjätte världskongressens beslut. Högerriktningens åsikter förklarades oförenliga med de kommunistiska principerna, och disciplinära åtgärder beslutades mot denna fraktion. ”Försoningsmännen” fingo en allvarlig reprimand och uppmanades att överge sina åsikter. Därmed hade signalen givits till ny partisplittring inom Kominterns sektioner.

Denna splittring ägde också rum strax efter den sjätte världskongressen. Den stod återigen i intimaste samband med den på nytt uppflammande fraktionsstriden inom själva Sovjetunionen. Sedan Stalin med högerriktningens hjälp och med partiorganisationens stöd hade slagit trotskisterna, vände han sig mot denna riktning. Kursförändringen sammanhängande med en omorientering inom det politiska och ekonomiska livet i Sovjetunionen. Den kritik som Trotski och hans vänner hade riktat mot Nep-politikens fortsättning visade sig berättigad. Den privatkapitalistiska sektorn av Sovjetunionens hushållning växte betydligt snabbare än den statskapitalistiska. Den fria handeln gynnade storbönderna på landet, kulakerna, de samlade inte blott nya förmögenheter utan gjorde sig också till herrar över småbönderna, som blev lika beroende av dem som de hade varit på tsarismens tid. Bucharin hade ivrigast företrätt teorin, att uppkomsten av ett välmående bondeskikt skulle medverka till att påskynda den ekonomiska utvecklingen i Sovjetunionen. Ty därigenom erhöill industrin större avsättningsmarknad på landet. Det visade sig emellertid, att industrin icke kunde producera behovsartiklar för lantbruket i tillräcklig utsträckning, och det som den producerade betingade ett mycket högt pris. Röster höjdes också för att man skulle importera billigare industrivaror från utlandet — men därigenom skulle man ha kvävt eller åtminstone starkt hämmat industrin, som höll på att långsamt återhämta sig. Sålunda hade Nep-politiken lett till att man stod inför valet att åter inlemmas i den kapitalistiska världsmarknaden eller att inordna jordbruket i det statskapitalistiska systemet, vilket blott var möjligt genom, att krossa de självständiga bönderna. Det första perspektivet betydde naturligtvis också slutet på den begynnande socialismen i Sovjetunionen och måste förr eller senare leda till diktaturens och bolsjevikernas störtande. Det var vägen, till den thermidor som Trotski hade förutsagt. I den självmedvetna hållningen hos kulakerna, vilka i växande grad saboterade de statliga myndigheterna, förövade attentat mot sovjetpressens korrespondenter i byarna och behärskade bysovjeterna, visade sig redan en tydlig förskjutning i det politiska läget.

Stalin beslöt sig för att gå en annan väg. Sedan han hade berövat de trotskistiska kritikerna allt inflytande, övertog han en del av deras ekonomiska förslag, som han också genomförde. Man

beslöt, att den industriella uppbyggnaden skulle forceras och förberedde den första stora femårsplanen. Samtidigt upptog man kampen mot kulakerna, vilket innebar detsamma som att Nep-politiken övergavs. Detta tillgick så, att de små och medelstora jordbruken samlades till kollektivjordbruk, vilka från centrala stationer skulle förses med traktorer och andra maskiner. Dessutom beslöt man att skyndsamt skapa stora statliga lantbruk, som med de modernaste produktionsmetoder skulle sörja för städernas livsmedelsbehov. Kampen mot kulakerna uppsattes på programmet, hundratusentals rika bönder skickades till avlägsna trakter på vägarbete, och deras 'lantbruk inlemmades mer eller mindre frivilligt i kollektivjordbruken. Följden av dessa åtgärder blev en oerhörd förskjutning i det ryska jordbrukets ekonomiska och sociala förhållanden, vilken inte försiggick utan svåra kriser. Bönderna slaktade sina kreatur för att slippa lämna ut dem till myndigheterna och kollektivjordbruken. Efter Nep-politikens år, under vilka man i städerna hade haft tillgång till rikliga och inte alltför dyra livsmedel, följde nu år, som utmärktes av knapphet på livsmedel och av livsmedelsransoneringens återinförande.

Denna omvandlingsprocess, som varade i flera år, började 1928 och avspeglades i de ledande kretsarnas strid mot högeroppositionen. Liksom i alla inre konflikter gick Stalin även nu långsamt och metodiskt tillväga. Det började med en diskussion om till synes oviktiga, sakliga meningsskiljaktigheter, sedan betonades farorna av en felaktig politisk linje, hela pressen och samtliga partiorgan vände sig mot dem som velat förfälska den enda riktiga bolsjevikiska linjen, som företräddes av Stalin, medan oppositionens offentliga uttalanden censurerades och inskränktes. Slutligen tystades oppositionen ned och ställdes genom de centrala partiorganens beslut inför valet mellan kapitulation eller uteslutning ur partiet. Uteslutning ur partiet betydde i Sovjetunionen detsamma som politisk död. I motsats till trotskisterna kapitulerade Bucharins grupp till slut för Stalin. Denne hade genom sin kamp mot högeroppositionen åter, sprängt blocket från 1927. Sinovjev, Kamenev, Radek med flera återvände ångerfulla och bekände sina synder. De upptogos visserligen inte i de ledande partiorganen, som nu hade fullständigt besatts av absolut pålitliga stalinister, men de kunde komma tillbaka från sin förvisning och i underordnade ställningar använda sin kraft till att befästa Stalin-legenden. Endast Trotski och den trängre kretsen omkring honom höllo fast vid sitt absoluta motstånd mot Stalin, hans politik och metoder. Trotski själv utvisades år 1929 från Sovjetunionen. Vid denna tid ryggade ännu Stalin tillbaka för ytterligare åtgärder mot de forna bolsjevikiska stridskamraterna.

Vi ha sett hur Bucharin under den sjätte världskongressen själv framlade parollen om kamp mot högerriktningarna i Kominterns sektioner. Detta var ingen inkonsekvens, ty de utländska högergruppernas hållning hade föga med Bucharins och hans anhängares ställning inom Ryssland att göra. Inom Komintern hade Bucharin alltid yrkat på att Komintern skulle följa en vänsterkurs, det motsvarade hans benägenhet för överdrivna formuleringar. Men Bucharin ville dock att kampen mot högerriktningen i huvudsak skulle inskränkas till en ideologisk konflikt och att försoningsgruppen, som han stödde sig på i internationella angelägenheter, fullständigt skulle skonans. Men den ryska delegationens övriga medlemmar' på den sjätte världskongressen, vilka stodo under Stalins inflytande, genomdrev åtskilliga skärpningar av resolutionerna, och efter kongressen uppmanade Stalin kominternpartierna att utesluta högerriktningarna. Detta var i synnerhet riktat mot det tyska kommunistiska partiet, ur vilket nu den gamla ledargruppen Brandler-Thalheimer och deras anhängare utstöttes. Som tillförlitligt verktyg i den tyska partiledningen hade nu Stalin en grupp med Ernst Thälmann i spetsen — när försoningsgruppen ville utnyttja en korrupsionsaffär till att störta denna den tyska partientalens "kärntrupp" och Bucharin härvidlag stödde dem, ingrep Stalin och förhindrade detta. Liknande splittringar förekommo också i Frankrike, de skandinaviska länderna, England, Schweiz och Amerika. Den nya kursen genomfördes med den vanliga

”järnhårda konsekvensen” och ökade ytterligare de kommunistiska partiernas isolering. För att ännu mer markera motsättningen mot socialdemokratin skapades teorin om ”socialfascismen”. Sinovjevs förklaring att socialdemokraterna utgjorde fascismens vänstra flygel sattes därmed i system, och kampen mot denna föregivna fascistflygel fördes med största intensitet. Enligt Kominterns anvisningar var det den vänstra flygeln av det socialdemokratiska partiet som man främst skulle rikta sina angrepp mot.

Den sjätte världskongressen skapade alltså alla förutsättningar för att de kommunistiska partierna under den följande krisperioden skulle utgöra en kraft, som icke verkade till demokratin försvar utan till dess krossande. Den nya kursens katastrofala verkningar kom tydligast till synes i Tyskland. Där deltog kommunisterna sommaren 1931 i den folkomröstning som nationalsocialisterna hade igångsatt mot den preussiska socialdemokratiska regeringen, och i november 1932 genomförde kommunister och nationalsocialister gemensamt, en strejk vid Berlins kommunala trafikföretag. Visserligen förde de kommunistiska kamporganisationerna under den fascistiska rörelsens uppväxtår i Tyskland ett förbittrat gerillakrig mot det national-socialistiska SA, man stormade varandras möten och det kom till talrika sammanstötningar på gator och i möteslokaler. Men det kommunistiska partiets taktik bidrog i sin helhet till att försvaga det demokratiska försvaret mot Hitler. Å andra sidan hjälpte de socialdemokratiska ledarna och LO i Tyskland med sin trångsynta deflationspolitik till att försvaga arbetarrörelsens motståndskraft. Ett från det kommunistiska partiet kommande försök, som gjordes i sista stund att genom ett gemensamt upprop om generalstrejk till alla arbetarorganisationer skapa någonting som skulle föreställa en sluten försvarsfront mot det fascistiska maktövertagandet kunde inte omintetgöra resultatet av många års oförsvarlig politik.

I januari '933 kom Hitler till makten i Tyskland. Därmed hade en ny period inletts i den europeiska politiken, vilken även måste få stora verkningar för Sovjetunionen och Komintern.

Från Hitlers seger till tysk-ryska vänskapspakten

Stalins mål att skapa Sovjetunionen en självständig utveckling, den första femårsplanens forcerade industrialisering och omläggningen av jordbruksproduktionen togo under en lång tid Sovjetunionens alla krafter i anspråk. Ledningens intresse blev alltså att få lugn och säkerhet utåt. Sedan Stalins politiska linje hade segrat och hans makt över stat och parti blivit oinskränkt, spelade Sovjetunionen en defensiv roll i världspolitiken. De kommunistiska partierna i andra länder kunde för en avsevärd tid framåt icke räkna med att erhålla Sovjetunionens aktiva stöd, om de själva tänkte sig att uppta kampen om makten. Den naturliga konsekvensen borde ha varit, att man hade lossat på den stränga centralism som band kominternpartierna samman vid den ryska ledningen eller att man upplöst Komintern. I stället gick man den motsatta vägen och gjorde kominternpartierna till verktyg för den defensiva sovjetryska utrikespolitiken.

Den bolsjevikiska utrikespolitiken hade ständigt sett sin huvudfiende i de länder, som hade den högst utvecklade och bäst stabiliserade kapitalismen. Sedan inbördeskrigets och interventionens tid hade den nästan undantagslöst varit inriktad mot England, och den korta perioden mellan 1924 och 1927 då man genom den engelsk-ryska enhetskommittén och andra åtgärder hade avvikit från den traditionella linjen, hade endast föga förändrat denna inställning. Den tes som Trotski redan år 1921 hade uppställt, nämligen att ett krig mellan England och Förenta staterna var Oundvikligt, hade Stalin såsom vi sett upprepat år 1928, och de ryska statsmännen hoppades, att den världspolitiska spänningen mellan dessa två stora demokratiska länder skulle ge Sovjetunionen andrum för en inre uppbyggnad på längre sikt. Tyskland hade däremot Sovjetunionen alltid betraktat som en möjlig bundsförvant, och både ekonomiskt och utrikespolitiskt uppehöll man intima förbindelser med Tyskland liksom med det fascistiska Italien, i vilket land man likaledes såg en vedersakare till de stora världsdemokratierna. Redan

dessa förhållanden gjorde, att man i den praktiska politiken inte tog den fascistiska faran på samma allvar som i kongressernas teser. Under alla de år då nationalsocialismen förde sin avgörande kamp mot demokratin i Tyskland, fasthöll man vid den politiska linje som riktade sig mot demokratin, och enligt vilken socialdemokratin var huvudfienden. När den tyska nationalsocialismen hade segrat, förklarade Komintern att detta endast skulle påskynda den tyska revolutionen.

Hitlers utrikespolitik hade likväl icke endast till mål att sönderriva Versaillesfördraget, utan redan från början intog den även en ytterst aggressiv hållning mot Sovjetunionen. Hitler hade i "Mein Kampf" förklarat att Ukraina och andra områden i Östeuropa var ett tyskt livsrum, och propagandan och de militära rustningarna visade tydligt, att nationalsocialismen verkligen åsyftade att genomföra denna programpunkt. Resultatet blev en fullständig omläggning av den sovjetryska utrikespolitiken. På grund av behovet av lugn och trygghet anslöt man sig nu till de makter som ville upprätthålla de existerande styrkeförhållandena, gränserna och fördragen. Sovjetunionen närmade sig Nationernas Förbund, mot vilket de bolsjevikiska politikerna alltid tidigare i särskilt starka ordalag hade brukat vända sig, sökte kontakt med de västliga demokratiernas regeringar och upptog den gamla tsaristiska utrikespolitiken. Förhandlingar inleddes med Frankrike om avslutandet av en ny militär defensiv-allians.

I samband härmed måste också Kominterns politik underkastas en grundlig revision. Nu gällde det icke blott att föra enhetsfrontspolitik tillsammans med socialdemokraterna, utan man var även beredd att bilda ett politiskt block tillsammans med borgerliga demokratiska kretsar i kampen mot fascisterna. Folkfrontspolitik blev den paroll man gav alla kommunistiska partier och särskilt i Frankrike genomfördes den med stor iver. De kommunistiska partiledningarna fingo i uppdrag att göra denna nya omsvängning begriplig för medlemmarna, och lika lydigt som alltid påtogo de sig denna nya uppgift, varvid det naturligtvis även denna gång kom till stånd en rad nya splittringar och uteslutningar. Medan man tidigare hade hånat alla de borgerliga staternas avrustningsförslag, gick Sovjetunionen nu själv i spetsen för de internationella avrustningssträvandena och försökte genomdriva ett långtgående avrustningsprogram inom Nationernas Förbunds ram. Ett av de viktigaste målen för sovjetdiplomatin blev likaledes att skapa ett nytt system för den kollektiva säkerheten, men då de ledande förbundsmakterna, England och Frankrike, under Abessinienkonflikten tvekade att skärpa de ekonomiska sanktionerna, så fortsatte även Sovjetunionen att med största lugn sända olja till den italienska angriparen. Inställningen till de demokratiska förbundsmakterna var nämligen uppblandad med en stor portion misstro, man betvivlade Englands och Frankrikes allvarliga vilja att bekämpa de fascistiska staterna och avsåg icke att genom egen oförsiktighet ställa sig främst i skottlinjen. Å andra sidan fanns inom västmakterna ett lika stort misstroende mot Sovjetunionen, vilket ledde till att de fransk-ryska förhandlingarna icke kommo ur fläcken och att Nationernas Förbund trots ryssarnas inträde icke vann någon ökad styrka utan endast blev ännu svagare och hjälplösare. Både inom det franska borgarskapet och bland de engelska konservativa som hade avlöst MacDonald funnos inflytelserika kretsar, som föredrogo långtgående kompromisser med de fascistiska maktbarnarna framför ett närmare samarbete med ryssarna. Folkfrontpolitikens framgång var lika liten som den nya sovjetryska utrikespolitikens.

För den Kommunistiska Internationalens sjunde världskongress som efter ett uppehåll på sju år sammanträdde i Moskva sommaren 1935, gällde det att anpassa Kominterns politik efter det förändrade världsläget. Två tredjedelar av de på kongressen företrädde partierna voro illegala och det övervägande antalet delegater voro emigranter, som måst lämna det land där de förut arbetat. Hur långt man hade nått i frågan om att under mellantiden genomföra den strängaste disciplin inom alla sektioner, visar följande sats ur inledningen till förhandlingsprotokollet: kongressens beslut och resolutioner antogos enhälligt och likaså tillsattes de

ledande posterna inom Kommunistiska Internationalen genom enhälligt val”. Det var mindre fråga om en internationell kongress än om en parad av utvalda partifunktionärer och tjänstemän, som erhöles sina order, och som vid varje tillfälle, då den store ledaren Stalins namn omnämndes, utbröto i stormande bifall och sjöngo Internationalen. I stället för Bucharin, som nu likaledes försvunnit, intog Dimitrov posten som Kominterns och exekutivens ordförande. Den tappra kamp som han fört mot Tredje rikets jurister under den bekanta Leipzigprocessen om riksdagshusbranden, hade skaffat honom stora sympatier långt utanför kommunisternas led. Men detta personliga plus förmådde icke skingra den politiska nederlagsstämning som vilade över hela kongressen. Det enda parti som kunde lämna meddelanden om några större politiska framgångar var det franska. Den hotande tyska faran och förändringen i Sovjetunionens utrikespolitik samtidigt med uppkomsten av en stark fascistisk rörelse inom Frankrike självt hade fört stora arbetarmassor åt vänster, det kommunistiska partiet hade här genom folkfrontspolitiken kunnat träda mera i förgrunden, och dess inflytande inom fackföreningar var i tilltagande. Även från ett antal kolonialländer kunde man meddela framsteg.

Det lönar sig inte att närmare ingå på de enformiga debatterna och på de som vanligt mycket utförliga referaten vid denna kongress. Den centrala uppgift, som fastställdes, och som tydligt återspeglade övergången till en defensiv politik lydde: Kamp för freden och för försvaret av Sovjetunionen. Folkfrontspolitiken skulle i alla länder vara medlet härför. Fascismen förklarades vara den huvudfiende mot vilken kampen i första rummet skulle riktas, och dessutom räknade man upp de differenser som förelågo mellan de imperialistiska makter som befordrade de fascistiska staternas krigspolitik. Ercoli yttrade: ”Genom att vi ställa kampen för freden i medelpunkten för vår verksamhet, så avslöja vi på ett slående sätt de påfund som framställts av bakdantare av alla schatteringar, från bourgeoisien till de kontrarevolutionära trotskisterna, som ha fräckheten att påstå att kommunisterna äro för krig, att de sätta sina förhoppningar till krig och att de skulle tro att endast kriget kunde skapa en sådan situation i kampen för revolutionen att en makterövring vore möjlig”. Nu var det inte längre tal om den rätt till röd intervention, vilken Bucharin ännu så sent som 1924 ivrigt försvarat.

Förhandlingarna och besluten vid sjunde världskongressen väckte endast ringa uppmärksamhet utanför den allt trängre kretsen av övertygade kommunister. Desto större uppmärksamhet i hela världen framkallade Stalins stora aktion kort efter kongressen mot oppositionen och de tidigare ledande gamla bolsjevikerna. Denna gång verkställde Stalin utgallringen med yttersta stränghet. Mycket har skrivits om Moskvaprocesserna. Utan att ingå därpå skall här hänvisas till två omständigheter, som stå i förbindelse med denna undersökning: dels processernas politiska bakgrund, dels det särskilda slags psykologi som det bolsjevikiska disciplinbegreppet hade framskapat både inom Sovjetunionen och Komintern.

Tidigare har skildrats, hur Stalin likviderade Nep-politiken och i dess ställe uppsatte som mål att påskynda det ekonomiska livets förstatligande. På en gång grep man sig an med att uppbygga industrin enligt femårsplanen och inleda kollektiviseringen av jordbruket. Båda åtgärdarna företogos under starkt statligt tvång, och de byråkratiska metoderna ledde till att det hela försiggick oregelbundet och under stora offer och kriser. Där det uppställda produktionsprogrammet inte uppnåddes, sköt man med förkärlek skulden på ingenjörer och företagsledare, vilka anklagades för sabotage, men genom deras avpollettering skapades ofta blott ännu större desorganisation. Den nya sovjetintelligensen, som i forcerat tempo utbildades vid de tekniska högskolorna, fann sig ofta stå inför uppgifter som den icke kunde bemästra. Inom jordbruket medförde kulakernas likvidering en stark tillbakagång i produktionen, situationen i städerna försämrades påtagligt och började åter i många avseenden likna förhållanden under krigskommunismens tid. Särskilt kritiskt var läget under åren 1932-34 samtidigt som Hitlers seger i Tyskland försämrade Sovjetunionens utrikespolitiska

ställning. I stora kretsar inom Sovjetunionen väntade man en katastrof, och skulden därför lades på Stalins politik. Emellertid var Stalins diktatur vid denna tid så fast förankrad, att det inte längre fanns någon inflytelserik politisk grupp som i en öppen partidiskussion kunde kritisera Stalins åtgärder. Bland de gamla bolsjevikerna började man att återuppliva den forna fraktionsverksamheten. De togo upp frågan om revolutionens fortsatta utveckling, om Sovjetunionens vidare öde och dryftade på vilket sätt Stalins politik kunde förändras, eller hur han själv kunde avlägsnas från sin ledande position. De berättelser om förbindelser och förhandlingar med utländska statsmän o. s. v. som uppdöko under processerna kan man lugnt lämna därhän såsom uppenbara förfalskningar. Men det fanns vid denna tid ett slags politisk sammansvärjning, och de olika ledarna för de tidigare oppositionsgrupperna voro mer eller mindre inblandade däri.

Stalin fick reda på denna verksamhet. Men så länge krisen varade, företog han sig ingenting. Det var vid denna tid som Sovjetunionen började närma sig och samarbeta med de demokratiska västmakterna. För att stärka denna politik och samtidigt ge uttryck åt tesen att klasserna inom Sovjetunionen avskaffats i och med jordbrukets kollektivisering, började man utarbeta en demokratisk författning. I den kommission som fick författningsfrågan om hand sutto Radek, Bucharin och många andra, som senare skulle ställas inför domstol. Författningen utarbetades och antogs, men skulle ännu inte träda i kraft. I stället för en era av fri demokratisk utveckling, om vilken många människor i utlandet skrevo och drömde, kom plötsligt en ny våg av skärpt diktatur och skärpt terror inom Sovjetunionen.

Stalins ekonomiska politik hade icke lett till ett sammanbrott, utan krisen övervanns även denna gång. Efter två år av goda skördar visade det sig, att det nu verkligen gick framåt. Industrins andra femårsplan kunde redan ställas i bättre överensstämmelse med de praktiska möjligheterna än den första, och jordbrukets avkastning steg åter, sedan Stalin själv kritiserat kollektiviseringens alltför starka byråkratiska organisation utan att därför uppge några väsentliga principer. Nu då denna kris övervunnits, började Stalins uppgörelse med oppositionen. Den tog formen av processer. Härigenom skulle de tidigare motståndarna krossas icke blott fysiskt och politiskt utan även moraliskt. Det är en ledande tanke i den bolsjevikiska partiideologin, att en motståndare skall krossas icke blott politiskt utan även moraliskt. Stalin drog den yttersta konsekvensen härav. Innan han lät skjuta sina motståndare,, berövade han dem deras politiska och personliga heder. Inte såsom sammansvurna utan såsom spioner dömdes de.

De anklagade visste att spelet var politiskt förlorat för dem. De sågo, att Stalins politik hade kunnat genomföras och att den väntade katastrofen inte inställde sig. De hade inga bakom sig, ty nu när det åter gick ekonomiskt bättre, var stämningen bland folket för Stalin. De offrade sig själva som syndabockar, även för saker som de icke hade begått, för att försona sina misstag. Ett liv utanför den trånga kretsen av revolutionärer i Sovjetunionen och utanför det bolsjevikiska partiet hade inget värde för dem. Alla de anklagade bekände icke, de intelligentaste bland dem gjorde ingalunda några medgivanden, men de bestredo heller icke påståendena. De gävo spelet förlorat, i den mån de inte kunde undgå dödsstraff genom att utpeka andra grupper. Huruvida även ytterligare omständigheter såsom hänsyn till anhöriga o. s. v. spelade någon roll skall här förbigås.

I och med dessa processer utströkos några av det gamla kommunistiska gardets mest bekanta namn, däribland de två kominternordförandena Sinovjev och Bucharin. Enligt seden inom Komintern och det ryska partiet skulle även de politikernas föregående verksamhet, vilka hade bannlysts av stalinismen, misskrediteras och utplånas. Detta hade man redan gjort med Trotski, som därefter endast figurerade i kommunistlitteraturen som en agent för bourgeoisie. Nu följde de andra, vilket innebar att hela Kominterns historia fram till år 1928 förbjöds och stämplades som skadlig litteratur. Den andliga rustning som man i fortsättningen

bar blev allt fattigare och bestod egentligen blott i ett förhärligande av Stalin och i ett efter-sägande av sovjetpolitikernas anföranden och skrifter. Därigenom utmönstrade Stalin en stor del av det bolsjevikiska partiets och Kominterns historia. Endast hans egen och en tillrättalagd Leninbild, som hängde i skuggan av "alla folks fader" uppfyllde revolutionens avkristnade tempel. Själva rättegången var emellertid endast ett obetydligt avsnitt i hela den våg av förföljelse som vid denna tid övergick Sovjetunionen. Jesjov, som i den kommunistiska jargongen brukade kallas Stalins lärjunge, genomförde såsom chef för GPU en rensningsaktion i hela det väldiga ryska riksområdet, en rensningsaktion, som även för sovjetryska förhållanden verkställdes med exempellös hänsynslöshet och i oerhörd omfattning. Även Komintern underkastades samma procedur, och denna gång räckte det inte med landsförvisning eller deportation, utan döden väntade även många utländska kommunister. En rad av de mest bekanta kommunisterna, som uppehöll sig i Sovjetunionen som emigranter eller kallats dit, försvunno och blevo offer för Jesjovs metoder. Utländska iakttagare, som vid denna tid vistades i Moskva, berättade att förföljelserna först inställdes, när några av Stalins närmaste medarbetare återvände från besök ute i landet och enstämmt meddelade, att en fortsatt terror kunde leda till ett hot mot Sovjetunionens bestånd. Plötsligt försvann Jesjov från den politiska scenen, och senare har man varken hört av eller sett till honom.

Moskvaprocesserna och förföljelserna fingo stora verkningar utomlands. De väckte starka betänkligheter angående de inre förhållandena i Sovjetunionen och angående värdet av att sluta förbund med en partner som i stor utsträckning lät skjuta sina mest bekanta och duktigaste officerare, diplomater och ekonomiska ledare under förklaring, att de hade bedrivit spionage mot det egna landet eller övat sabotage. Den stora rensningsaktionens politiska betydelse förstod man först senare eller icke alls. Det hade för utlandet blivit allt svårare att skaffa sig en någorlunda klar bild av förhållandena inom Sovjetunionen. Dels grumlades omdömet av partitagande och fiendskap, dels hade man endast tillgång till mycket knappa informationer och dessutom gjorde hela den kommunistiska ideologin och dess språk det svårare för en utomstående iakttagare att begripa skeendet. Vad som verkligen skedde under dessa år var, att de mest karakteristiska dragen i den kommunistiska oktoberrevolutionen slutgiltigt utplånades. Den första perioden av den ryska revolutionen var förbi, och Sovjetunionen började förvandlas till en nationell stat av nytt slag och med nya sociala och politiska förhållanden.

Det kommunistiska partiet hade ursprungligen varit ett arbetarparti. Det bekände sig till marxismen, vars viktigaste lärosatser byggde på att arbetarklassen förkroppsligade det historiska framsteget och var bärare av den sociala revolution, som enligt marxistisk uppfattning med nödvändighet skulle äga rum. Kommunisterna höllo obetingat fast vid åsikten om arbetarklassens ledande roll vid revolutionen. Uttrycket proletariats diktatur angav just denna ledande roll, men den stora majoriteten av den sovjetryska befolkningen bestod av bönder. Då oktoberrevolutionen befriade dem från det tsaristiska systemets och godsägarnas tryck samt gav dem jord voro de för revolutionen. Men de voro icke för de bolsjevikerna som berövade dem deras säd för att ge den åt städernas arbetare. Tidigare har skildrats, hur böndernas motstånd tillsammans med svårigheterna vid industrins uppbyggande tvingade partiet till en kompromiss, Nep-politiken infördes. Under Nep-perioden steg böndernas ekonomiska makt kraftigare än industrins och arbetarnas inflytande. Under demokratiska förhållanden skulle detta ha medfört ett starkt bondeinflytande i stat och politik, men i Sovjetunionens stats- och partidiktatur ledde det till att den statliga makten blev självständigare gentemot arbetare och bönder. Det kommunistiska statspartiet avlägsnade sig i allt högre grad både från sina sociala rötter och från sin historiska tradition.

Det ryska partiets medlemsantal hade fram till år 1927 stigit till 1,2 miljoner, varav ungefär 600 000 voro funktionärer av något slag. Av funktionärerna voro en kvarts miljon förut-

varande arbetare och 150 000 förutvarande bönder. Dessutom funnos i partiet ytterligare 150 000 bönder som fortfarande stodo kvar i jordbruket och 450 000 verkliga arbetare. Funktionärerna och bönderna utgjorde alltså nästan två tredjedelar av partiets medlemskader, de egentliga arbetarna endast en tredjedel. Det ryska regeringssystemet fick hela tiden tillskott från de intelligentaste arbetarna och bönderna. På grund av att stat och parti blev självständigare, en process som försiggick parallellt med att demokratins inflytande minskades inom själva partiet, stodo emellertid dessa till tjänstemannaklassen upphöjda funktionärer inte under den demokratiska kontrollen från sina tidigare arbetskamraters och klassjämlikars sida utan under inflytande uppifrån, av de åsikter och befallningar som utgingo från partiledningen. Den arbetare som blev funktionär trädde alltså psykologiskt och socialt ut ur arbetarklassen. Ännu viktigare än den siffermässiga proportionen mellan arbetare och icke-arbetare inom partiet i dess helhet var den motsvarande relationen inom ledningen. Man uppskattar att det år 1927 endast fanns en tiondel verkliga arbetare inom det ryska kommunistiska partiets ledande organ, som hade att fatta beslut — icke blott i de centrala instanserna utan även ute i landet. Regeringsapparaten hade under utvecklingens lopp skilt sig från de producerande samhällsskikten och innehade vid denna tid ett fullständigt monopol på den politiska makten.

Den följande perioden, då jordbruket kollektiviserades och industrin utvecklades under femårsplanerna, förstärkte ytterligare centraliseringstendenserna och gjorde klyftan ännu större mellan statsorganen och de produktiva klasserna. Detta låg redan i själva planushållningens väsen, som medförde en förstärkning av de statliga ingreppen i produktion och distribution. Vidare befordrades denna utveckling av att det forcerade tempot krävde stora offer både bland bönder och arbetare. För att erhålla det till industrins uppbyggande nödvändiga kapitalet måste lönerna hållas nere, medan man samtidigt med alla metoder försökte att stegra arbetsresultatet. Den så kallade Stachanovrörelsen, som nu startades, gick ut på att sporra enskilda arbetare till topprestationer, varigenom dessas inkomster kunde höjas betydligt över det genomsnittliga, vanligen på deras medarbetares bekostnad eller på verktygens och maskinernas. Det var en art av rationalisering, som inte gick ut på att höja arbetsprestationernas genomsnittliga nivå, utan på att förstärka differentieringen av löner och arbetsresultat — precis samma princip ha nationalsocialisterna i Tyskland ehuru på ett tekniskt högre utvecklat stadium begagnat sig av. Följden var i båda fallen att arbetarna kommo att splittras i olika intressegrupper, ett mål som man i Tyskland öppet eftersträvade och som likaledes uppnåddes i Sovjetunionen. En annan omständighet, som försvårade arbetarnas läge i Sovjetunionen, var nödvändigheten att till att börja med helt inrikta ansträngningarna på den tunga industrins utveckling, medan produktionen av konsumtionsvaror fick stå tillbaka, något som starkt påverkade både arbetarnas och böndernas livsföring. Såväl det internationella läget med den stigande krigsfaran som Rysslands ekonomiska situation framtvängde detta, och det är därför meningslöst att uppställa frågan, om en annan väg hade varit möjlig.

Statsapparatsens makt och omfattning växte ytterligare under denna period och den blev samtidigt alltmer självständig i förhållande till befolkningens produktiva klasser. Därmed växte också behovet att giva dem som tillhörde denna statsapparat, ämbetsmän och tjänstemän liksom de som stodo i ledningen för det ekonomiska livet, en socialt upphöjd, privilegierad ställning. Genom materiella band bundos de allt starkare vid regimen. Under det att teorin om klassernas avskaffande och om socialismens förverkligande förkunnades, ”åt var och en efter hans arbete och åt var och en efter hans behov”, utbildade sig i verkligheten ett nytt härskande skikt. I dess händer råg nu ledningen i den nya sovjetstaten, och här kom man i första hand att få njuta frukterna av den högre levnadsstandard som produktivkrafternas snabba utveckling började möjliggöra, sedan de största svårigheterna hade övervunnits.

Mot denna utveckling riktades kritik från arbetarnas och många funktionärers sida, vilka fasthöllo vid de kommunistiska grundsatserna, enligt vilka arbetarklassen skulle inta den ledande och gynnade ställningen inom sovjetstaten. Även bland statens och partiets tjänstemän ända upp i närheten av den högsta ledningen, där den gamla bolsjevikgenerationen var rikligt företrädd och man höll fast vid traditionen från Lenin, var motståndet ytterst starkt mot den riktning som den stalinska politiken hade tagit. Man såg däri ett uppgivande av oktoberrevolutionen.

Efter den första rättegången mot de gamla oppositionsgruppernas ledare anordnade plötsligt partiets centralkommitté en allmän diskussion inom partiet, uppfodrade medlemmarna till kritik och krävde allmänna val till de olika parti- och fackföreningsinstanserna. Vid de sammankomster som därefter ägde rum framträdde en stark förbittring bland partimedlemmarna mot byråkratin och den nya politiska kursen. Men lika plötsligt som diskussionen hade börjat, bragtes den att upphöra, och de som särskilt framträtt som kritiker häktades i stor utsträckning. Det visade sig, att det låg system i förföljelserna, och alla de enskilda och grupper av personer som genom ålder och tradition voro bundna vid den gamla kommunistiska åskådningen, alltså oktoberrevolutionens kämpar, inbördeskrigets hjältar och det gamla ledarskiktet, utmönstrades. Endast de skonades som utaninskränkningar bytte uppfattning och läto sig inlemmas i det nya härskande skiktet eller tyst accepterade sin roll.

Några sifferuppgifter skola belysa de stora förändringarna inom Sovjetunionens ledning. De äro delvis hämtade ur rapporterna från det ryska kommunistiska partiets adertonde kongress i mars 1939. Partiets sammansättning och struktur hade grundligt förändrats under loppet av ett årtionde. Åren 1930-33, alltså under en period då Stalin redan helt behärskade partiet, upptogs 600.000 nya medlemmar i partiet, vilket år 1933 ägde ett medlemsantal av 1.874.488. 1933-36 spärrades tillströmningen till partiet och under denna period blevo alla "otillförlitliga element" noggrant utrensade. Dessa utgjordes icke av de nyinträdda till största delen okända partimedlemmar, vilka helt läto inordna sig i det härskande systemet, utan av sådana gamla partimedlemmar som hade deltagit i den föregående periodens inrikespolitiska strider. Efter 1936 öppnades partiet åter för nyrekrytering. Under de följande åren av hård terror fortsatte utmönstringen av den gamla uppsättningen, medan nyrekryteringen helt bestämdes av hänsyn till vederbörandes tillförlitlighet ur stalinregimens synpunkt. Det rörde sig nu om en yngre generation, för vilken den särskilda formen av maktutövning under Stalins ledning hade blivit någonting självklart, vilken aldrig hade känt till partidemokratin och den politiska diskussionen inom partiet, för vilken oktoberrevolutionen var en sedan länge avslutad historisk epok och vilken log åt en sådan absurd sak som tanken på världsrevolution, övertygad om att man i intet land levde lika bra som i Sovjetunionen. Vid den adertonde partikongressen i mars 1939 räknade partiet 1.600.000 medlemmar, alltså omkring 270.000 mindre än sex år tidigare. Om man tar hänsyn till både rensningsaktionerna och nyrekryteringen, så kan man räkna med att mellan 60 och 70 procent av medlemsstocken år 1939 hade tillförts det ledande statspartiet under de närmast föregående tio åren.

"Partikadrerna äro partiets kommenderande element, och eftersom vårt parti innehar makten utgöra de samtidigt det kommenderande elementet inom de ledande statsorganen", förklarade Stalin vid partikongressen. Han meddelade att under den berörda perioden (1933-39) hade mer än 500.000 unga kommunister, bland dem 20 procent kvinnor, placerats på ledande poster inom stat och parti. Vilken omfattning detta funktionärsbyte hade, visar en uppgift av N. Schwernik angående rensningsaktionerna inom de ryska fackföreningarna, vilka räkna 23,8 miljoner medlemmar och 5 miljoner funktionärer. "De lokala fackföreningarnas styrelser förnyades till 70-80 procent och de centrala till 96 procent", förklarade denne. Angående förändringarna inom partiet meddelade centralkommitténs organisationssekreterare, Shdanov: "Vid valen 1938 ryckte många nya partiarbetare in i de ledande partiorganen, varvid en stor

del av dessa partiarbetare för första gången invaldes i de ledande partiorganen. Detta är ett nytillskott. Sammanlagt valdes för första gången: 35 procent av medlemmarna i de primära partiorganisationernas (d. v. s. de lägre particellerna) partikommittéer, 41 procent av medlemmarna i råjongkommittéerna, 46 procent av medlemmarna i stadskommittéerna, 60 procent av medlemmarna i områdes- och regionalkommittéerna liksom i de nationella kommunistiska partiernas centralkommittéer.” Alltså ju högre upp man kom i partihierarkin, desto starkare var inslaget av nya medlemmar och desto grundligare hade de gamla ledande funktionärerna bortrensats. Ett undantag utgjorde själva centralkommittén som Stalin redan före år 1933 hade givit en sammansättning efter sitt sinne. En undersökning av de olika partiernas sekreteraruppsättning visade att av 11.853 innehavare av dessa nyckelställningar i den av Stalin dirigerade organisationen, hade endast 853 varit partimedlemmar under Lenins livstid, d. v. s. före år 1924. Närmare 50 procent av sekreterarna hade högskoleutbildning och tillhörde alltså den nya sovjetintelligensen. Mer än 90 procent av sekreterarna voro under 40 år.

De unga kadrens framryckning inskränkte sig icke till partiet och fackföreningarna. Angående personalförändringarna inom de olika ekonomiska företagen gav Kaganovitj närmare besked. Han förklarade: ”Under tiden 1937–38 skedde i väldig utsträckning en förnyelse av den ledande kadern inom den tunga industrin, särskilt inom drivmedelsindustrin och vid järnvägarna. I de krossade sabotörernas ställe insattes nytt folk. Tusentals nya människor ha ryckt fram. De flesta av de nyinsatta ledarna äro ingenjörer och tekniker ... Huvudmassan av de mer än 70.000 högskoleutbildade specialisterna inom den tunga industrin är folk under 40 år (76,1 procent). Huvudmassan av den tunga industrins tekniker har genomgått högskolorna under den första och andra femårsplanen ... Antalet specialister som slutade sina högskolor mellan 1929 och 1938 utgör 80,3 procent och i folkkommisariatet för drivmedelsindustrin till och med 85,9 procent.” Den nya tekniska intelligensen tillhör alltså i övervägande grad ”Stalinationen”. Angående röda armén meddelade Vorosjilov: ”Beträffande personaluppsättningen i röda arméns politiska organisation så har den under de senaste åren i betydande grad förnyats. Härunder ha många tusenden av präktiga unga människor, medlemmar av vårt parti, utnämnts till olika ansvariga poster.”

I stället för den generation som hade varit med om oktoberrevolutionen och inbördeskriget och som genom personliga upplevelser var bunden vid partitraditionen, hade man alltså skjutit fram en ung generation av den uppväxande sovjetintelligensen. Den uppbar den nya statsorganisationen, utgjorde dess främsta stöd och var dess ledande skikt, som både politiskt och socialt höjde sig över den övriga befolkningens breda massor. Det rör sig ingalunda om ett litet skikt, ty i partiet upptagas endast själva spetsarna. Enligt Molotovs uppgifter hade sovjetintelligensen redan 1937 uppnått det avsevärda antalet av 9,6 miljoner. ”Om man medräknar familjemedlemmarna, så utgör vår intelligens för närvarande omkring 13-14 procent av Sovjetunionens befolkning”, fastslog han på partikongressen.

Vi ha redan tidigare hänvisat till den nya demokratiska sovjetförfattningen. Den står ingalunda i motsättning till framväxandet av ett nytt privilegierat skikt och är ingalunda i stånd avskaffa eller inskränka stats- och partiapparatsens makt. I författningen upphävdes arbetarklassens tidigare privilegierade ställning och likaså avskaffades undantagsbestämmelserna beträffande storgodsägare, kapitalister, kulaker, präster, poliser och deras barn. De återfingo alltså sin rösträtt helt enkelt därför att de hade förlorat all makt och inflytande inom Sovjetunionen. Samtidigt skapade den nya författningen ett slags ”sovjetdemokrati”, som i verkligheten betydde att alla i lika hög grad underkastades det nya privilegierade skiktet. Betecknande därför äro valbestämmelserna, valhemligheten existerar visserligen formellt, men i verkligheten utgöra de en karikatyr av den fria rösträtten. Väljarna få nämligen endast rösta på en enda kandidatlista, vars sammansättning statsledningen har uppgjort. Förhandlingarna i ”sovjetparlamentet” äro blott av ceremoniell natur liksom den tyska riksdagens sammanträden

under Hitler. Sovjetdelegaterna äro förpliktade att propagera för och försvara den ledande byråkratins politik bland massorna. De ha rättighet att antaga de ledande instansernas förslag och att hålla anföranden, vari de instämna i dessa förslag.

De stora förändringarna i ledningens struktur och sammansättning måste givetvis även få ideologiska följder. Man gick inte så långt att man helt och hållet kastade marxismen över bord och lenincitat förekommo även i stor mängd vid den adertonde partikongressen. På föranstaltande av Stalin författades en så kallad "Kort lärobok i det sovjetryska kommunistiska partiets historia", i vilken den kommunistiska traditionen tillrättalades med hänsyn till den nya politiska situationen och Stalins personliga härskarställning. Samtidigt begynte en ideologisk nyorientering. Man började propagera för en ny storrysk nationalism och drog en rät linje från Peter den stores nationella politik fram till Stalin. De historiska läroböckerna omarbetades ånyo och all internationalism avlägsnades. Ordalydelsen i den röda soldateden ändrades nu till att gälla fosterlandsförsvar och sovjetrysk patriotism. Den tidigare edens uttalande om den röde soldatens förpliktelse gentemot den internationella arbetarklassen och världsrevolutionen borttogs. De avskaffade militära gradbeteckningarna och titlarna återinfördes liksom hälsningsplikten.

Denna process av anpassning efter de förändrade förhållandena inom Sovjetunionen var ännu icke fullbordad, då det europeiska kriget började. Några få dagar före den tyska arméns angrepp på Polen hade Sovjetunionen företagit en utrikespolitisk kursförändring och slutit en nonaggressionspakt med Tyskland. Vi ha tidigare icke ingått på denna kursförändring, emedan den endast blir fullt begriplig mot bakgrunden av Sovjetunionens inre utveckling. Denna inre utveckling ger förklaring både till Rysslands hållning före och under det andra världskriget och till Kominterns vidare öden ända fram till dess formella upplösning.

Sovjetunionens krigspolitik och Kominterns upplösning

Åren 1929-39 utgöra en period i Sovjetunionens inrikespolitiska och ekonomiska utveckling, då fred och trygghet utåt voro av avgörande betydelse. Jordbrukets kollektivisering, uppbyggandet av den tunga industrin och krigsindustrins forcerade utveckling, som på nytt inskränkte tillverkningen av konsumtionsartiklar, tillika med revolutionsgenerationens utmönstring ur statens, partiets och industrins ledning, allt detta kunde icke genomföras, om inte det internationella "andrummet" kunde göras så långt som möjligt. Varje år innebar en vinst och man gjorde allt för att uppskjuta den oundvikliga sammanstötningen eller åtminstone hålla den på avstånd från landets egna gränser. Ju längre bort från Östeuropa de fascistiska makter, vilkas upprustning man noga iakttog, voro sysselsatta, desto bättre för den egna säkerheten. Därför understödde Sovjetunionen Chiang Kai-sheks Kina genom att sända vapen och materiel för att binda Japan inom detta område, och därför understödde man de spanska republikanerna i deras kamp mot general Franco. I båda fallen var dessutom leveransen av krigsmateriel en god affär, särskilt i Spanien fick man bra betalt för omodern krigsmateriel. Den roll som Sovjetunionen och Komintern spelade i det spanska inbördeskriget är ännu mycket ofullständigt klarlagd, och de följande händelserna ha ställt intresset därför i bakgrunden. Av vad som hittills är bekant, framgå två olika saker: å ena sidan kämpade arbetarna tappert liksom de internationella brigaderna, bland vilka många utländska kommunister stredo och stupade, å andra sidan användes samma politiska polismetoder som Jesjov hade begagnat i Sovjetunionen, när det gällt att förintä opposition och kritik.

Efter den tjeckoslovakiska krisen och Münchenuppgårelsen växte sig sovjetledarnas misstro mot den fransk-engelska politikens mål och metoder ännu starkare än under noninterventionskommitténs dagar i London. Stalin talade i mars 1939 om vissa franska och engelska kretsars förhoppning att aktiviteten hos de aggressiva staterna, som redan genom antikominternpakten hade ådagalagt sin antiryska inställning, skulle kunna få utlopp i öster. Härom yttrade han:

”Man bör dock lägga märke till att det stora och farliga politiska spel på vilket noninterventionspolitikens anhängare ha börjat inlåta sig kan sluta i ett allvarligt fiasko för dem”. Här antydde redan möjligheterna av den frontförändring som senare mycket riktigt kom till stånd. Stalin angav följande faktorer på vilka Sovjetunionens utrikespolitik baserade sig: 1) Den växande ekonomiska, politiska och kulturella makten; 2) Vårt sovjetsamhälles moraliska och politiska enhet; 3) Vänskapen mellan vårt lands olika folk; 4) Röda armén och den röda flottan; 5) Vår fredspolitik; 6) Det moraliska understödet från de arbetande i alla länder, vilkas innersta intresse är fredens bevarande; 7) De länder, som av en eller annan orsak inte äro intresserade av att bryta freden.

Förhoppningarna på den internationella solidariteten ha trätt betydligt tillbaka, och Komintern omnämnes överhuvud taget icke i denna uppräknig. Tydligen hade den, beroende på hela den inre ryska utvecklingen, inte längre någon betydelse för sovjetledningens politik. Den var icke mer någon maktfaktor, som man måste räkna med i den internationella politiken och levde mer i axelmakternas propaganda, vilka genom antikominternpakten hade velat giva en propagandistisk betäckning av sina maktpolitiska mål, än i verkligheten. Sovjetunionens utrikespolitik räknade inte mer på idéernas kraft utan på den egna beväpnade styrkan och på överenskommelser med andra regeringar.

Uppgörelsen i München hade avslöjat såväl de demokratiska västmakternas svaghet som tvetydigheten i deras politiska hållning. Men även Sovjetunionens bristande krigsberedskap och dess inre svaghet hade därvid trätt i dagen. Stalin drog den slutsatsen av situationen, att det gällde att trygga sig åt det håll där den närmaste och största faran hotade Sovjet, och inledde därför på våren 1939 de förhandlingar med Tyskland, som senare i augusti medförde avslutandet av den tysk-ryska vänskapspakten. Genom denna taktiska omsvängning i sovjetpolitiken riktades dödsstöten mot Komintern. Visserligen följde de olika kominternpartierna med även i denna kursförändring utan protester och upptäckte plötsligt återigen, att den engelska imperialismen utgjorde huvudfienden i stället för den krigiska fascismen. Men denna hållning isolerade dem ännu mer och berövade dem varje inflytande på de egna ländernas politik och på de stora arbetarmassorna. Sovjetunionens rent geografiskt upplagda, strategiska säkerhetspolitik som framträdde vid Polens delning, vid besättandet av de baltiska staterna och vid angreppet på Finland, kunde endast betraktas som uttryck för en nationell imperialistisk stormaktspolitik, vars mål visserligen väsentligen voro defensiva men som ingenting längre hade att göra med den kommunistiska rörelsens gamla mål, utbredandet av världrevolutionen. Sovjetledningen och dess propaganda gjorde sig heller intet besvär att upprepa de gamla förbleknade revolutionära parollerna.

Det finska kriget avslöjade, hur illa förberett Sovjetunionen var för ett stormaktskrig. Men överenskommelsen med Tyskland hade givit ett nytt andrum, och de ledande människors hela brutala och sega energi, den nu jättelika ekonomiska apparaten och det ryska landets oerhörda reserver sattes in för att övervinna detta svaghetstillstånd. Nu visade den centraliserade planhushållningen och den av unga fosterlandsentusiastiska människor uppburna statsmakten vad de förmådde att åstadkomma. Hela det ekonomiska livet omorganiserades efter strategiska synpunkter. Våldiga industrier skapades inom områden som lågo långt från varje angripare, ”den brända jordens” taktik förbereddes, planerna för förflyttning av hotade industrier färdigställdes, och armén reorganiserades och moderniserades. Den homogenitet inom statsledningen som man hade åstadkommit under processernas och förföljelsernas år, visade sig nu vara värdefull. Det är en gammal historisk erfarenhet att krigsperioder leda till att de sociala och politiska motsättningarna förstummas, staten absorberar hela den nationella energin och koncentrerar den gentemot fienden, medan samtidigt dess makt över de olika befolkningsklasserna blir mer eller mindre fullständig. Under Stalins ledning hade Sovjetunionen utvecklat sig till en totalitär stat, vars inre struktur i många avseenden liknade de fascistiska staternas.

Att ett krig mellan Tyskland och Sovjetunionen var oundvikligt berodde icke på olikheter i världsåskådning och i politisk och social struktur. Det var från tysk sida inget korståg mot bolsjevismen och för ryssarna ingen kamp för världsrevolutionen. Kriget blev en militär kamp mellan de två största kontinentalmakterna, som icke kunde bestå bredvid varandra, sedan striden om jordens nyuppdelning och nyorganisering väl en gång hade utbrutit. Det var icke ett krig för att rädda demokratin från fascismen. Ryssarna ha alls icke strävat efter att i sin propaganda ge kriget en revolutionär karaktär, utan de inskränka sig huvudsakligen till att tala om fosterlandsförsvaret och till rent ryska paroller. Även efter Atlantdeklarationens undertecknande stod man kvar på denna ståndpunkt. Att framställa fälttåget som en demokratis kamp mot de totalitära staterna lämpade sig inte för Sovjetunionens inre bruk.

Komintern framträdde ej heller ur den betydelselöshet dit den redan tidigare hade förvisats. Sovjetunionens kommunistiska parti försvann samtidigt alltmer bakom statens militära fasad, Stalin själv tog även formellt ledningen av krigsregeringen och placerade sig genom sin utnämning till marskalk i spetsen för den militära ledningen. Det var därför ingen eftergift åt Sovjetunionens demokratiska allierade då Komintern upplöstes utan endast den logiska slutpunkten i en lång politisk utveckling. Sovjetunionens inrikes- och utrikespolitik hade redan för länge sedan avlägsnat sig från Kominterns mål. Denna revolutionära världsorganisation passade inte längre in i ramen för en stormaktspolitik som mindre byggde på oktoberrevolutionens tradition än på den ryska tsarismens. ”Man hade bort inställa detta ofog redan för tio år sedan”, yttrade enligt ett telegram från London en hög sovjetrysk diplomat vid underrättelsen om Kominterns upplösning.

Redan under kriget kan man tydligt skönja två linjer i den kommande sovjetryska utrikespolitiken. Den ena går ut på att skapa ett allianssystem, som, ehuru under andra historiska förhållanden, motsvarar ”den heliga alliansen” efter Napoleonskrigen. Sovjetunionen behöver efter detta krig trygghet för den ekonomiska återuppbyggnaden samt ett gott förhållande till de stora kapitalistiska världsmakterna Storbritannien och Förenta staterna. Lenins politik, som ville utnyttja oron efter det första världskriget till en revolutionär offensiv för att störta kapitalismen, är icke förenligt med dessa behov. Sovjetunionens andra politiska linje går ut på att skapa strategiska stödpositioner och på att skjuta fram försvarspositionerna, vilka naturligtvis sedan efterkrigssvårigheterna ha övervunnits åter kunna bli offensivpositioner. Detta är målet för det ryska annexionsprogrammet, vilket av allt att döma omfattar de baltiska staterna samt delar av Finland och Polen. Upptagandet av den panslavistiska idén, som skall förstärka Sovjetunionens inflytande på Balkan, står i överensstämmelse härmed. Denna panslavistiska propaganda innebär vid sidan av en rent storrysk stormaktsideologi även en återgång till tsarismens traditioner. Den kommande ryska världspolitik blir så vitt man kan se en stormaktspolitik, och därmed är också inställningen till Europas framtida struktur given. Sovjetunionen är intresserat av stödpositioner och sympatiserande regeringar och folkrörelser i Europa, men det är inte Komintern som sköter den saken, och det är inte arbetarklassen som man i första hand lutar till.

Denna framställning innehåller också svaret på frågan om exekutivkommitténs upplösning av Komintern, som givetvis skedde på den ryska statsledningens uppmaning, endast är en taktisk manöver eller är allvarligt menad. Den är allvarligt menad, emedan motsättningen mellan den sovjetryska politikens metoder och mål och Kominterns ideologi, organisationsform och politiska föregående icke längre kan överbryggas. Upplösningen innebär ett konstaterande av en redan förhandenvarande situation. Huruvida Komintern kommer att återuppstå i annan form, det är en fråga som icke här skall behandlas.

Efter konferensen i Moskva

Sedan manuskriptet avslutades, trädde intresset för Sovjetunionens framtida hållning och politik ännu mera i förgrunden. Röda arméns stora offensiv under sommaren och hösten 1943 var en av krigets avgörande händelser och därmed växte Sovjetunionens insats och betydelse för krigets likvidering och efterkrigstidens politik och ekonomi.

Konferensen i Moskva betydde, att Sovjetunionen lämnade isoleringen och tog steget till samarbetet med de anglosaxiska världsmakterna fullt ut. Konferensens förhandlingar och beslut visade tydligt, att alla åtgärder, som de ledande i Moskva hade företagit under sommarens lopp, voro manövrer, som syftade till att styrka den sovjetryska diplomatins position vid förhandlingsbordet. Trevarna om en separatfred med Tyskland, Kominterns upplösning, bildandet av den tyska befrielsekommittén i Moskva, agitationen för en andra front, voro förberedelser till en uppgörelse av världshistorisk betydelse. Efter 26 års isolering är Sovjetunionen en av de tre stora världsmakterna, som gemensamt dra upp linjerna för den framtida utvecklingen. Men hur långt sträcker sig gemensamheten?

Stormaktspolitiken bestämde Moskvakonferensens beslut. Det är inte känt hittills, i vilken utsträckning Sovjetunionens territoriella krav blevo uppfyllda, men Atlantdeklarationen, som byggde på 1939 års gränser, nämndes inte i konferenskommunikén. Över framtidens viktigaste problem, hur efter avslutandet av det andra världskriget förhållandena mellan segrarmakterna skall utveckla sig, skrev den amerikanska journalisten Walter Lippman den 8 november: ”Problemet i Europa blir sålunda huruvida Ryssland kommer att söka utsträcka sin maktsfär väster ut på ett sådant sätt att de atlantiska staternas säkerhet hotas. Problemet inom Stilla havsområdet blir huruvida Förenta staterna och Ryssland såsom närmaste grannar till lands, till sjöss och i luften komma att tendera till rivalitet eller till ömsesidig förståelse.”

Sovjetunionens framtida utrikespolitik bestämmas i första hand av två faktorer: säkerhetskraven och den inre sociala, ekonomiska och politiska utvecklingen. Den inre utvecklingen talar för en defensiv utrikespolitik. I samband med firandet av årsdagen av oktoberrevolutionen talade Marskalk Stalin inför Moskvas stadssovjet. Han sade där bl. a.: ”Hela denna krigsansträngning ledes av bolsjevikpartiet. Banden mellan partiet och nationen ha kraftigt stärkts under krigsförhållandena. Sovjetunionen skall utgå ur kriget t. o. m. starkare än vad den var vid dess början.” Det var ingen tillfällighet, att Stalin efter Moskvakonferensen sköt bolsjevikpartiets insats och betydelse i förgrunden. Bolsjevikpartiet är statsapparaten och dess diktatur. Den med diktatoriska medel uppbyggda planhushållningen möjliggjorde de prestationer, som världen beundrar i de ryska arméernas insats.

Men efter kriget stå staten, bolsjevikpartiet och planhushållningen inför ett annat problem. Befolkningen, som under 26 år har utstått ofantliga umbäranden och tvingats skruva ner sina anspråk på konsumtionsvaror, bostäder o. s. v., väntar efter krigets slut inledandet av en vidsynt och långvarig reformperiod, som skall infria de löften, som revolutionspartiet har givit. En expansiv utrikespolitik, som kräver upprätthållandet av rustningarna — och deras kompletterande med ett stort flottbyggnadsprogram o. s. v. — skulle kraftigt inskränka möjligheterna till civil behovstillfredsställelse. Ryssarna behöva en lång period av säkerhet och fred i världen, och därför äro de beredda att kompromissa och skapa ett stabiliserings-tillstånd. Efter första världskrigets slut byggde bolsjevikerna under Lenins ledning sina förhoppningar på den fortsatta ekonomiska och politiska krisen och skapade Komintern, för att utnyttja krisen och påskynda ”världsrevolutionen”. Nu är deras inställning en annan. Sovjetunionen sluter förbund med de stora kapitalistiska staterna och delar makten över världen med dem.

Om denna nya linje är den slutgiltiga och hur länge den skall följas är en annan fråga.